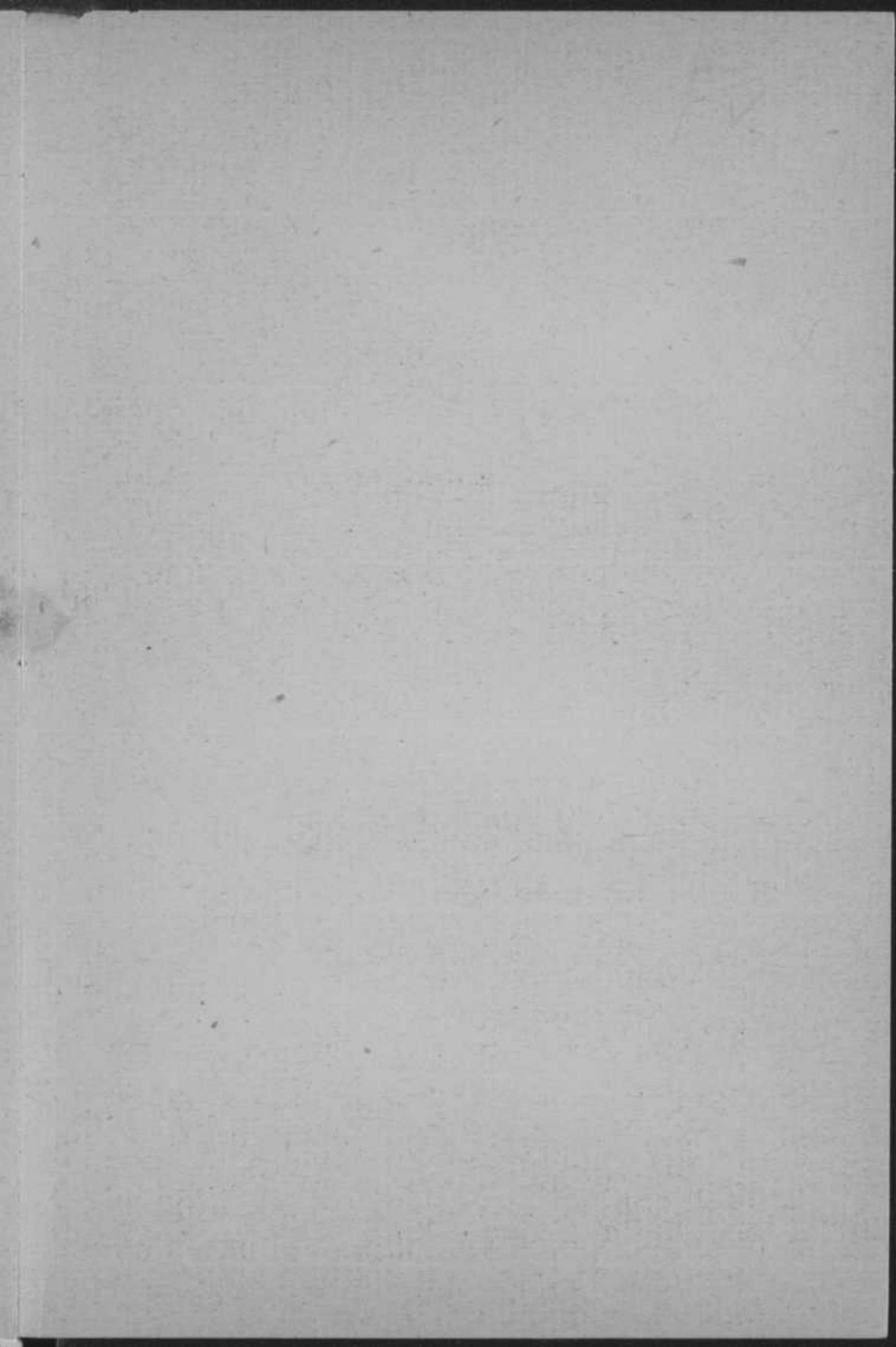
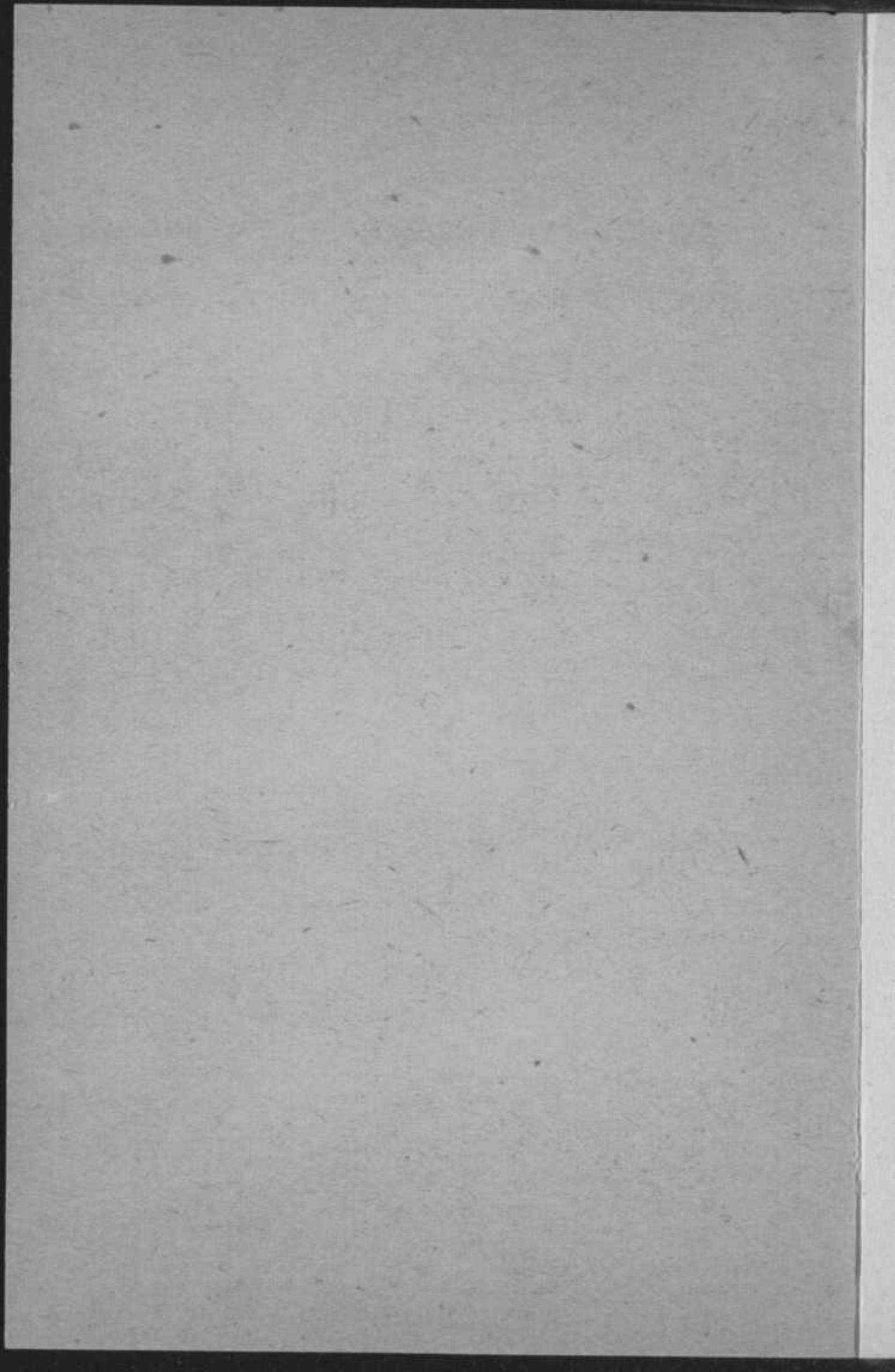

Oer Oost en West

*Proza en Poëzie van
Oud- en Nieuw-Java*

Prof. T. J. Beremer

PROZA EN POËZIE VAN OUD- EN NIEUW-JAVA

Met illustraties van Annie le Comte

PROZA EN POËZIE VAN OUD- EN NIEUW- JAVA

INGELEID EN VERTAALD DOOR
PROF. T. J. BEZEMER

*Uitgegeven
onder auspiciën van de vereeniging
„Oost en West”*

✓ Z 8
B 54
p 0

UITGEVERIJ W. VAN HOEVE DEVENTER

4026

VOORBERICHT

Het heeft in den laatsten tijd niet ontbroken aan pogingen, om land en volk van Nederlandsch-Indië bij het Nederlandsche publiek bekend te maken, en het is verblijdend te zien, welk een groote belangstelling tegenwoordig alle Indische onderwerpen bij ons vinden.

Eigenaardig is het evenwel, dat die belangstelling zich nog niet of nauwelijks uitstrekt tot het gebied der Indonesische litteratuurprodukten, en dat ook tot nu toe weinig gedaan is, om die belangstelling bij een grooter publiek buiten den kring van beoefenaren der Indische volkenkunde en talen op te wekken. Terwijl toch die letterkunde, in de eerste plaats die van Javanen en Maleiers, die belangstelling alleszins verdient.

Het was dus een gelukkige gedachte van het Bestuur der Vereeniging „Oost en West”, te trachten eenigszins in die leemte te voorzien door de uitgave van een kleine bloemlezing uit de litteratuur van Java, welke hierbij het Nederlandsche publiek wordt aangeboden. De beperkte omvang van het werkje veroorloofde slechts voorbeelden van enkele litteratuur-genre's op te nemen, terwijl het daardoor ook niet mogelijk was, een staaltje van de nieuwste Javaansche letterkunde, ontstaan onder den invloed van het Gouvernements Kantoor voor de Volkslectuur, op te nemen. Wij hopen evenwel, dat het gebodene wel eenigszins een indruk van het veelzijdige der Javaansche letterkunde zal kunnen geven. De gekozen titel veroorloofde ons, ook een vertaling uit het Soendaneesch op te nemen.

Juli 1942

T. J. BEZEMER

OPMERKING

In de vreemde woorden en eigennamen stelt de e zonder eenig teeken steeds de stomme e, als in het Nederlandsche *de*, *voor*.

I

UIT DE OUD-JAVAANSCH LETTERKUNDE

1. *Sjakoentalâ*

Onder de litteraturen der Indonesische volkeren neemt de Javaansche de voornaamste plaats in. Niet alleen omdat het de letterkunde is van het talrijkste volk van den Indischen Archipel — wel dertig millioen zielen hebben het Javaansch als moedertaal — maar ook omdat zij de rijkste is van alle.

Bovendien doet zich bij haar nog de bijzondere omstandigheid voor, dat zij de eenige Indonesische litteratuur is, welker oudste gedateerde producten tot de tiende eeuw na Chr. teruggaan; waarschijnlijk is zij reeds veel vroeger ontstaan.

Deze Oud-Javaansche letterkunde, vroeger met den naam Kawi aangeduid, is ontstaan onder zeer sterken invloed van de Sanskrit-litteratuur, waarmee de Javanen door de Hindoekolonisatie in aanraking zijn gekomen.

Een groot aantal Oud-Javaansche handschriften zijn zoowel op Java als op Bali gevonden, hetzij op Javaansch papier, hetzij op lontar-bladeren ¹⁾. De letters werden met een bijzonder soort mes in deze bladeren gesneden en met houtskool zwart gemaakt; de losse bladeren werden daarna met een koord, dat door een gat in het midden der bladeren gaat, samengebonden; ter beschutting dienden twee plankjes tegen het eerste en het laatste blad. Zulk een handschrift op lontar wordt *kropak* genoemd.

Een voornamelijk plaats onder de voortbrengselen der Oud-Javaansche letterkunde nemen de proza-bewer-

¹⁾ Lontar-blad is eigenlijk een pleonasme want *lontar* = *ron-tal* = blad van den *tal*- of *siwalan*-boom (*Borassus flabelliformis* Fil.).

kingen in van eenige boeken (parwa's) van het beroemde Sanskrit-heldendicht Mahâbhârata.

Verschillende boeken van het Mahâbhârata werden onder de regeering van den Javaanschen vorst Dharmawangsa (einde tiende en begin elfde eeuw) en op zijn last in Oud-Javaansch proza overgebracht.

Een daarvan, het Âdiparwa, is in 1906 in Latijnsche karakters, met inleiding en aantekeningen, uitgegeven door Dr H. H. Juynboll. Wij geven hier een vertaling van het beroemde verhaal van Sjakoentalâ en wel naar den tekst in: J. Kats, Bloemlezing uit Oud- en Middel-Javaansche Geschriften.

Er was een vorst, Doesjwanta geheeten. Hij beheerschte het aardrijk, tot aan de vier oceanen. Er was niemand die kwaad deed, zoolang als hij regeerde, maar alleen het recht werd volbracht, in navolging van de voortdurende rechtvaardigheid van den vorst.

Eens ging hij jagen in het woud aan den voet van den Himâlaya en allerlei soorten wild verkreeg hij op zijn jacht. Al verder en verder strekte zijn tocht zich uit, tot hij bij een kluizenarij kwam, buitengewoon liefelijk door allerlei bloemen en vruchten, versierd door een heldere, reine rivier, een heilige rivier met kristalhelder water. En voorts was daar allerlei wild, leeuwen en tijgers enz., die in vrede met elkaar leefden, onder den invloed van de zachtmoedigheid van den monnik, die in het bezit was van machtige tooverspreuken, zoodat de bloeddorstigste dieren hun wreedheid niet durfden toonen. De vogelen zongen, terwijl de apen, elk verschillend naar zijn eigen aard, als het ware Wêdaspreuken opzeiden. Verbaasd was de vorst, de stem der vogelen te hooren.

Hij ging de kluizenarij binnen, begeerende den kluizenaar te zien. Zijn volgelingen beval hij, op een afstand op hem te wachten, uit vrees, dat hij door hen gehinderd zou worden.

Bij zijn komst in de kluizenarij was de Heer asceet er niet, ledig was de kluizenarij. De vorst ging aan den ingang zitten en bekeek huis en erf. Toen zag hij een vol-

„Toen zag hij een volmaakt schoone vrouw...”. blz. 6

maakt schoone vrouw, als een neergedaalde hemelnimf; zij verwelkomde den vorst en gaf hem water om de voeten te wasschen en drinkwater. Gastvrij ontving zij den gast, want zoo is de aard van kluizenaars en kluizenaresen: vriendelijk is hun aard tegenover gasten. Toen sprak de vorst: „Laat mij U vragen, Vrouwe kluizenares, hoe is de naam van den Heer, die in de kluizenarij hier woont, en waarheen is hij gegaan, zoodat ledig is de kluizenarij?”

Toen antwoordde de maagdelijke kluizenares: „Om U te dienen, Vorst, het is goed, dat gij mij, Uw dienaress, er naar vraagt. Heer Kanwa is de naam van den eerwaarde, die in deze kluizenarij woont, maar hij is zooeven uitgegaan met het doel om brandhout te halen. Oogenblikkelijk zal hij komen. Dat Uwe Majesteit, de Grootvorst, toch wachtel!”

Aldus sprak de maagd en aanstonds werd de vorst door liefde overmeesterd, het was alsof zijn hartader was doorgesneden, zoo ontroerd en door de liefdespijl getroffen was hij bij het zien van het voorkomen der kluizenares.

Wederom sprak hij: „Moge het mij vergeven worden, schoone vrouwe, ik heb gehoord, dat Heer Kanwa in kuischheid leefde en dus geen vrouw aanraakte. Wat nu betreft, dat gij bij hem woont, hoe toch is Uw verwantschapsbetrekking tot hem, wees toch zoo goed het mij naar waarheid mede te deelen.” Aldus sprak de vorst.

Toen antwoordde de kluizenares: „Tot Uw dienst, Vorst, hij is mijn vader en de reden, dat hij mij tot vader strekt, is als volgt: Er is hier een Brâhmaan als gast; vraag hem toch naar de oorzaak van mijn geboorte.”

Ondervraagd werd toen de Brâhmaansche gast door grootvorst Doesjwanta; en de eerwaarde vertelde:

„Er was een vorst, grootvorst Wisjwâmitra genaamd. Deze deed afstand van zijn koningschap, begeerig naar de macht, door boetedoening verkregen, die Heer Wasjisjtha bezat. Dus leefde hij als asceet, niet zeer ver Oostelijk vandaar. En zoo leefde hij daar zonder voedsel te nuttigen of water te drinken en gaf bovennatuurlijke kracht aan zijn lichaam. Zóó lang bedreef hij

ascese, dat het gemoed van god Indra ongerust werd, bevreesd dat hij uit zijn godenverblijf verdreven zou worden. Er was daar een hemelnimf, Ménakâ geheeten, het juweel der hemelnimfen. Tot haar sprak god Indra: „Eilieve, mijn dochter Ménakâ! Er is een monnik, die ascese bedrijft, Wisjwâmitra is zijn naam. Verstoor gij hem, met het gevolg, dat zijn ascese mislukke!”

Toen antwoordde de hemelnimf: „Tot Uw dienst, mijn godheid, maar Uw dienaars denkt aan de groote macht, door boete verkregen, van hem, die de ascese uitvoert. Groot zal zijn gramschap zijn en bovendien is hij bedreven in tooverspreuken, in staat de drie werelden te verzengen. Bevreesd ben ik, door zijn vloek getroffen te worden. En als er een weg is voor mij om te weten, wat in het werk gesteld moet worden om zijn ascese te verstoren, onderrichte mijn godheid mij dan toch, opdat mijn onderneming voorspoedig en gelukkig zij.”

Toen sprak god Indra: „Wees niet bevreesd, Ménakâ! God Bâyoe ¹⁾ zal Uw helper zijn en geur stuiven in Uw kleed, terwijl Gij danst voor vorst Wisjwâmitra. God Kâma ²⁾ zal Uw pijl opleggen, om te schieten op het hart van den kluizenaar. En zoo zal hij hartstochtelijk verliefd op U worden.”

Zoo sprak god Indra; en Ménakâ begaf zich op weg. Nadat zij in de kluizenarij van den grooten Ziener gekomen was, nam ze den schijn aan alsof zij zich vermaakte met het plukken van jonge Moesabloemen. Toen kwam er een zachte wind, die haar kleed oplichtte. Toevallig zag Wisjwâmitra het en zijn hart werd ontroerd, daar hij getroffen was door god Kâma's pijl. Door liefde's pijl getroffen, begeerde hij de hemelnimf en tenslotte nam hij haar tot echtgenoot. Na eenigen tijd werd Ménakâ zwanger en, overwegende dat haar doel bereikt was: de last van god Indra om de ascese van Wisjwâmitra te storen, was het, naar haar gedachte, behoorlijk, dat zij naar den hemel wederkeerde.

Er was daar nu een rivier, Mâlini geheeten, ontspringende aan den Himâlaya-voet. Deze volgde zij stroom-

¹⁾ De god der winden.

²⁾ De god der liefde.

opwaarts en aan den oever van die rivier bracht zij een meisje ter wereld. Het kind liet zij achter aan den oever van den stroom en Ménakâ ging heen en keerde terug naar den hemel, meedoogenloos als haar aard was. Zoo bleef het wicht dan achter, omringd door vogels, zeer beklagenswaardig was het kind.

Wat betreft Heer Wisjwâmitra, hij ging heen en verliet zijn kluizenarij. Toevalligerwijze plukte Heer Kanwa bloemen langs den oever der rivier Mâlini. Hij vond het wicht, omringd door vogels, voedde het op en wijdde het en noemde het Sjakóentalâ, want vogels ¹⁾ hadden het omringd.

Zóó is de aanleiding, dat de geestelijke dit meisje tot kind heeft."

Aldus was het onderricht van den eerwaarden gast aan den koning: „Inderdaad, Sjakóentalâ was het, die Uwe Majesteit verwelkomt heeft."

Aldus sprak de Brâhmaansche gast tot hem.

Vorst Doesjwanta werd zeer verliefd en dacht aldus: „De uitnemendste der vrouwen zijt toch gij, o kluizenares, de dochter eener hemelnimf en van een monnik, volmaakt in bovennatuurlijke kracht. Het is passend, dat gij mijn vorstelijke gemalin worde." Hij wilde dus Sjakóentalâ tot vrouw nemen, maar zij was niet daartoe genegen en vermaande den vorst slechts. Daar de vorst zeer begeerde met haar te trouwen, sprak Sjakóentalâ tot hem: „Met Uw verlof, o Vorst, ik zal aan Uw verlangen gehoor geven, maar Gij moet Uw woord niet breken: als ik later een zoon bij Uwe Majesteit krijg, dat hij dan Uw koninkrijk erve en opvolge op den troon!"

Toen antwoordde de vorst: „Wees niet bevreesd, dat ik mijn woord niet gestand zal doen, dat hij in het koningschap zal opvolgen."

Zoo sprak de vorst en bepaalde, dat hij de wijze van het hemelnimfhuwelijk ²⁾ zou volgen.

Kort daarna nam de vorst afscheid om naar zijn hoofdstad terug te keeren; later, zeide hij, zou hij Sjakóentalâ ontbieden. Zoo ging hij weg en niet lang daarna kwam

¹⁾ Sjakoeni beteekent in het Sanskrit vogel: Sjakóentalâ = vogeltje.

²⁾ Een huwelijk zonder eenige ceremoniën.

Heer Kanwa uit het bosch met brandhout en bloemen. Maar hij werd niet ontvangen door Sjakotalâ, daar zij beschaamd was over haar handelwijze. Maar door zijn alwetendheid had Heer Kanwa al haar handelingen gezien en sprak:

„Mijne dochter Sjakotalâ, wees niet bezorgd! Gij zult later tot zoon hebben een vorst, een wereldbeheerscher. Ik ken Uw toewijding als kind aan mij. Op het dringend verzoek van vorst Doesjwanta, die u om liefde verzocht, hebt gij toegestemd zijn vrouw te worden en de ceremonie van het hemelnimfhuwelijk te volgen. Er is geen verkeerdheid in uw gedrag.”

Zoo sprak Heer Kanwa. En Sjakotalâ maakte een sembah ¹⁾ voor den ziener en wiesch hem de voeten.

Na geruimen tijd werd zij zwanger en tenslotte baarde zij een zoon van volmaakte schoonheid. Deze werd vervolgens gewijd door den Eerwaarde, op de wijze van de wijding van een ksatriya ²⁾ en geholpen door toovergebeden.

Ouder geworden werden alle dieren des wouds door hem beheerscht, leeuwen, tijgers, olifanten enz. Daarom werd hij genoemd Sarwadamana („alles-temmend”). Toen het kind zes jaar oud geworden was, werd de schoonheid van zijn lichaam hoe langer hoe meer zichtbaar. Het wereldrad in zijn handpalmen was het teeken, dat hij eens de wereldheerschappij zou verwerven.

Lang wachtte hij, maar er kwam geen opontbod van vorst Doesjwanta voor hem. Toen werd Sjakotalâ bedroefd en weende om haar zoon. Zij gaf last aan een leerling-asceet om haar te begeleiden naar vorst Doesjwanta, om haar zoon daarheen te brengen.

Zoo gingen zij op weg. Na hun aankomst in Hâstina-poera kwamen ze bij vorst Doesjwanta, die juist audiëntie verleende. Toen sprak Sjakotalâ:

„Met Uw verlof, o Vorst, mijn vroegere overeenkomst met Uwe Majesteit was, dat wanneer ik later een zoon bij U zou krijgen, hij later in het koningschap van mijn Heer zou opvolgen. Zoo heb ik gesproken en Uwe

¹⁾ Eerbiedige groet, waarbij de handen, met de toppen der vingers tegen elkaar gelegd, ter hoogte van het gezicht gebracht worden.

²⁾ Ridder, krijgsman, lid der tweede kaste.

Majesteit stemde toe en keurde mijn overeenkomst goed. Dat was de reden, dat ik er in toestemde, Uw echtgenoot te worden. Dit nu is Uw zoon, Sarwadamana geheeten. Het is behoorlijk, dat mijn Heer hem thans wijde en den edelen prins terstond de kroonprinselijke waardigheid geve."

Zoo sprak Sjakotalâ. Maar vorst Doesjwanta antwoordde:

„Wie heeft U gehuwd, slechte kluizenares? Gij houdt mij voor Uw echtgenoot, maar ik weet volstrekt niets van zoo iets ongerijms. Een wereldbeheerschend vorst met een kluizenares van lage geboorte huwen! Is dit een vorstenverblijf ontbloot van pronkjuweelen van vrouwen, slavinnen van den vorst? Kom ga heen, verdwijn van hier! Hoe zoudt gij niet begeeren gehuwd te worden door een wereldbeheerschend vorst!"

Zoo sprak vorst Doesjwanta; en Sjakotalâ weende van schaamte. Vervolgens sprak zij:

„Zeer groot is Uw verblinding, o Vorst, hoor deze mijn woorden: zelfs de gewone mensch behoort zulk een handelwijze te laken, geenszins zal hij handelen zooals gij, de vorst. Doch als het nu Uw voornemen is, dan hebt gij (indertijd) zóó (bij u zelf) gesproken: Ik ben geheel alleen, niemand weet van mijn optreden, dat ik Sjakotalâ tot vrouw neem; wie ziet mij? Alzoo was uw voornemen, o vorst, maar dat mijn Heer toch niet alzoo denke, denk aan het geweten, dat in Uw hart woont. Dat ziet de goede en de kwade handelingen en zoo ook de goden, die niet verloochend kunnen worden. De Zon, de Maan, de Wind en het Vuur, waarbij zich voegen de Hemel, de Aarde en het Water, en de Ziel, de Dood, die in de geheele wereld woont, Dag en Nacht, en de Schemering, en de Wet, alzoo de goden, dertien in aantal, deze kennen de handelwijzen der menschen in de geheele wereld en kunnen niet verloochend worden bij welke wereldsche verrichting ook. Is de reden, dat gij het loochent, dat het slechts Uw slavin, een vrouw geldt, dus mijn geringe verdienste? Dan zal ook Uw eigen zoon U geen vreugde veroorzaken. De Wet zegt: Zie het kind, nog nauwelijks in staat om te loopen, zijn lijfje vol zand, omdat het zich verlustigde met

spelen op den grond; als het zijn vader ziet, loopt het snel op hem toe om zijn voeten te omarmen. Door de vreugde van den vader omhelst hij zijn kind en neemt het op den arm (eigenlijk: draagt het op de heup). Geen vreugde is er boven deze. Na de vreugde, omhelsd te worden door de geliefde vrouw, begeert men slechts de vreugde zijn kind te omhelzen, meer nog, door zijn zoon gekust te worden.

En Uwe Majesteit is niet van liefde vervuld, als gij Sarwadamana ziet, Uw eigen zoon; niets ontbreekt er aan zijn kenmerken, ja zijn voorkomen stelt zelfs Uwer Majesteits schoonheid in de schaduw. O Vorst, zeer slecht is wel Uw hart!"

„Zeer juist zijn Uw woorden, o Sjaköentalâ, als gij zegt, dat een kind vreugde geeft. En dus als Sarwadamana mijn zoon was, zou ik hem niet omhelzen? Dat zou toch immers ondenkbaar zijn. Maar zie toch zijn lichaam, zoo buitengewoon groot. Niet als de kracht van een kind is zijn kracht. Hoe toch zou iemand als ik zulk een zoon kunnen hebben. Om kort te gaan, gij zijt onbeschaamd van mij te eischen, dat ik hem als mijn zoon erken. Ga heen en keer naar Uw huis terug zooals gij gekomen zijt, maak geen aanspraak op mij als Uw echtgenoot."

Alzoo sprak Vorst Doesjwanta. Toen werd er een stem uit het luchtruim gehoord door hem en al zijn ministers, die aldus sprak: „O, Vorst Doesjwanta, wees niet bevreesd dat kind te omhelzen; hij is Uw zoon. Sjaköentalâ heeft de waarheid gesproken; hij is haar zoon en zij heeft U tot echtgenoot." Alzoo sprak de hemelstem. Toen daalde vorst Doesjwanta van zijn leeuwenzetel af en hij omhelsde Sarwadamana. Vervolgens wendde hij zich schreiend tot Sjaköentalâ:

„Vrouwe Sjaköentalâ! Ik heb naar Uw komst verlangd. Evenwel, omdat ik belemmerd werd door mijn vorstelijke waardigheid, was ik bang, dat de wereld vele praatjes erover zou hebben en dat men het er voor zou houden, dat ik niet werkelijk U tot vrouw gehad zou hebben en bovendien als zoon erkend zou hebben hem, die mijn zoon niet was. Maar nu was er een godenstem te hooren, bevestigend dat Sarwadamana in werkelijkheid

mijn zoon is, en deze stem is gehoord door de geheele wereld. Zeer verheugd ben ik en ik zal hem op dezen leeuwenzetel doen zitten en op zijn beurt zal hij de bescherming der wereld op zich nemen. En hij zal ophouden Sarwadamana te heeten; Bharata zal zijn naam zijn, want: *bharaswa poetram Doesjwanta* ¹⁾ was de inhoud van de godenstem."

Zoo sprak vorst Doesjwanta. Vervolgens vroeg Sja-koentalâ vergiffenis voor haar woorden, die zij geuit had, uit schaamte voor alle ministers.

En toen een gunstige dag gekomen was, werd Bharata tot koning gewijd en volgde op in de bescherming van de wereld.

Hij beoorloogde de naburige vorsten, die overwonnen werden en vreesden voor zijn macht. Hij was een wereldbeheerschend vorst en veroorzaakte de vreugde der wereld, verrichtte de offers en nam Heer Kanwa tot huispriester. Zijn voortreffelijkheid is de oorzaak, dat thans het Bharata-geslacht bestaat.

¹⁾ „Draag (of: onderhoud) hem als Uw zoon, Doesjwanta" (Bharata = draager, onderhouder).

2. Uit het Râmâyana

Behalve prozawerken zijn ons uit de Oud-Javaansche letterkunde ook een groot aantal dichtwerken overgebleven, bekend onder den naam *kakawin*, afgeleid van het Sanskrit woord *kawi*, dat dichter beteekent; *kakawin* beteekent dus, — evenals het volgens de regels van het Sanskrit van *kawi* afgeleide woord *kâwya* — gedicht. De dichtkunst, die zich in deze producten der Sanskrit-letterkunde uit, is geheel iets anders dan hetgeen in het Westen, vooral in den lateren tijd, daaronder verstaan wordt; en naar de definitie van Kloos gemeten: „Kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie”, zou er van deze *kâwya*'s niet veel overblijven. Het dichten is voor deze auteurs geen uiting van emotie, maar werkelijk een *kunst*, die men leeren moet, soms een kunstenmakerij.

„Het toppunt van gekunsteldheid is wel bereikt in de Râghawapândawîya van Kâwiraja, die misschien omstreeks 800 A.D. leefde. In dit gedicht worden tegelijkertijd de lotgevallen van Râma (Râghawa = „afstammeling van Raghu”) en die van de Pândawa's verhaald. Door slechts woorden en uitdrukkingen te gebruiken, waaraan tweeërlei beteekenis gehecht kan worden, is de schrijver er in geslaagd in dezelfde woorden den lezer elk der beide heldendichten te kunnen laten lezen, al naar den zin, waarin deze de gebruikte woorden wil opvatten”¹⁾).

Ook in de door hen vertaalde of bewerkte Sanskrit-gedichten volgden de Oud-Javaansche auteurs zooveel mogelijk het voorbeeld hunner Hindoe-meesters, al moet erkend worden, dat ondanks de vaak aanwezige gekunsteldheid en de opvolging der strenge voorschriften van maat, enz., zij er toch in vele gevallen in geslaagd zijn, iets schoons voort te brengen, b.v. in natuurbeschrijving. In het bijzonder is dat wel het geval met het gedicht, waarvan we hier onder enkele fragmenten geven, n.l. het Râmâyana.

Het Râmâyana, het tweede groote Sanskrit-heldendicht

¹⁾ Dr C. C. Berg, Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch (Kidung Sundâyana), p. 46 en 47.

is, in tegenstelling met het Mahâbhârata, afkomstig van één enkelen dichter, Wâlmîki, wiens leeftijd tusschen de vierde eeuw vóór Christus en de vierde of vijfde eeuw na Christus gesteld wordt. Het verhaalt in zeven boeken, waarvan het eerste en het laatste later toegevoegd zijn, de geschiedenis van Râma, zoon van vorst Dasjaratha van Ayodhyâ. Door een prijskamp (het spannen van een geweldigen boog) verwerft hij tot echtgenoot de schoone Sîtâ, dochter van koning Djanaka van Widéha. Râma zal als kroonprins en medebestuurder van het rijk worden gewijd, maar zijn stiefmoeder Kaikéyî herinnert koning Dasjaratha aan zijn belofte, dat háár zoon, Bharata, koning zal worden. Om zijn vader voor woordbreuk te behoeden begeeft Râma zich met Sîtâ en zijn broeder Laksjmana vrijwillig in ballingschap in de bosschen; ondanks den aandrang van Bharata weigert hij vorst te worden. Tengevolge van een list wordt Sîtâ ontvoerd door Râwana, vorst der Râksjasa's (reuzen of demonen), naar zijn verblijf op Langkâ (hoogstwaarschijnlijk Ceylon). Râma achtervolgt en verslaat hem en voert Sîtâ mede. Na het einde zijner ballingschap keert Râma naar Ayodhyâ terug en Bharata staat hem vrijwillig de regeering af. Vernemende, dat zijn onderdanen niet aan Sîtâ's standvastigheid tegenover Râwana's bedreigingen kunnen gelooven, verstoot hij haar — hoewel zelf volkomen van haar onschuld overtuigd — en offert zoo liever eigen geluk op dan dat er in de oogen van het volk een smet op de vorstin zou kleven. Later werd Râma voorgesteld als incarnatie van god Wisjnoe, die neergedaald was om Râwana te verdelgen, terwijl in het later toegevoegde zevende boek de verdere lotgevallen van Râma en Sîtâ, eindigende met beider hemelvaart, beschreven worden.

Het Râmâyana, dat eigenlijk nog niet tot de kâwya-producten gerekend kan worden, heeft door zijn schoonen vorm en rijkdom aan dichterlijke episoden, zoowel als door zijn inhoud, een groote populariteit in Voor- en Achter-Indië verkregen en evenzoo de vertalingen (of bewerkingen) in het Maleisch en Javaansch in den Archipel. De schoonheid van het werk is ook in de Oud-

Javaansche vrije bewerking behouden gebleven; terecht zegt Prof. Berg: „het werk is een juweel van Oud-Javaansche letterkunde, een waardige bewerking van het Sanskrit gedicht van Wâlmiki" ¹⁾.

„De Javaansche dichter", aldus Prof. Kern, „volgt in het algemeen het beloop der geschiedenis van Râma, zooals wij die vinden in het Indische epos, maar zijn werk is zeer veel geringer in omvang, niettegenstaande de dichter van het Kakawin er allerlei van eigen vinding, vooral in de drie laatste Sarga's ²⁾, bijgevoegd heeft. Het Javaansche gedicht is zooveel eeuwen jonger dan het Oud-Indische, dat het ons niet kan bevreemden, wanneer wij daarin een andere manier van behandeling, getuigende van een verandering van litterairen smaak, aantreffen. Aan natuurbeschrijvingen en min of meer idyllische schetsen is meer plaats ingeruimd in afwijking van het meer streng epische karakter van het oude Râmâyana." ³⁾

Over den tijd van vervaardiging van het Oud-Javaansche Râmâyana loopen de meeningen der onderzoekers nog uiteen. Terwijl Prof. Kern hem stelde in het begin der dertiende eeuw, Dr J. L. A. Brandes in de tiende eeuw, Dr W. F. Stutterheim in de eerste helft van het Kadirische tijdperk (dus wellicht einde der elfde eeuw), meent Dr Poerbatjaraka, vooral op grond van phonetische gegevens, een veel hooger en ouderdom van het gedicht te mogen aannemen.

Het gedicht is geheel uitgegeven door Prof. Kern (1900); deze gaf, in de Bijdragen van het Instituut v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, Dl. 73, ook een vertaling van de eerste zes zangen, terwijl Dr H. H. Juynboll, eveneens in de „Bijdragen" deze vertaling voortzette.

Niet omdat wij meenen de vertaling van Prof. Kern, den grondlegger der studie van het Oud-Javaansch, te kunnen verbeteren, maar om geen louter afschrijfwerk te verrichten, geven wij hieronder de eigen vertaling

¹⁾ C. C. Berg, Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch, p. 54.

²⁾ Afdeeling, zang.

³⁾ Zang I-III van het Oud-Javaansche Râmâyana in vertaling, door H. Kern. Deel 73. Bijdr. Inst. v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië.

van enkele fragmenten. Natuurlijk verschilt deze in substantie niet van Kern's vertaling; alleen meenen wij soms iets nauwer bij het origineel te zijn gebleven.

a. In 't herfstgetij ¹⁾

Juist in den herfsttijd gingen zij ²⁾ daarheen ³⁾ op weg,
Beschouwden al de liefelijke streken op hun weg
Met groote rivieren. Langs wonderschoone heilige
[badplaatsen kwamen zij,
Langs lusthoven en meren en watervallen, alle
[kristalhelder.
Witte en roode lotusbloemen geurden,
De hommels daarop gonsden luid en uitgelaten;
Een zachte wind, die er op blies, deed de geuren zich
[verspreiden.
Râma en Laksjmana werden te dier stonde er door
[met vreugde vervuld.
Bloemen stonden overal verspreid langs den rand
[van den weg;
Al voortgaande plukte Râmabhadra ze.
Zij baadden en reinigden zich in den stroom.
En genoegelijk, op een vlakken steen, rustten zij daar uit.
Geheel ontloken waren de lotusbloemen, wier roode
[blaren open stonden.
De golven van het meer waren oorzaak dat zij zich
[bewogen,
Duidelijk waren ze zichtbaar als bewegende
[vuurvlammen.
De erboven ronddolende hommels geleken de rook
[ervan.
Liefelijk was het bosch en, als willende zich spiegelen,
[boog het voorover,
Als men goed oplette was het beeld ervan duidelijk
[te zien in den stroom.
Brutaal bewoog zich snel een darteleg-visch,
Het beeld verdween, werd onduidelijk en verstoord
[daardoor.

¹⁾ Kats, Bloemlezing blz. 157—159.

²⁾ Râma en Laksjmana.

³⁾ Naar het verblijf van den kluizenaar Wisjwâmitra.

„Râma en Laksjmana werden te dier stonde er door met vreugde vervuld.” blz. 18

Toen verscheen de Zonnegod
 En de nachtlotussen kwijnden, weg was hun schoon;
 Het was alsof de boomen mede treurden:
 Het luidruchtig gekwetter der vogels was als het ware
 [hun geweën.
 En 't uiterlijk der boomen was, als of ze zich wilden
 [laten bekijken.
 En zelfs de meertjes waren alle blijde
 Hun bloemen, alle wit, waren als 't ware hun oogen,
 De er op zittende zwarte hommels hun oogappels.
 Bevend bewoog zich de (dag-) lotus, aangeraakt door
 [den wind,
 Als een vertoornde vrouw die haar echtgenoot afweert
 [en toch naar hem verlangt.
 (Want) de hommel was eerst naar de nachtlotus gegaan:
 [daarom was zij afkeerig:
 Immers, jaloerschheid is de eigenaardigheid van een
 [beminde vrouw.
 Daar in het bosch laten opgewonden bijen een liefelijk
 [geluid hooren,
 Waardoor de kidangs ¹⁾ gaan slapen, in de meening, dat
 [er een liedje voor hen gezongen wordt.
 Ook de Tjândâla's ²⁾ komen erdoor tot een verkeerde
 [opvatting,
 Want steeds denken zij zingende zwanen te hooren.
 Glanzend helder wordt nu het schoone meer en steeds
 [fraaier,
 Overal bestraald door den glans der zon;
 Vermiljoenkleurig als roode lak is haar glans.
 Het is alsof men vuurgloed tot water ziet smelten,
 Zoo zagen zij de liefelijke woudstreek.
 En daarna, ziende de vruchtbare fraaie bergrijstvelden,
 [met hun groeiende padi,
 Alle effen glad en pas schoon gewied,
 Waren Râma en Laksjmana verheugd al dat schoons te
 [zien.
 Over bergstreken met weidende runderen
 Ging hun weg. Zij zagen de runderkraal,
 De herders melkten daar in den morgenstond.

¹⁾ Klein hert, ree.

²⁾ Naam der leden van een zeer verachte kaste.

Hun werk was het, de melk in Ayodhyâ aan te bieden.
Herderinnen, de vrouwen van hen, die de buffelkraal
[bewaakten,
En bergmeisjes toonden inderdaad eenigszins haar
[ingetogenheid,
Toen ze de twee broeders voorbij zagen gaan.
Zij waren gerust, omdat zij pas naar de runderen gezien
[hadden, vóór zij gingen kijken.
Zwaar klonk het geluid van hen, die karnden, en vroolijk
Alsof het een feesttrom was van menschen, die in
[gezelschap dronken;
Alle menschen, die karnden, waren om te zien als
[dansend,
Daar hun beide armen beurtelings zich bewogen.
Dartel en vlug sprongen de reeën,
Wegens het herfstgetijde waren zij zoo dartel,
Daar op de hooge velden aten zij van alles.
Zeer verheugd waren Râma en Laksjmana het te zien.
Helderwit waren de groote, dik opgestapelde wolken;
Aan den kant van de bergen beneden verspreidden ze
[zich.
Door den wind werden ze steeds grooter, rezen ze steeds
[hooger,
Ze zagen er uit als de weergalooze Himâlaya.
En een leeuw, die zich aan den bergwand bevond,
[liet zijn stem hooren,
Die met kracht in het luchtruim weergalmde.
Vertoornd, van plan om aan te vallen, keek hij naar
[boven:
O dwaze leeuw, die het er voor hield, dat zijn vijand
[brulde!
Aan den bergkant zagen ze ook een fraai meertje
Met lotussen, die slechts witte bloemen hadden,
[er waren geen roode.
Niet zichtbaar zwommen er toch witte ganzen rond,
Hun zacht geluid was teeder en fijn te hooren.
Geen der meertjes was zonder lotussen,
Op geen der lotussen ontbrak het aan hommels,
Alle hommels gonsden, geen was er zonder geluid,
Onder hun oorstreelende geluiden was er geen, dat niet
[aangenaam was.

b. Râma en Bharata ¹⁾

Bij het rijzen van den dag begaf Bharata zich weer op
[weg om zijn ouderen broeder te zoeken,
Met zijn leger kwam hij aan het schoone meer
[Mandâkinî.
Toevallig werden daar naakte boschbewoners door
[hem aangetroffen;
Zij lichtten hem in over de streek waar Rhâgawa
[(= Râma) zich bevond.
„Er is een heilige berg, Tjitrakoeta genaamd, moeilijk
te bestijgen, groot en bekoorlijk en fraai; dat is de
verblijfplaats van Râghawa.”
Verheugd aldus ingelicht te zijn vertrok Bharata snel
En beklom met heel zijn leger den zwaar toegankelijken
[berg.
Kort vóór hij was aangekomen keek Laksjmana
[beducht uit,
In de meening, dat er een vijand aankwam, hief hij zijn
[boog op;
Zijn wapenrok deed hij aan; en zoo toegerust was hij op
[zijn hoede en stelde zich moedig in postuur,
Zijn wenkbrauwen bewogen zich en zijn voorhoofd
[fronste zich.
Toen zag hij, dat (Bharata) ongewapend was, zonder
[lans of schild.
Doch slechts paarden, olifanten en strijdwagens
[vergezelden hem in groote hoeveelheid.
Naarmate hij nader kwam, herkende hij hem en, zijn
[boog achterlatende,
Liep hij naar zijn ouderen broeder (Râma) toe om hem
[van alles te onderrichten.
Bharata kwam weldra aan, trad naar voren en maakte
[een sembah ²⁾
Met al zijn volgelingen; daarop vertelde hij dat de
[Vorst gestorven was.
Bedroefd weenden allen luid van smart.
Weldra hielden ze op met treuren en allen baadden zich.

¹⁾ Kats, Bloemlezing pag. 163—164.

²⁾ Zie noot op pag. 11.

Nadat Prins Râma zich gebaad had, sprak hij:
 „Mijn jongere broeder Bharata, kom, keer toch terug
 [naar Ayodhyâpoera
 's Vorsten bevel is de reden, dat ik in het bosch ben;
 [geen ander
 Dan gij zal als vorst opvolgen, wees daarom niet
 [bezorgd.
 En groot zijt gij in deugden; zij zijn niet te tellen;
 Moedig zijt ge, bedreven in de heilige schrift, ervaren
 [in het staatsbeleid.
 Daarom behoort gij vorst te zijn, met het resultaat, dat
 [ge als beschermer gehoorzaamd wordt.
 Welk nut hebben uw deugden tenzij als deugden van
 [een vorst?
 Doch als ge ongenegen zijt vorst te zijn tijdens mijn
 [verblijf in het woud,
 Volg dan slechts mijn bevel en wees onderdanig jegens
 [uw ouderen broeder ¹⁾.
 Noodzakelijk toch, dunkt mij, is het, dat ge terugkeert,
 [wees niet bedroefd,
 Wees gij toch als beschermer in het vorstelijk verblijf.”
 Zoo sprak hij, uitnemend, standvastig en edel van
 [gemoed,
 In staat te waken voor de trouw zijns vaders ²⁾.
 En, aldus bevolen terug te keeren en zonder aarzelen
 [als vorst te regeeren,
 Was Bharata onderdanig aan zijn ouderen broer;
 [vervolgens sprak hij:
 „Wat voor genoeg zou het voor mij zijn in het paleis
 [te verblijven,
 Terwijl gij, beklagenswaardig, ellende ondervindt in
 [het woud?
 En gij toch behoortet koning te zijn en beschermer der
 [wereld,
 Want de oudste zijt gij, krachtig, rijk aan deugden,
 [heldhaftig in den strijd.
 Zie hier paarden, olifanten en goud en paarden,
 [behoorend bij een vorst.

¹⁾ De bedoeling is blijkbaar: Al zijt ge uit u zelf ongenegen vorst te zijn, treed dan toch als zoodanig op, alleen omdat ik, uw oudere broer, het u beveel.

²⁾ Om zijn vader niet tot woordbreker te maken tegenover Kaikéyî.

Hoe zou het dezen uw dienaar betamen, dat alles te
 [beheerschen?
 Zouden dan ministers en legerhoofden mij moeten
 [dienen?
 Daarom, keer toch terug, gelieve gij toch beschermer
 [der wereld te zijn.
 En ik ben zeer onbeduidend, maar uw deugden zijn
 [gelijk de Ganges;
 De Zonneberg, de Himâlaya en de Oceaan zijn uws
 [gelijken.
 Doch dat ik door u geprezen word als krachtvol en rijk
 [aan deugden is ten onrechte;
 Ongerijmd zijn (deze) uw woorden, kwetsend en
 [grievend."
 Zoo sprak de brave zoon van Kaikéyî.
 Daarop antwoordde Râmabhadra met het dringende
 [verzoek:
 „Keer gij toch terug, jongere broeder, naar Ayodhyâ
 [om er te blijven.
 Wanneer gij ongenegen zijt (als vorst) vereerd te
 [worden, dat dan deze mijn schoenen vorst worden."

Nadat Râma aan Bharata nog allerlei raadgevingen gegeven heeft, omtrent hetgeen in een vorst vereischt wordt, geeft deze aan den wensch van zijn ouderen broeder gehoor en keert terug naar Ayodhyâ, de schoenen van Râma, als het ware zijn vertegenwoordigers, meenemende. Deze worden door de bewoners van Ayodhyâ eerbiedig gehuldigd, terwijl Bharata de zorg voor het rijk op zich neemt.

3. *Uit de Nâgarakretâgama*

In 1894 werd bij de inneming van de poeri te Tjakranagara op Lombok een handschrift op lontarbladeren buitgemaakt, dat in 1902 door Dr Brandes in Balineesche letters werd uitgegeven onder den titel „Nâgarakretâgama. Lofdicht van Prapanjtja op Koning Râdjasanagara, Hajam Wuruk, van Madjapahit, naar het eenige daarvan bekende Handschrift, aangetroffen in de Puri te Tjakranagara op Lombok” ¹⁾.

Eigenlijk behoort het werk niet meer tot de Oud-Javaansche letterkunde, daar het dagteekent uit 1365; maar terwijl in dien tijd de spreektaal op Java al zeer veel afweek van de taal, zooals die in werken als het Âdiparwa en Râmâyana gebezigd werd, heeft de dichter van den Nâgarakretâgama de oude taal voor zijn kunstwerk gebruikt; en hij blijkt, zoowel wat spraak-kunst als woordenkeus betreft, daarin uitnemend bedreven te zijn geweest.

Het werk is veel meer dan een „lofdicht”, want o.a. vindt men er een uitvoerige beschrijving van de hoofdstad Madjapahit met hetgeen daar voorvalt, zooals: audiënties van den koning, hoffeesten, plechtige omgangen en feestelijke wedstrijden. Een aantal zangen wordt gewijd aan de beschrijving van het groote Boeddhistische doodenfeest voor 's konings grootmoeder in 1362, met de plechtigheden, daaraan verbonden, en de oprichting van haar graftempel. Van groot belang is de opgave der bezittingen van Madjapahit buiten Java; daaruit blijkt, dat de macht van het rijk zich niet alleen uitstreckte over bijna het geheele gebied, dat thans Nederlandsch-Indië vormt, maar ook erkend werd op Malakka. Interessant is ook de beschrijving der reizen van den koning door zijn rijk, vooral van een grooten tocht in 1359 met een groot gevolg door den Oosthoek, met tal van bijzonderheden omtrent de plaatsen waar men langs komt, vooral de heiligdommen.

Van groote waarde is, dat dit alles verhaald wordt door iemand, die van een en ander volkomen op de hoogte

¹⁾ Deel LIV, 1e stuk der Verhandel. v/h Batav. Gen. van Kunsten en Wetenschappen, 1902.

kon zijn; immers, de dichter was super-intendent der Boeddhistische geestelijkheid, bekleedde als zoodanig een hofambt en behoorde tot 's konings omgeving.

Natuurlijk ontbreekt ook de lof niet in het gedicht; immers, het is bepaaldelijk het doel van den dichter, den machtigsten koning van Madjapahit, Râdjasanagara of Hayam Woeroek („de Jonge Haan”) ¹⁾ en zijn geheele dynastie te eeren.

De geheele Nâgarakretâgama werd door Prof. Kern vertaald in de: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Deel 58—69 en herdrukt in zijn „Verspreide Geschriften” Dl. VII en VIII.

In 1919 is het werk nog eens afzonderlijk uitgegeven met Aanteekeningen van Prof. Krom, benevens Bijlagen en Registers.

In Deel 80 der „Bijdragen” heeft Dr R. Ng. Poerbatjaraka een aantal „Aanteekeningen” gepubliceerd, bevattende eenige tekst-conjecturen en vertalingen van verschillende plaatsen, afwijkend van het door Prof. Kern en Prof. Krom geleverde.

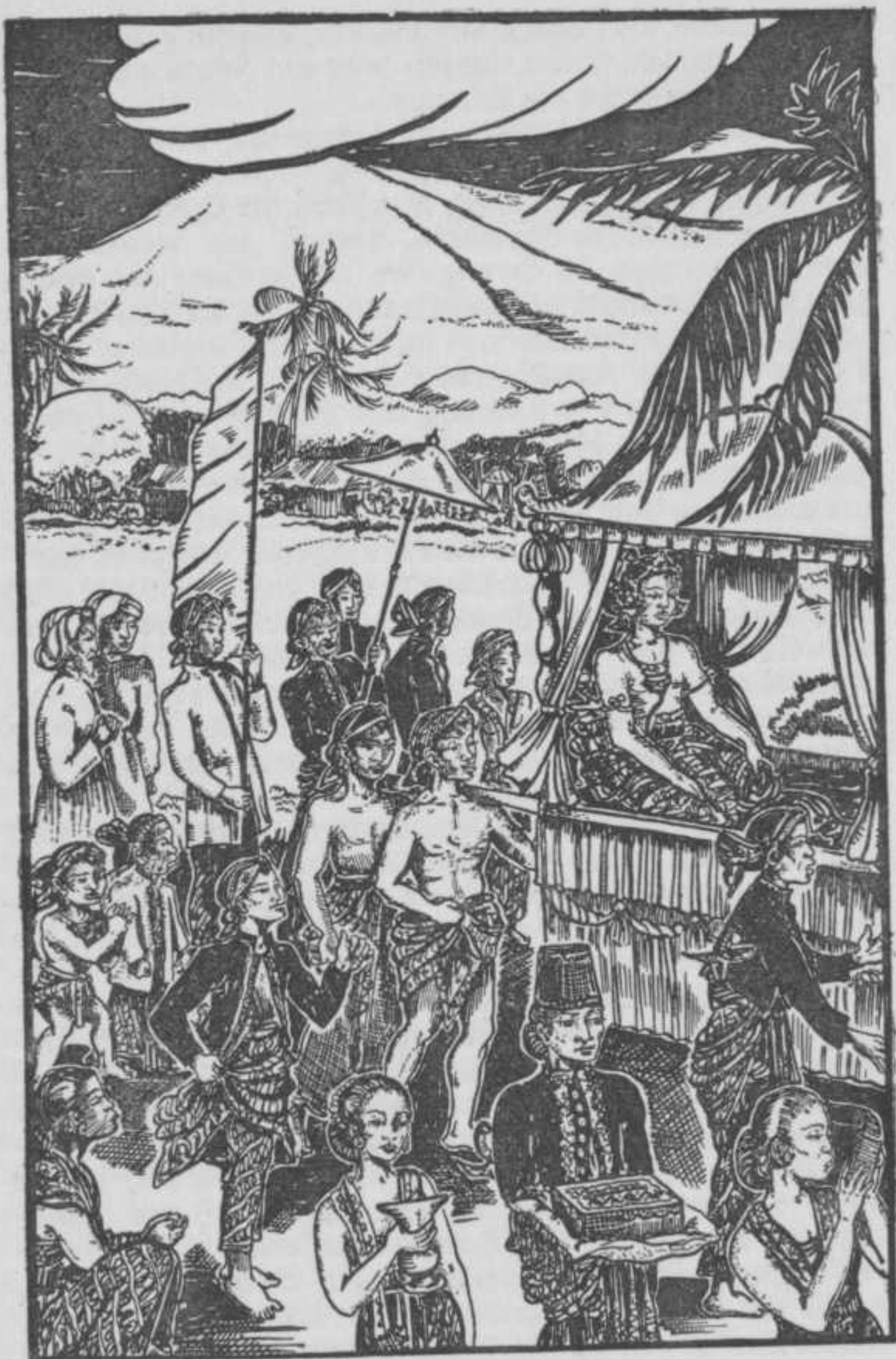
Bij de hieronder volgende vertaling van Zang 84, de beschrijving van een plechtigen optocht van den Vorst met gevolg binnen de hoofdstad Madjapahit, kon van eenige dier veranderingen gebruik gemaakt worden. Deels tengevolge van enkele blijkbaar corrupte plaatsen in den tekst is de vertaling niet altijd zeker.

Zang 84

1. Er worde nu beschreven, dat, toen het tijdstip van den veertienden dag der maand gekomen was, Zijne Hoogheid de Vorst naar buiten kwam. Terwijl hij de stad rondging, was hij getooid met prachtige gouden sieraden. Luisterrijk pralend werd hij in een palankijn gedragen, met andere draagstoelen ten geleide. Ministers, hooge ambtenaren en geestelijken, hun staatsiegewaden dragende, begeleidden hem in menigte.

2. Daverend was het geluid der feestmuziekinstrumenten en trompetten; en anderzijds weerklonken lustig de schelptrompetten. Vergezeld werd de Vorst door een stoet van lofzangers, die begroetingen uitspraken:

¹⁾ Hij werd in 1334 geboren en regeerde van 1350 tot 1389.

„Luisterrijk pralend werd hij in een palankijn gedragen.” blz. 26

lofgedichten uit andere steden, van dichtervorsten, ten bewijze, dat de Vorst dapper was als Râma en welbemind in de wereld als Kresjna.

3. Reeds had de Vorst den luisterrijk schitterenden leeuwenzetel bestegen. Hij geleek volkomen op Sjoeddhodana's zoon (Boeddha), zoo juist uit den heerlijken Boeddha-hemel neergedaald, terwijl ter weerszijden zichtbaar waren de drie goden en de heer der goden (Indra), de godheid eer bewijzend. Allen immers hoogst aanzienlijke personen, met schitterende tooisels.

4. De regeling van den stoet was zoo, dat Hare Hoogheid de Vorstin van Padjang met haar gemaal de voorhoede vormde. Haar leeuwenzetel ging vooruit, in staatsie begeleid door een groote schare krijgslieden. De ministers van Padjang en Pagoehan volgden in ontelbare scharen, met dienaren, vlaggen, wimpels, enz.

5. En de Vorstin van Lasem met haar gemaal ging daarachter, met hun dienaren; daarachter, de Vorstin van Kadiri, met ministers en krijgslieden. De oppervorstin van Kahoeripan daarachter, met scharen van dienaren en haar echtgenoot. Aan het slot volgden in staatsie de landheeren en voornaamste ministers van heel Java, in groote menigte.

6. Men zag een zeer talrijke menigte samengestroomd om te kijken, alles was vol, zonder tusschenruimten. Langs de kanten van den weg (of het plein) stonden in rijen menigten van wagens, tot tribunes ingericht. De deuren (der huizen) waren getooid met een soort vlaggen en ook de tribunes waren versierd. Talrijk waren de jonge en oude vrouwen, waarvan sommigen bij hooopen het buitenplein vulden.

7. Hun geest was om het zeerst verheugd alsof zij het voor het eerst zagen en wij behoeven niet te beschrijven hoe zij zich gedroegen. Den volgende dag kwam de Vorst naar buiten, naar den Sitinggil ¹⁾ om gehuldigd te worden. Brahmanen en anderen boden voortreffelijken gewijden drank aan in sierlijke kruikjes. Ministers en andere ambtenaren verschenen allen ter audiëntie, terwijl zij eerbiedig de sembah maakten.

¹⁾ „Hooge grond”, verhooging vóór de vorstelijke woning, waar de vorst zit, wanneer hij zich bij hooge feesten aan zijn onderdanen vertoont.

II

JAVAANSCH GESCHIEDSCHRIJVING

Het hieronder volgende verhaal is vertaald uit een Javaansch geschiedkundig werk, bekend onder den naam: *Babad Tanah Djawi* of Kroniek van Java. Onder den naam Babad vindt men in de Javaansche letterkunde een reeks van kronieken, waarin over de geschiedenis van Java gehandeld wordt. De Javanen geven aan die kronieken verschillende namen, naarmate er in bijzondere mate van een bepaalde landstreek of een bepaalde persoon in gesproken wordt: Babad Môdjôpahit, Babad Kartôsoerô, enz.; maar waar de verschillende geschriften over dezelfde periode der geschiedenis handelen, komen ze bijna geheel, soms zelfs woordelijk, overeen; de verschillen zijn vooral te vinden in de gedeelten, die over de oude, legendarische of mythische geschiedenis handelen. Daarom worden ook al deze afzonderlijke Babads meest met den algemeenen naam: *Babad Tanah Djawi* aangeduid.

De talrijke redacties van deze Babads worden door Prof. Dr Hoesein Djajadiningrat, (in zijn proefschrift: *Critische beschouwing van de Sadjarah Banten*, 1913), tot twee groepen gebracht, waarvan de eerste zich o.a. kenmerkt door groote beknoptheid in de verhalen omtrent de oude geschiedenis, welke juist in de redacties der tweede groep zeer uitvoerig wordt behandeld. Tot de eerste groep behoort ook de door Dr J. J. Meinsma uitgegeven prozaredactie, waaruit het ondervolgende verhaal is vertaald.¹⁾

Uit de geschiedenis is bekend, dat er een groot verschil in karakter bestond tusschen Pangéran Poeger, den lateren Sultan Pakoeboewônô I, en Mangkoerat III, die hier nog als Kroonprins optreedt. Dr Djajadiningrat

¹⁾ Babad Tanah Djawi ed. J. J. Meinsma, blz. 447-452, 455-457, 458 en 461-473.

maakt de opmerking, dat in de Babad „dat verschil verscherpt en Mangkoerat III niet gespaard wordt, terwijl voor Pangéran Poeger eene groote vereering aan den dag wordt gelegd." In bijzondere mate komt dit uit in het door ons vertaalde fragment.

Het verhaal kan een goed denkbeeld geven van den verhaaltrant der Javaansche kronieken; wel verre van een dorre opsomming van gebeurtenissen te geven, is de voorstelling levendig en, door het voortdurend invoeren van sprekende personen, min of meer dramatisch.

Er wordt verhaald, dat Vorst Mangkoerat reeds een zoon had, maar deze liep aan één zijde sterk mank; reeds was hij verheven tot den rang van Pangéran Dipati Anom (titel van den Kroonprins).

Op zekeren dag ontbood de Vorst zijn zoon naar het paleis en sprak statig: „Jongen, daar gij reeds volwaszen zijt en gij later ongetwijfeld mij in de regeering zult opvolgen, zoo zij het uw streven, het hart van mijn jongeren broeder, Pangéran Poeger, voor u in te nemen en evenzeer dat van de prinsen Tjakraningrat, Djangrônô en Joedo-Negôrô van Semarang. Weet, dat het deze vier zijn, die tot steunpilaren dienen van het rijk Kartôsoerô, dus waag het niet, hen te grieven. Uw toekomstige regeering is te vergelijken met het vervaardigen van een rijstwan: mijn jongere broeder Poeger dient als hoepel, als bindmiddel en vlechtwerk dienen de drie genoemde regenten. De beteekenis hiervan is deze: wanneer één van die vier personen zich gekrenkt gevoelt, zal het regeeren u stellig niet gemakkelijk vallen, er zal veel strijd komen en het geringe volk zal in voortdurende onrust zijn. Maar wanneer gij in staat zijt, het hart dier vier menschen voor u in te nemen, dan zal voorzeker uw regeering bestendig en het rijk welvarend zijn. Ik zeg dit alles, omdat inderdaad mijn hart in twijfel is, wanneer ik let op uw geaardheid; wanneer gij niet tracht uw slechte geaardheid te verbeteren, dan kan ik het niet over mij verkrijgen, de koninklijke waardigheid aan u achter te laten."

Nog veel meer lessen gaf de Vorst aan zijn zoon, ter-

wijl hij hem de regeerkunst onderwees en den inhoud van de geschriften Astô Brôtô, Niti Prôdjô en Paniti-Sastrô.

Toen Pangéran Dipati Anom al de lessen van zijn vader gehoord had, boog hij het hoofd en sprak langzaam met betraand gelaat: „Mijn vorstelijke vader, moge ik uw zegenende voorbede verkrijgen, opdat ik in staat zij, al uwe lessen op te volgen.”

De Vorst hernam: „Jongen, wanneer gij mijn raad wilt volgen, zal ik u thans, daar gij er reeds den leeftijd voor hebt, uithuwelijken aan de dochter van Prins Poeger; mij dunkt, dat zij wel geschikt zal zijn om uw echtgenoot te worden. Evenwel, het is beter, dat gij eerst zelf eens naar haar huis gaat om haar te zien.”

De Kroonprins sprak: „Zooals U beveelt” en vertrok naar de Kepoegeran (= het huis van Poeger).

Van Pangéran Poeger wordt bericht, dat hij reeds twaalf kinderen had; de oudste was een meisje van buitengewone schoonheid en reeds volwassen; zij heette Radèn-Adjeng Lembah. De twee volgende waren zoons, en heetten Radèn Mas Soedirô en Radèn Mas Soerjô.

Op dezen tijd zat Pangéran Poeger juist in de pendôpô¹⁾, terwijl zijn kinderen voor hem zaten. Hij schrikte, toen hij den Kroonprins zag aankomen. Terstond ging Soedirô hem tegemoet naar de poort van het erf en noodigde den Kroonprins uit, door te gaan naar de pendôpô; Pangéran Poeger ging hem eenige schreden tegemoet en weldra waren zij naar rang en stand gezeten.

Pangéran Poeger sprak: „Het bevreemdt mij, mijn waarde, dat gij hierheen komt, zonder vooraf kennis er van te hebben gegeven, ik ben daar zeer ongerust over.”

De Kroonprins sprak, een sembah²⁾ makende: „Oom, zooeven gelastte mijn vader mij, hier eens heen te wandelen.” Toen hij dit gehoord had, begreep Prins Poeger al, dat hij eens naar zijn dochter kwam kijken; hij gaf

¹⁾ Geheel open galerij, bestaande uit een dak op stijlen of pilaren, voor de huizen van Inlandsche vorsten, ambtenaren en aanzienlijken, bestemd tot ontvangst van gasten.

²⁾ Zie noot op pag. 11.

terstond een wenk met de oogen aan zijn zoon Soedirô; deze begreep den wenk zijns vaders en ging snel het paleis binnen, naar zijn oudere zuster. Haar noodigde hij uit, den gast de benoodigdheden voor een sirih-pruimpje voor te zetten. Radèn Adjeng Lembah kon er moeilijk toe besluiten, maar gedwongen door haar moeder en broeder, ging zij weldra en nam de benoodigdheden voor de aanbieding van een sirih-pruim mede. Zij wilde zich echter niet in haar beste kleeren steken, maar ging zoo maar in haar daagsche plunje en norsch kijkende. Vóór gekomen, plaatste zij wel de sirih-benoodigdheden voor den Kroonprins, doch terstond keerde zij om en ging het paleis weer binnen.

Toen de Kroonprins Sang Retnô (= de Parel, naam voor prinsessen) gezien had, bleef hij een poosje als versteend staan, zeer door liefde bewogen, want de Prinses was uitnemend schoon, een hemelnimf uit het godenverblijf gelijk. Langzaam sprak de Prins tot zijn oom Poeger: „Oom, hoe oud is uw dochter Lembah reeds?” Pangéran Poeger antwoordde hem: „Mijn waarde, slechts twee jaar zijt gij ouder dan zij.”

Weldra nam Pangéran Dipati Anom afscheid en keerde naar den kraton terug. Voor zijn vader gekomen werd hem gevraagd: „Hoe is het, hebt ge gezien hoe uw nichtje er uit ziet?”

De Prins antwoordde: „Ik heb haar gezien en zij bevalt mij wel; thans laat ik de zaak verder aan U over.”

De Vorst hernam: „Dan zal ik u maar zoo spoedig mogelijk in 't huwelijk verbinden, maar ik draag u op, dat gij er naar streeft, goed voor haar te zorgen, want uw aanstaande vrouw is uw nicht, bijna zoo goed als uw eigen zuster.”

De zoon antwoordde: „Zooals U beveelt” en de Vorst gaf terstond last aan zijn gemalin, om hetgeen voor bruidstooi dienen zou, gereed te maken, terwijl ook aan de regenten gelast werd, om op de aloen-aloen ('t voorplein) tenten voor zich te doen opslaan, waar ze tijdens de bruiloftsweken overnachten konden.

Toen allen gereed waren, werd des morgens het huwelijk gesloten in den Kraton; des avonds moesten de regenten met hun vrouwen de bruid van hare ouderlijke

woning gaan afhalen en in een draagstoel meenemen. Raden Adjeng Lembah nu was reeds opgetooid, maar zij verzette zich ten zeerste tegen 't huwelijk, omdat zij het karakter van Pangéran Adipati Anom kende, dat hij dikwijls opvliegend was en stuursch; zich menigmaal ongepaste vrijheden veroorloofde en niet kiesch was op 't punt van vrouwen; bovendien was hij trotsch op zijn hoogen rang. Vandaar, dat de Prinses inwendig zeer bedroefd was.

Nadat de stoet om haar af te halen aangekomen was, liet men de Prinses in den draagstoel plaats nemen; vervolgens werd zij naar den Kraton gebracht, waar men haar deed uitstijgen vóór de binnenpoort. De gemalin van Vorst Mangkoerat kwam haar ijlings tegemoet en nam de bruid bij de hand; de Vorst deed desgelijks met den bruidegom. Daarna werden ze tot elkaar gevoerd en meegenomen naar het middenvertrek, waar de Vorst hen beiden op zijn schoot deed plaats nemen; hij gaf onophoudelijk, terwijl ze op zijn schoot zaten, wijze lessen aan het jonge paar, opdat ze eendrachtig als man en vrouw zouden leven. Na eenigen tijd gaf hij hun den last, naar hun vertrekken te gaan, terwijl de Vorst zelf zich naar de feestvierenden in de pendôpô begaf. Vijf dagen later werden de jonggetrouwen in staatsie naar de Kepoegeran gevoerd en daarna weer naar het paleis teruggebracht.

Vermeld wordt, dat de Kroonprins eens met zijn gemalin in zijn paleis zat, terwijl zijn zwager, Radèn Mas Soedirô, zijn opwachting voor hem maakte. Van de andere zwagers kwam geen zijn opwachting maken, omdat er geen onder was, die aan den Kroonprins beviel; alleen aan Radèn Mas Soedirô was hij gehecht. De Kroonprins vroeg aan Soedirô: „Soedirô, heeft mijn oom thans reeds de oude namen van al uw broeders veranderd?”

Soedirô sprak: „Van mijn jongere broeders hebben vier hun namen veranderd: Radèn Mas Pôpô heeft den naam aangenomen van Ontô Wirjô, Mesir heet thans Martô Taroenô, Soengkôwô heet nu Dipô Taroenô en Radèn Mas Soerjô heeft nu den naam van Soerjô Poetrô

(= Zonnezoon); de anderen zijn nog niet van naam verwisseld."

Toen Pangéran Dipati hoorde, dat een den naam Soerjô Poetrô droeg, was hij daar geenszins mee tevreden; feitelijk had de Kroonprins reeds een grooten hekel aan Radèn Mas Soerjô Poetrô, omdat hij zoo schoon was, zoodat vele lieden zijn uiterlijk prezen. Terstond sprak hij dus tot Soedirô: „Soedirô, ga naar uws vaders huis en zeg uit mijn naam aan Soerjô Poetrô, dat ik zijn naam verander in Wôngsô Taroenô." (Een zeer gewone naam: *wôngsô* = familie; *taroenô* = jong; kan ook dom beteekenen).

Soedirô sprak: „Tot Uw dienst" en vertrok.

Toen de gemalin van den Kroonprins dit alles gehoord had, was zij zeer ontstemd en sprak zacht: „Kang Mas¹⁾, wat heeft mijn jongere broer misdreven; immers, hij is zoo knap en nu verandert gij zijn naam in dien van een dorper! Gij zijt wel heel anders dan andere menschen; want gewoonlijk zal iemand, die een broer heeft, hem eeren en fraaie kleeven schenken; niemand zou doen zooals gij, want ge zult hem er mee beleedigen (of: vergelijken)."

Pangéran Dipati Anom sprak: „Adi²⁾ Adjeng, dat ik uw broer een anderen naam geef, is immers juist een bewijs, dat hij mijn broer is? Maar overigens, waartoe er verder over te praten, zóó wil ik het nu eenmaal."

De gemalin van den Kroonprins was zeer gekrenkt, vervolgens ging zij het paleis binnen en weende.

Radèn Soerjô Koesoemô (een andere naam van Soedirô) was inmiddels reeds voor zijn vader verschenen en sprak: „Vader, ik ben gezonden door mijn ouderen broer Dipati Anom, om U te melden, dat hij thans den naam van Soerjô Poetrô veranderd heeft: hij noemt hem Radèn Wôngsô Taroenô."

Pangéran Poeger antwoordde hem: „Jongen, zeg aan je ouderen broer Dipati, dat ik mij schik in de naamsverandering van Soerjô Poetrô; laat ook onder u en uw broeders geen zich gekrenkt toonen tegenover den

¹⁾ *Kang* = afkorting van *kakang* = oudere broeder; aanspraak van den man door zijn vrouw; *mas* = goud; ook gebruikt als liefkoozingswoord.

²⁾ *Adi* = jongere broer of zuster; zoo noemt vaak de man zijn vrouw.

Kroonprins, want hij is uw heer en in de tweede plaats uw oudste broer, zoodat hij recht heeft, dat al zijn bevelen opgevolgd worden. Voorts draag ik u op, aangezien de Kroonprins u gaarne mag lijden, te zorgen, dat het u niet aan waakzaamheid ontbreke. Nu, keer maar weder terug."

Radèn Soerjô Koesoemô verwijderde zich, over den grond schuivende, uit de tegenwoordigheid zijns vaders; voor den Pangéran Dipati Anom gekomen, vertelde hij hem alles.

Van het huwelijksleven van den Kroonprins wordt vermeld, dat er geen goede harmonie in heerschte; voortdurend waren er onderlinge twisten, want de Pangéran had nog twee bijvrouwen genomen, die zeer door hem bemind werden. De eene was de dochter van een Kalang¹⁾; de andere was een meisje uit Ondjé in het land van Banjoemas. Het liep zoover, dat hij zijn vrouw geheel vergat; daarenboven hield hij het nog dikwijls met andere vrouwen, want op dat punt was hij niet kieskeurig. Zijn aard was voorts zoo, dat hij geen tegenspraak verdragen kon, want hij was opvliegend en trotsch. De beide bijvrouwen nu werden door hem tot gemalin verheven, hetgeen de Radèn Adjeng Lembah ten zeerste vertoornde; daarna liep zij weg naar haar ouderlijk huis, zonder aan haar man verlof te vragen. In de Kepoegeran werd evenwel door haar vader niet de minste notitie van haar genomen; en de Kroonprins verkoos ook niet, naar haar te vragen of haar terug te ontbieden; de Prinses was dus zeer bedroefd; overdag verbleef zij in den hof, trachtende zich zelve te troosten, alleen des avonds keerde zij naar haar verblijf in het achterhuis terug.

Van Radèn Dipati Sindoeredjô wordt vermeld, dat hij een zoon had bij zijn vrouw, die een zuster van den Vorst was, de weduwe van Troenô Djôjô; hij heette Radèn Soekrô en was buitengemeen schoon; trotsch was zijn houding en fier als de Prins van Dwôrôwati; onder alle lieden van Kartôsoerô was er geen, die hem

¹⁾ Een bijzondere bevolkingsgroep in enkele residentiën van Midden-Java, bij de overige Javanen in minachting staande.

in schoonheid evenaarde, zoodat hij het onderwerp der minnezangen van de vrouwen werd en haar van minnesmart deed kwijnen. Wanneer er iemand een bruiloft gaf, werd Radèn Soekrô uitgenoodigd mede in den bruidstoet te gaan, als een verlustiging voor hen, die den optocht begeleidden.

Eens werd Radèn Soekrô uitgenoodigd, mede een bruidspaar in optocht rond te voeren; hij reed vóór allen, en die hem zagen, werden verliefd. De bruidstoet ging over den aloen-aloen; de Kroonprins zag toevallig ook toe, te midden van het publiek. Hij ontroerde, toen hij dien schoonen jonkman zag, met prachtige klederen versierd, die te paard zijn uiterste best deed om zich op 't voordeeligst voor te doen, vóór aan den stoet. De Pangéran vroeg aan zijn bediende, wie dat was; deze vertelde het hem zonder omwegen. De Kroonprins keerde terstond huiswaarts en gaf last Radèn Soekrô te ontbieden, want hij was zeer naijverig op zijn schoonheid.

Toen Radèn Soekrô voor den Prins verschenen was, gaf deze last hem te grijpen en te binden; vervolgens werd de Radèn door velen met rotans geranseld, getrapt en met de hand om 't hoofd geslagen; zijn oogen werden volgestopt met zwarte mieren. Soekrô betuigde jammerend zijn onschuld en smeekte onafgebroken om vergiffenis, maar de Pangéran sprak luid: „Vraag jij maar niet, wat je misdreven hebt; waarom gedraag je je zoo eigengerechtig, alsof jij de heer des lands waart, en rijd daar zoo voor de menigte uit? Stellig zou je paard de menschen trappen en die allen zijn mijn onderdanen! Komaan, jongens, ranselt hem nog maar meer en stopt zijn oogen opnieuw vol met mieren.”

De dienaren gingen terstond aan 't werk; Soekrô jammerde hartverscheurend en weende bloedige tranen; daarna viel hij flauw. Fluks werd hij weggedragen en midden op den grooten weg neergelegd. Terstond schoten zijn volgelingen toe, om hem weg te halen; zij namen Soekrô op den rug en brachten hem naar huis; allen, die het zagen, hadden medelijden.

Toen hij thuisgekomen was, schreiden zijn vader en moeder om hem; zijn vader vergat een oogenblik bijna

zich zelf en was van plan, in het paleis des Kroonprinsen binnen te vallen, daar zijn zoon onschuldig door dezen mishandeld was; maar ten slotte dacht hij er aan, dat hij slechts een dienaar was, zoodat zijn toorn bedaarde. Dadelijk gaf hij zijn zoon geneesmiddelen; en na verloop van zeven dagen was hij weer hersteld gelijk te voren. Nu verzocht hij aan zijn vader verlof om amok te gaan maken in het paleis van den Kroonprins, maar zijn vader stond 't hem niet toe. Radèn Soekrô was zeer teleurgesteld; steeds bleef hij met bitteren haat aan den Kroonprins denken; waar hij hem ook ontmoeten mocht, zou hij hem niet vreezen. Hij maakte zich nu een aanhang van zeventig Boegineezen, met 't plan aan deze voor te stellen, met hem amok te maken; er schoot nu nog slechts over, een geschikte aanleiding te vinden.

Toen dacht Radèn Soekrô er aan, dat de gemalin van den Kroonprins was weggelopen en zich in het paleis van Prins Poeger bevond. Hij sprak bij zich zelven: „Ik zal eens probeeren met zijn gemalin in een indeme verhouding te komen, opdat hij op mij verstoord worde en dit een aanleiding voor mij worde, mij met hem te meten.”

Radèn Soekrô ontbood nu zijn twee gouverneurs, genaamd Singô Nodô en Pôtrô Wisô, en sprak: „Vaders, weet gij, hoe de gemalin van den Kroonprins er uit ziet en waarom zij is weggelopen?”

De beide gouverneurs antwoordden: „Heer, wij hebben van onze vrienden, menschen uit de Kepoegeran, wel eens gehoord, dat het voorkomen van de Radèn Ajoe bijzonder schoon is; en de aanleiding tot haar wegloopen is deze, dat zij het onderspit gedolven heeft in den liefdestrijd met de vrouwen, die haar gemaal uit het dorp Ondjé gehaald heeft; deze zijn thans tot gemalinnen verheven; zoo is slechts de zaak. De Radèn Ajoe is nu, zoolang zij in de Kepoegeran vertoeft, in een dubbel treurige positie; want haar gemaal ontbiedt haar niet terug; terwijl de reden, dat haar vader zich niet met haar bemoeien wil, voortvloeit uit zijn streven om te bewerken, dat zij weer naar het verblijf van den Kroonprins zal terugkeeren. Vandaar dat nu de Radèn

Ajoe zich federen dag ophoudt in een gebouwtje in het park, dat van den grooten weg langs de Kepoegeran af te zien is; daar tracht ze haar minnepijn over haar echtgenoot te stillen."

(Soekrô sprak): „Vaders, gelast mijn staljongen, dat hij mijn Bimaneesch paard Nirwati de vier pooten tot aan de knie, den staart, de manen en de kuif met indigo verve; laat hem het vervolgens een groen fluweelen zadel opleggen."

De beide gouverneurs spraken: „Tot uw dienst."

Nu trok de Radèn een buitengewoon kostbaar gewaad aan, zette een zwarte muts op en stak zich vuurroode bloemen achter de ooren, één aan elke zijde; inderdaad, hij was schoon in zijn prachtige dos.

Op het tijdstip, dat de zon op haar felst schitterde, besteede Radèn Soekrô zijn paard om naar de Kepoegeran te rijden, gevolgd door twaalf dienaren met inbegrip der beide gouverneurs. Terwijl zijn ros al trippelde, reed hij, vlak langs den achtermuur van de Kepoegeran, voortdurend heen en weer.

Vermeld wordt, dat het verblijf van de Prinses in de Kepoegeran nu reeds twee maanden geduurd had, al dien tijd had zij zich gedeeltelijk van voedsel en slaap onthouden; haar voorkomen evenwel was nog in schoonheid toegenomen; zij geleek wel een levend geworden beeld, haar gelaat was als de maan, haar oogen waren als geslepen diamanten, hare tanden als ingezette edelsteen, haar wenkbrauwen hadden een fraaie buiging als het voor 't eerst zich vertoonend maantje; zwaar was haar haardos, bevallig haar gestalte; haar glimlach verrukte ieder, die haar zag; smachtend was de blik uit haar halfgeloken oogen, haar schoonheid was haast te bovenaardsch voor sterfelijke oogen ¹⁾.

Op dezen tijd zat de Prinses juist in den uitzichtstoren en vóór haar zaten eerbiedig twee gouvernantes; een van hare hofjuffers kamde juist de Prinses de haren, terwijl ze als kapmantel een vuurrood kleed, met kant afgezet, gebruikte. De Prinses keek onthutst op, toen ze een ruiter op een trippelend paard zag heen en weer

¹⁾ Letterlijk: het was alsof ze verdwijnen zou, als men haar aanblikte.

rijden, met het gevolg op tamelijk grooten afstand. Zij vroeg zachtjes aan hare gouvernantes: „Wie is die ruiter, die daar heen en weer rijdt van het Oosten naar het Westen en geen blik van ons heeft afgewend? Laten wij eens over dien muur kijken.”

De gouvernante sprak: Mijn lieve, zie toch niet daar heen; wanneer die ruiter eens uw gemaal, de Kroonprins ware, dan zou het U als misslag kunnen aange-rekend worden.”

De Prinses hernam: „Dat is mijn man niet, dat blijkt uit het kleine gevolg; als mijn man het was, zou er stellig een groot gevolg zijn en ik zou hem wel herkennen; al verkleedde hij zich als gouverneur, ik zou me niet in hem vergissen; maar dezen zie ik nu voor 't eerst.”

De Prinses ging terstond uit den toren naar beneden en vroeg om een ladder, die ze tegen den muur zette; daarop klom ze op de ladder en leunde met haar borst over den muur; haar gelaat, door de stralen der avond-zon beschenen, glansde als de juist opkomende volle maan. Toen zij en Soekrô elkaar zagen, stonden ze beiden een poosje beteuterd en Soekrô werd zeer door de Prinses bekoord; dadelijk hield zijn ros stil en Soekrô keek met uitgestrekten hals toe.

De prinses gaf daarop last aan een harer gouvernantes, die met haar mee op den muur geklommen was, om aan Soekrô te vragen wie hij was. De gouvernante vroeg terstond: „Schoone jongeling, ik ben door de Prinses gezonden, om te vragen, wie gij zijt.”

Radèn Soekrô schrikte; vervolgens antwoordde hij, terwijl hij zijn paard liet trippelen: „Ik ben de zoon van Radèn Adipati Sindoe Redjô; mijn naam, toen ik nog een jongen was, was Soekrô; ouder geworden, heet ik Nôtô Dirdjô, maar deze naam is nog niet bijzonder veel in gebruik, ik word gewoonlijk nog maar Soekrô genoemd.”

Toen de Prinses dit hoorde, sprak zij luide: „Hè, dat verwondert mij wel erg van je, Soekrô, daar je zoo brutaal bent geweest en je op je schoonheid hebt laten voorstaan, zonder te willen gevoelen, dat je maar een gering man bent en zonder je schoonheid te ontzien; als je hier betrapt wordt door mijn man, den Dipati, zal

hij je stellig den nek breken, omdat je je zoo verwaand en ongepast aanstelt."

Radèn Soekrô sprak glimlachend: „Schoone vrouw, meesteres van Soekrô, ik ben niet bang voor den kreupele, om mij in lichaamskracht en bovennatuurlijke krachten met hem te meten. Waar ik hem maar ontmoet, wil ik inderdaad de kris en de lans met hem kruisen, als mijn schoone meesteres mij maar genegen is; met hem vergeleken, ben ik toch nog schooner!"

Vervolgens zweepte Soekrô zijn paard aan, dat naar huis rende; thuis gekomen steeg hij van zijn rijdier en wierp zich op zijn leger, geheel door minnesmart voor de Prinses verteerd.

De Prinses was ook dadelijk weer naar huis gegaan en sprak tot haar gouvernante: „Moeder, ik ben er nog versteld van, ik geloof, dat die Soekrô werkelijk verliefd op mij is; verondersteld, dat mijn man zich werkelijk van mij scheidde, zou het dan staan, wanneer ik dadelijk met Soekrô huwde?"

De gouvernante antwoordde: „Lieve, mij dunkt, dat dat niet goed zou zijn, want Soekrô is de zoon van een onderdaan, Uw man is een Vorstenzoon, evenwel, in geval Uw gemaal stierf, zou het wel 't beste zijn, hem bij gebrek aan een ander maar te huwen, want Soekrô is schoon en toch de zoon van den Rijksbestuurder en bestaat U als neef." De Prinses lachte vroolijk.

Van Radèn Soekrô wordt nu verhaald: nadat hij uit zijn slaap ontwaakt was, neuriede hij liedjes en hij was als half gek, aan niets anders dacht hij dan aan de Prinses uit de Kepoegeran. Zijn beide gouverneurs spraken vele woorden, om hem er toe te brengen zijn plan niet uit te voeren, maar Soekrô was niet te bewegen, zelfs was hij van plan, om in het geheim het paleis van Prins Poeger binnen te dringen en heimelijk liefdesbetrekkingen aan te knopen. Des nachts kleepte hij zich met de saroeng als lendengordel opgeschort, greep een karabijn en hing een patroontasch om den hals. Zijn opvoeders spraken hem toe en trachtten hem al weenend tegen te houden: „Lieveling, voer Uw plannen toch niet uit, want ze zijn bepaald niet goed en ten tweede moet men bij een zoodanige onderneming be-

„daarop krom ze op de ladder.” blz. 39

paald eerst een koppelaarster gebruiken, ten koste van veel geld en kostbaarheden. Uw plan is te vergelijken met het vangen van visch in het water: heeft men het ongeluk, dat het water troebel wordt, dan wordt de visch niet gevangen. Ingeval ge wat ongelukkig mocht zijn, zult ge een zeer treurig figuur maken." Soekrô antwoordde: „Gij hebt wel gelijk, vaders, maar ik blijf bij mijn plan; al moet het ook mijn ondergang kosten, als ik slechts de Prinses maar gezien heb." Daarop vertrok hij, zijn beide gouverneurs gingen achter hem aan. Vóór den steenen muur van de Kepoegeran aangekomen kon hij niet verder en wrevelig begon hij te schreien; karabijn en patroontasch smeed hij op den grond. Zijn gouverneurs ontbonden dadelijk hun gordels, dompelden die in het water en sloegen ze over den muur; de kleedingstukken hechtten er aan vast; Soekrô kroop er langs naar boven en liet zich aan den binnenkant van den muur naar beneden glijden; de beide gouverneurs bleven buiten. Soekrô sprak de tooverspreuk om zich onzichtbaar te maken uit; maar boven zijn hoofd vlogen de *kolik*, de *bentjé* en de *toe-toehoe*.¹⁾

Te vertellen valt nu van de zes zonen van Prins Poeger; nog geen van hen sliep en ze schrikten op bij het hooren van het geluid dier vogels, die over den tuin vlogen; ze begrepen, dat er een inbreker was. Dadelijk gingen ze zoeken in de richting van het vogelgeluid, zonder fakkels. Radèn Mas Ontô Wirjô, die voortvarend van aard was, kroop langs den muur. Radèn Soekrô bemerkte hen, die de ronde deden, en verborg zich snel achter het geboomte, met het plan, om te keeren en naar buiten te gaan; hierbij raakte hij met den voet aan droge blaren, die ritselden. Radèn Mas Ontô Wirjô, het geritsel hoorende, gaf dadelijk last fakkels te halen; zijn jongere broers haalden ze snel en kwamen er mee aan. Soekrô was reeds langs denzelfden weg op den muur geklommen en had zich aan de buitenzijde laten vallen; vervolgens vluchtte hij met zijn gouverneurs; maar terwijl hij op den muur klom, was hij door het schijnsel der fakkels verlicht en de

¹⁾ Alle drie zijn omineuse vogels, die vooral de komst van dieven aankondigen.

prinsen hadden hem duidelijk gezien; vervolgens riepen ze, dat er een dief was. Radèn Mas Ontô Wirjô sprong vlug op den muur en, buiten gekomen, zette hij den inbreker na; de jongere broers wilden ook op den muur springen, maar geen van hen was er toe in staat; zij gingen dus door de poort, terwijl de gereedstaande dienaren ook den inbreker al schreeuwende achtervolgden; het was een geweldig lawaai; de lieden uit het paleis van den Rijksbestuurder maakten zich ook gereed om den inbreker de pas af te snijden, de fakkels verspreidden een licht of het dag was. Verschrikt zagen de lieden van Sindoe Redjô Radèn Soekrô met zijn gouverneurs al zwoegend en hijgend aankomen; terstond verborgen ze hen en brachten ze op een veilige plaats. Weldra kwam Radèn Mas Ontô Wirjô bij de lieden van Sindoe Redjô; deze bukten zich en maakten een sembah, terwijl ze vroegen wat er was. Hij antwoordde hun, dat hij een inbreker nazette, die derwaarts gevlucht was; zij deelden hem mede, dat hij daar niet was. Toen ging Radèn Mas Ontô Wirjô terug, begeleid door de lieden van Sindoe Redjô.

Er wordt nu verteld, dat Radèn Soekrô hoe langer hoe meer van minnesmart naar de Prinses verteerde. Hij maakte een gedicht van zeven strophen en bood dat aan de Prinses aan; degene, die hij uitzond om het aan te bieden, heette Njai Tambak Bôjô, die als bemiddelaarster diende. Het lied werd aan de Prinses aangeboden en zij bewaarde het onder haar hoofdkussen. Niet lang duurde het, of het werd algemeen bekend, dat de gemalin van den Kroonprins bevriend was met Soekrô. Het bericht kwam ook den Kroonprins ter oore; terstond zond hij een brief aan zijn oom, Pangéran Poeger. De brief was reeds terhand gekomen en luidde: „Ik geef U kennis, dat uw dochter, Adi adjeng, thans een verkeerd leven leidt en het aanlegt met Soekrô; reeds hebben ze van kleederen geruild en elkaar van allerlei gezonden.”

Nadat Pangéran Poeger den brief gelezen had, werd zijn gelaat rood van toorn en dadelijk ontbood hij zijn zonen; daarna sprak hij: „Soedirô, roep uw zuster, Lembah.” Radèn Mas Soedirô ging dadelijk naar het achter-

huis; Pangéran Poeger sprak voorts tot Radèn Mas Ontô Wirjô: „Ontô Wirjô, zoo straks, als je oudere zuster voor mij verschenen is, ga jij dan dadelijk haar slaapplaats doorsnuffelen, wanneer je een brief vindt, of iets dergelijks, breng het dan dadelijk hier.”

Zijn zoon sprak: „Zooals U beveelt.”

Niet lang daarna verscheen de Prinses voor haar vader; Radèn Mas Ontô Wirjô had reeds de slaapplaats van zijn oudere zuster overhoop gehaald en een gedicht gevonden; daarna had hij het zijn vader aangeboden.

Toen Pangéran Poeger het lied ontvangen had, sprak hij tot zijn dochter: „Lembah, daar gij een Vorst tot gemaal hebt, zoo wanneer gij schuld hebt, draag die dan alleen, sleep uw broeders of ouders er niet in mede.”

Toen zijn dochter dit gehoord had, antwoordde zij niet; al weenende keerde zij terug. Nadat zij zich verwijderd had, las Pangéran Poeger het gedicht; het vertoornde hem zeer en hij sprak tot zijn zoons: „Blijkbaar is het voorbeschikt, dat ik door toedoen van mijn dochter beschaamd gemaakt zou worden; Soedirô en al mijne zonen, maakt terstond, nog op dezen dag, een einde aan het leven van Uw oudere zuster en van haar vrouwelijke bediende, Tambak Bôjô. Als geen uwer het van zich verkrijgen kan, haar om te brengen, zoo weest door mijn vloek getroffen.”

De Prinsen spraken: „Zooals U beveelt” en weenden; allerwege klonk het geschrei van de vrouwen en de overige bewoners van het paleis.

De Prinsen kwamen bij hunne zuster en vertelden haar, dat zij haar leven kwamen opeischen. De Prinses was diep getroffen en sprak al weenende: „Soedirô, Vader gaat zonder nauwkeurig onderzoek te werk en gelooft de lastertaal van mijn man den Kroonprins; zeg aan Vader, dat ik geen ontrouw gepleegd heb en er ook geen plan op had; wanneer Vader evenwel mijn leven blijft eischen, zoo stel ik het te zijner beschikking; breng mijn eerbiedige groeten over.”

Radèn Soedirô spoorde Radèn Ontô Wirjô aan, om het aan hun vader mee te delen; en Ontô Wirjô ging het dan ook terstond vertellen.

Pangéran Poeger sprak: „Ontô Wirjô, laat gij noch een

uwer broeders stilstaan of omzien; de reden waarom ik thans uw oudere zuster straf, is opdat zij later, in het toekomende leven, de vergiffenis van Allah verwerve; en om een eind te maken aan de opspraak bij de menschen; en degene mijner zonen, die geen eind aan haar leven wil maken, worde door mijn vloek getroffen."

Radèn Ontô Wirjô keerde terstond naar het achterhuis terug en vertelde aan zijn ouderen broer, dat hun vader op zijn stuk bleef staan.

Toen Radèn Ajoe Lembah het gehoord had, weende zij; bij afwisseling omhelsde zij haar broeders en deelde hun haar laatste opdrachten mee; toen baadde zij zich en wiesch zich het hoofd en parfumeerde zich; daarna zette zij zich neer en bedekte zich het gelaat. Haar beide jongere broeders namen in de rechterhand een zijden doek en wondden dien hun oudere zuster om den hals, met de linkerhand wischten zij hun tranen af; de andere broeders grepen de handen en voeten hunner zuster en allen weenden. Toen stierf Radèn Ajoe Lembah door verworging; luid was de stemme des geweens in de Kepoegeran; het lijk der Prinses werd begraven.

(Soekrô, die eerst amok tegen den Vorst had willen maken, werd later verraderlijk vermoord).

Tot nadere historische oriëntatie diene het volgende: Op 3 Nov. 1703 stierf Amangkoerat (of Mangkoerat) II en wees op zijn sterfbed den Kroonprins (Pangéran Adipati Anom) als opvolger aan. Door zeer groote wreedheid was deze ook bij zijn volk gehaat. Kort na de begrafenis van den ouden vorst verwekten twee zonen van Poeger een opstand in Bagelèn; Mataram en Banjoemas sloten zich er bij aan en Pangéran Poeger werd tot vorst uitgeroepen. De opstand werd gedempt, Poeger moest vluchten en stelde zich te Semarang onder bescherming der Compagnie. Velen kozen zijn partij en 6 Juli 1704 werd hij, onder goedkeuring der Compagnie, door zijn voornaamste aanhangers onder den titel van Pakoe Boewônô tot Sultan uitgeroepen. Dit was de aanleiding tot den *eersten Javaanschen successie-oorlog* (1704—1708), die met de overwinning van Poeger en de Compagnie eindigde.

III

WAJANG-LITTERATUUR

Een belangrijk deel der Javaansche letterkunde wordt gevormd door de tooneellitteratuur, de verhalen die opgevoerd worden in de wajang, het Javaansche schaduwtoneel. Een der soorten van wajang is de *wajang gedog*, evenals de oudste en het meest in aanzien staande soort, de *wajang poerwô*, opgevoerd met platte leeren poppen. Het répertoire van de wajang gedog is van zuiver Javaanschen oorsprong en bevat de verhalen, die zich groepeeren om den Javaanschen held Pandji, den ridderlijken prins van Djenggôlô (nog heden de naam van vier districten, regentschap Sidôardjô, residentie Soerabaja).

De standvastige liefde van Pandji en Déwi Angrèni voor elkander wordt in een dezer verhalen in werkelijk treffenden eenvoud beschreven. Een fragment uit dit verhaal wordt hieronder gegeven, in zoo getrouw mogelijke vertaling, om zooveel doenlijk het karakter van het oorspronkelijke te behouden. Ter inleiding diene het volgende: Pandji was door zijn vader, den vorst van Djenggôlô, reeds op zeer jeugdigen leeftijd verloofd met Sekar Tadjî, de prinses van Kediri. Maar op zekeren dag de dochter van zijns vaders Patih (Rijksvizier), Déwi Angrèni ziende, wordt hij zoo door haar bekoord, dat hij aan zijn vader toestemming vraagt, haar te huwen. De vorst, niet meer aan die vroegere verloving denkende, stemt daarin toe. 's Vorsten zuster evenwel, Kili Soetji, die als kluizenares in het Pinangwoud woont, is met dezen gang van zaken niet ingenomen. Zij bezoekt Pandji en geeft hem den raad, toch liever zijns gelijke, een koningsdochter, te huwen: „al waren het er twee, of vier, des te beter.” Maar tevergeefs, Pandji blijft trouw en zegt: „Geen andere dan Déwi Angrèni zal mijn vrouw zijn; huw Sekar Tadjî maar

aan een ander uit." Kili Soetji laat het er niet bij en informeert bij haar broeder, Pandji's vader, of hij, op deze wijze een einde makende aan de verloving met Sekar Tadj, zichzelven tot woordbreker wil maken tegenover den vorst van Kediri.

Zoover had de koning van Djenggôlô niet gedacht en hij weet er niet anders op, dan Déwi Angrèni uit den weg te ruimen. Nadat Kili Soetji naar hare kluizenarij is teruggekeerd, zendt Pandji's vader een bode naar zijn zoon, om hem bij zich te ontbieden. Deze is terstond bereid, maar, den bode uitnoodigende vooruit te gaan, wil hij eerst nog afscheid nemen van zijn gemalin.

Pandji. Ni-mas ¹⁾ ik ben ontboden door mijn vader, maar het valt mij zwaar, u achter te moeten laten.

Angrèni. Ook ik, kang ²⁾-mas, gevoel me zeer angstig, nu gij mij verlaat; maar wat is er aan te doen? Daar uw vader u ontboden heeft, moet ge wel komen.

Toen omhelsde Pandji zijn gemalin en nam afscheid met de woorden: „Ni-mas, ik zal maar een oogenblik bij mijn vader blijven.”

Pandji vertrok toen en ging het Prinsenhof uit. Aan de buitenpoort gekomen, keerde hij terug naar het vrouwenverblijf; hij gevoelde zich niet in staat, zijn vrouw te verlaten. Tot driemaal toe kwam hij tot aan de poort en keerde weer naar het vrouwenverblijf terug; het bezwaarde hem buitengewoon zijn gemalin achter te laten, door zijn groote gehechtheid en liefde voor haar. Ten slotte trachtte hij de gedachte aan zijn godin van zich af te zetten en vertrok uit het Prinsenhof, gevolgd door de zegenbeden van zijn gemalin.

Weldra verscheen Radèn Pandji voor zijn vader en boog zich met het hoofd op diens voeten neder, daarna ging hij zitten.

De vorst: „Radèn, de reden waarom ik je ontboden heb is, dat ik je nu wil zenden naar het Pinangwoud; zeg aan uw tante, Kili Soetji, dat ik haar uitnoodig, naar Djenggôlô te komen. Draag zorg, dat uw tante niet onverzeld

¹⁾ Ni, afkorting van nini = grootmoeder, ook wel voor meisje gebruikt; mas = goud, gouden. Ni-mas = betiteling van een vrouw door haar man.

²⁾ Zie noot op pag. 34.

ga, en ga ook niet weer in je eigen paleis aan."

Pandji zeide: „Zooals u beveelt" en vertrok naar het Pinangwoud. Na zijn vertrek liet de vorst dadelijk zijn anderen zoon, Toemenggoeng Brôdjô-Nôtô roepen; en deze verscheen dan ook voor hem.

De vorst: „Mijn zoon Brôdjô Nôtô, de reden, waarom ik u ontboden heb, is deze: voor dezen mijn dolk moet ge een geschikte scheede zoeken; draag zorg, die te krijgen; ik vervloek u, indien gij ze niet krijgt."

Brôdjô Nôtô zeide: „Zooals u beveelt" en nam den dolk van zijn vader in ontvangst. Reeds begreep hij, wat zijns vaders bedoeling was. Brodjo Nôtô nam afscheid en den dolk meenemende, begaf hij zich naar het Prinsenhof.

Er wordt gesproken van haar, die in het Prinsenhof waren, n.l. Déwi Angrèni, omringd door haar voedsters en hofdames.

Déwi Angrèni zeide: „Zooeven sliep ik een oogenblik en zie, ik droomde, dat ik geheel in nieuwe witte kleeren gekleed was. Wat zou daarvan de beteekenis zijn."

Een der hofdames zeide: „Ratoe ¹⁾-mas, voorzoover ik ervan weet, beduidt die droom wat goeds: Uw gemaal, Radèn Pandji, zal u schoone, vorstelijke kleederen geven."

Nog was Angrèni in gesprek met haar voedsters, toen zij gestoord werden door de komst van Toemenggoeng Brôdjô Nôtô in het Prinsenhof. Déwi Angrèni haastte zich, hem tegemoet te gaan.

Angrèni: „Prins Brôdjô Nôtô, ik heet u welkom; wat is uw verlangen?"

Brôdjô Nôtô: „Zuster, ik kom hier op last van uw gemaal, Adimas Pandji. Zooeven is hij door zijn vorstelijken vader naar Pelaboehan Kamal ²⁾ gezonden; en nu heeft hij mij opgedragen u daar heen te geleiden."

Déwi Angrèni zeide: „Zooals gij beveelt" en ging vervolgens het vrouwenverblijf in om alle lijfsieraden en al wat aan hare schoone kleederen ruischte en rinkelde, geschenken van Pandji, bijeen te pakken. Want

¹⁾ Ratoe = vorst of vorstin, veelal 't laatste.

²⁾ Met Pelaboehan Kamal = de reede van Kamal zal wel Soerabaja bedoeld zijn. Kamal is een plaats op Madoera, vlak tegenover Soerabaja.

Déwi Agrèni begreep wel, dat dit nu eenmaal het verlangen was van den Vorst van Djenggôlô (n.l. om haar te dooden¹⁾). Toen alles ingepakt was, kwam Déwi Angrèni naar buiten, geheel in het wit gekleed, met een bloedrood borstkleedje.

Brôdjô Nôtô: „Waarom, zuster, zijt ge zóó gekleed?”

Déwi Angrèni: „Ach, prins, laat het zoo maar blijven; wat doet het er verder toe?”

Brôdjô Nôtô: „Komaan dan, zuster, laten we geen tijd verliezen, van uw hofdames mag niemand meegaan.”

Brôdjô Nôtô en Déwi Angrèni gingen toen de poort van het prinsenhof uit. Er was daar een zekere voedster, genaamd Tjondong; deze kon niet achterblijven en klemde zich aan haar meesteres vast. Toen Déwi Angrèni uit de poort was gegaan met die eene emban (= voedster, gouvernante) werd de poort door Brôdjô Nôtô gesloten en gegrendeld, zoodat geen enkele andere voedster of hofdame kon uitgaan.

Zoo voerde Brôdjô Nôtô Déwi Angrèni in de richting van Pelaboehan Kamal; hij had haar doen plaats nemen in een draagstoel. In het woud nabij Pelaboehan Kamal gekomen hield hij stil onder een asokôboom²⁾, zeggende: „Adi Angrèni, laten we hier eerst een oogeblik rusten.”

Déwi Angrèni klom uit den draagstoel en keek naar links en rechts, maar zag niets; niets was er te zien dan de wildernis. Toen sprak zij: „Prins Brôdjô Nôtô, waar bevindt zich uw jongere broeder, kang-mas Radèn Pandji? want hij is hier niet te zien.”

Brôdjô Nôtô: „Ach, adi, thans moet ik u zeggen, dat in werkelijkheid kang-mas Pandji door zijn vader naar het Pinangwoud is gezonden, om zijn tante Kili Soetji uit te noodigen. En ik ben door den vorst uitgezonden om een eind aan uw leven te maken.”

Angrèni zeide: „Wat, prins, is mijn zonde, dat gij mij moet dooden?”

¹⁾ Het Javaansche woord: angringkesi beteekent zoowel *inpakken*, *bij elkaar pakken*: als: *een eind maken aan*, *dooden*. Vandaar in het Javaansch dus een woordspeling.

²⁾ Boom met roode welriekende bloemen.

Brôdjô Nôtô antwoordde: „Adi, gij hebt geen schuld, maar ik moet een eind aan uw leven maken, omdat, zoolang gij leeft, het huwelijk van Pandji met Sekar Tadjî niet kan doorgaan, zoodat de verloving, reeds zoo lang geleden door de wederzijdsche ouders gesloten, verbroken zou worden en dus de vorst zich aan woordbreuk zou schuldig maken.”

Angrèni: „Wanneer dan zoo de wil is van uw vorstelijken vader, stel ik mijn leven tot uw beschikking; welaan, volbreng uw werk; niets heb ik meer u op te dragen, dan dat gij mijn eerbiedige hulde overbrengt aan Kang-mas, Radèn Pandji; en wanneer ik mij tegenover hem of u misdragen mocht hebben, vergeeft het mij dan.” Tot emban Tjondong: „Ni Emban, daar ik gedood zal worden, omdat Radèn Pandji mij tot vrouw heeft genomen, zoo vraag ik om vergiffenis, indien ik mij misdragen mocht hebben tegenover u of de overige hofdames, die nog in het Prinsenhof zijn achtergebleven.”

Emban Tjondong gilte en jammerde: „Lieveeling, welke is uw zonde? Zoolang wij u dienen, hebt ge nimmer het hart uwer dienaressen gekrenkt; hoe wreed is het, iemand onschuldig te willen dooden!”

Déwi Angrèni tot Brôdjô Nôtô: „Welaan, prins, volvoer den wensch van uw vader, den vorst van Djenggôlô.”

Brôdjô Nôtô: „Adi, ik kan het niet over mijn hart verkrijgen u te dooden! Hoe zou uw man, Radèn Pandji zich wel aanstellen, als dat gebeurde!”

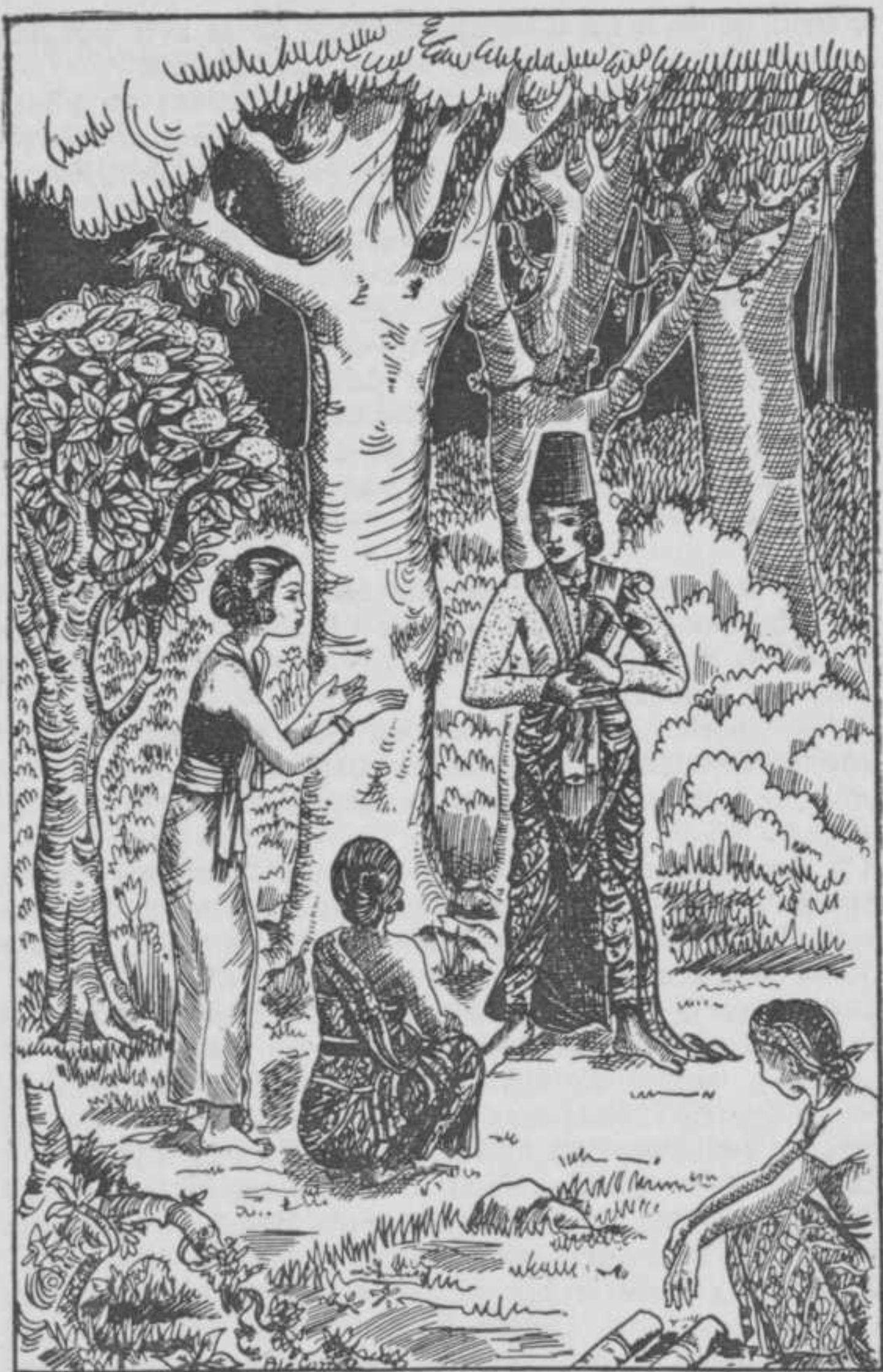
Déwi Angrèni: „Waar is de dolk, die een einde aan mijn leven zal maken?”

Brôdjô Nôtô, haar den dolk toonende: „Dit, adi, is 's vorsten dolk, waarmee ik u moet dooden.”

Zoodra *Déwi Angrèni* dien ontblooten dolk zag, stortte zij zich voorover met de borst er in, zoodat hij in haar rug uitkwam.

Toemenggoeng *Brôdjô Nôtô* schrikte hevig en trok den dolk uit *Angrèni*'s borst; bij het terugtrekken van den dolk spoot het bloed *Angrèni* uit de borst.

Brôdjô Nôtô was geheel ontdaan en sprak bij zichzelf: „Ik had volstrekt geen vermoeden op zoo iets; ik meende, dat zij maar eens wilde zien, hoe die dolk

„Waar is de dolk, die een einde aan mijn leven zal maken?” blz. 50

er uitzag, en wist niet, dat zij zich er in zou werpen; maar blijkbaar was het zoo de wil der goden!"

Déwi Angrèni boog zich daarop achterover en stierf. Toen zei emban Tjondong tot Brôdjô Nôtô: „Prins, ik verzoek om dien dolk; ik wil uw jongere zuster, Ratoemas Angrèni, in den dood volgen."

Brôdjô Nôtô gaf hem haar; toen zij den dolk ontvangen had, stak zij zelve zich er mede in de borst en stierf.

Toemenggoeng Brôdjô Nôtô gaf vervolgens bevel aan zijn bediende, Kebo Tendas, om asoka-bladeren en bloemen af te plukken, om daarmee de lijken van Angrèni en Tjondong te bedekken. Dit geschiedde en Toemenggoeng Brôdjô Nôtô begaf zich nu naar de stad Djenggôlô om aan zijn vader te zeggen, dat zijn wil volbracht was.

Er wordt nu verhaald van de reis van Radèn Pandji. Toen hij zijn tante Kili Soetji in 't Pinangwoud had aangetroffen, sprak deze tot hem: „Wat is er Radèn, dat gij voor mij verschijnt?"

Pandji sprak: „ik ben gezonden door uw broeder, den vorst van Djenggôlô; Z. M. noodigt u uit, naar Djenggôlô te komen; er is iets, waarover hij u wil raadplegen."

Kili Soetji sprak: „Ja, Radèn, zeg maar aan uw vader, dat ik vandaag mijn opwachting niet bij hem kan maken, omdat ik ziek ben; maar overmorgen zal ik naar Djenggôlô komen; bied hem mijn heilbede aan."

Radèn Pandji nam vervolgens afscheid en keerde met spoed naar Djenggôlô terug, want hij was nog steeds onrustig, omdat hij zijn gemalin had moeten achterlaten. Bij zijn terugkeer uit het Pinangwoud ging hij niet rechtstreeks zijn opwachting maken bij zijn vader, maar ging in eens door naar het vrouwenverblijf in het Prinsenhof; zijn neef, Radèn Rônggô zond hij naar zijn vader, om te zeggen wat Kili Soetji beloofd had.

Bij Pandji's komst in het verblijf der prinsen, kwam hem zijn zuster, Déwi Oenengan tegemoet. Hij zeide tot haar: „Zuster, waar is Ni-mas Angrèni?"

Déwi Oenengan zeide: „Angrèni is er niet, zij is door broeder Brôdjô Nôtô meegenomen naar Pelaboehan

Kamal. Maar... zuster is thans reeds dood, volgens den wil van onzen vader."

Toen Radèn Pandji deze woorden van zijn jongere zuster hoorde, viel hij flauw; al weenende riep zijn zuster hem bij den naam, maar zeer lang bleef hij buiten bewustzijn. Weer bijgekomen, ging hij het slaapvertrek binnen en begon te ijlen; al wat hij vond, kussens, rolkussens en matrassen, nam hij in de armen, liefkoosde hij en noemde hij Déwi Angrèni. Toen ging hij 't paleis uit naar den tuin en liefkoosde daar alle struiken, ze voor Déwi Angrèni houdende. Door zijn hevige liefde voor haar was hij niet vatbaar voor 't geen zijn broeders tot hem zeiden.

Na eenige oogenblikken zeide Radèn Pandji tot zijn ouderen broer Prasôntô: „Prasôntô, laten we naar Pelaboehan Kamal gaan, om Déwi Angrèni op te zoeken. Inderdaad, ik heb schuld; vroeger verzocht zij mij eens te gaan spelevaren aldaar en ik volgde haar wensch niet op. Nu is zij ten slotte alleen gegaan; komaan laten we haar achternagaan."

Pandji trok vervolgens naar Pelaboehan Kamal, omstuwd door zijn broeders en gevolgd door een honderdtal gewapende soldaten.

Het was Déwi Oenengan niet mogelijk achter te blijven en zij ook vergezelde Radèn Pandji.

Toen ze in het woud bij Pelaboehan Kamal gekomen waren, zag Pandji een hoop asoka-blâren en -bloemen. Hij zeide: „Prasôntô, wat is dat voor een hoop asoka-blâren en -bloemen? Maak hem eens open."

Prasôntô deed dit terstond en daar werden zichtbaar de lijken van Déwi Angrèni en haar emban.

Radèn Pandji, toen hij dat zag, omhelsde terstond het lijk zijner vrouw zeggende: „Ni-mas, waarom slaapt gij hier in de wildernis; immers, het slaapvertrek in het prinselijk paleis is ruim genoeg; waarom zijt gij verstoord? Maar het is natuurlijk Ni-mas, dat gij boos zijt, want vroeger hebt ge mij verzocht, te gaan spelevaren en ik willigde dat verzoek niet in."

Radèn Pandji dacht, dat zijn vrouw nog leefde, hij meende, dat zij slechts sliep; zoo hevig was zijn liefde.

Toen sprak hij: „Prasôntô, haal een prauw, ik wil gaan

spelevaren met Adi-mas Angrèni."

Spoedig liet Prasôntô twee vorstelijke vaartuigen klaar maken.

Op bevel van Prasôntô aan de broeders werden die twee vaartuigen aan elkaar gebonden, met stevige touwen, zoodat ze niet los konden raken. De broeders deden volgens bevel; Radèn Pandji ging aan boord van het eene vaartuig, met het lijk van Angrèni in de armen; Prasôntô eveneens met het lijk van emban Tjondong, de broeders en de andere volgelingen gingen in de boot; de strandbewoners boden allerlei eetwaren tot onthaal aan hun heer, Radèn Pandji, aan. Pandji, zeide: „Kom, Adi-mas Angrèni, kies, wat u bevalt, uit de geschenken van uw onderdanen, de strandbewoners." Hierna zeilde het schip met Radèn Pandji aan boord uit, koers zettende naar het Noord-oosten; de bootjes met die eetwaren volgden.

Niet lang duurde het, of ze werden overvallen door storm en duisternis; een hevige wind met regenvlagen stak op. De kleine scheepjes, die het onthaal aan boord hadden, zonken allen; de lieden poogden zich al zwemmende boven water te houden, maar verdronken, gepakt door de bries.

De broeders van Pandji kapten terstond de bras- en schoottouwen en wierpen de zeilen weg; en Kertôlô en Poentô (twee der broeders) kapten den mast; daardoor zonk het schip met Pandji en zijn broers aan boord niet, maar het was uit den koers geslagen en verdween, men wist niet, waar het bleef, het volgde slechts den stroom der zee...

„Ni-mas, waarom slaapt gij hier in de wildernis...”. blz. 53

IV

TWEE JAVAANSCH E DIERENFABELS

Op Java en in het algemeen in den geheelen Indischen Archipel sluit de dierenfabel, waarin menschelijke deugden en gebreken, menschelijke overleggingen en handelingen aan de dierenwereld worden toegeschreven, zich geheel aan bij de volksopvattingen omtrent dieren- en plantenwereld.

Daar de gewone Javaan zelfs sommige planten als beziel beschouwt, zal hij ook geen scherpe grenslijn trekken tusschen het innerlijk van mensch en dier. Zoo spreekt de Javaan, als er een tijger in de buurt is, maar liever niet van den „matjan” (tijger), maar betitelt hem vol eerbied als „toewan” (mijnheer) of: „kjai” (oude heer, grootvader). Men kan nooit weten, er mocht eens de geest van een der voorouders in huizen! Het is dus zaak, zoolang hij geen menschen aanvalt en niet te veel schade aanricht, hem te ontzien en eerbiedig te behandelen. Zoo hoort men op Java ook van „*matjan gadoengan*”, menschen, die zich in tijgers veranderen kunnen en 's nachts op roof uitgaan. Vooral treft men ze aan in het Blitarsche district Lodôjô, bekend om zijn rijkdom aan tijgers.

Bij een volk, dat een zoo nauw verband legt tusschen dieren-, planten- en menschenwereld, maakt de voorstelling van dieren, die spreken, denken en optreden als menschen, volstrekt geen vreemden indruk. Bemerkt de Javaan tegenwoordig ook al niet veel meer van sprekende dieren, dat ze vroeger gesproken hebben, zal hij wel evenmin betwijfelen, als het Europeesche kind, dat de sprookjes van Moeder de Gans hoort. Zoo gaan dan op Java die dierenfabels van mond tot mond en vinden ook bij volwassenen veel belangstelling, al worden ze ook bij voorkeur aan kinderen verteld.

De (hieronder nader te noemen) verzameling van Ja-

vaansche dierenfabels, de „Serat kantjil kidang” bestaat uit twee, in aard en strekking uiteenlopende deelen. In het eerste wordt de rol van den Germaanschen Reinaert gespeeld door den *kantjil* (het dwerg-hertje — *Moschus Javanicus*) — in het tweede treedt veelal de *kidang* (*Cervulus muntjak* — een klein soort ree) in zijn plaats. De fabelen van het eerste deel hebben blijkbaar slechts ten doel de hoorders te vermaken door de beschrijving van de verschillende manieren, waarop de kleine, slimme kantjil aan veel groo-tere dieren een poets weet te bakken, of zich uit allerlei gevaren weet te redden. „Wie niet sterk is, moet slim zijn”, hooger dan de toepassing van dit beginsel gaat de moraal hiervan niet. De verhalen, waarin de kidang optreedt, dragen daarentegen meerendeels een didactisch karakter: het eene is een illustratie van de waarheid, dat men, hoe aanzienlijk of machtig ook, wel eens de hulp van kleinen en geringen kan noodig hebben, een ander leert, dat „ondank 's werelds loon is”, — een derde komt (in zijn Javaansch gewaad althans) schijnbaar niet boven de dierenwereld uit, bepaalt zich tot het geven eener verklaring van de een of andere eigenaardigheid, in het leven der dieren opgemerkt. Van de fabelen in het eerste deel vindt men parallellen bij de overige volken van den Archipel, in zoo groote verbreiding, dat men geneigd is aan een gemeenschappelijken oorsprong uit den tijd van het Indonesische stamvolk te denken. Een dier fabelen bijv., de tweede der hieronder vertaalde, overeenkomende met den ook bij ons bekenden wedloop tusschen haas en egel, vindt men verder o.a. nog op West-Borneo, bij de Galélareezen van Halmahéra, de Alfoeren der Minahassa, de bewoners der Sangir-eilanden (ten N. van Celebes), de Toradja's van Centraal-Celebes en de Atjehers. Vele fabelen van het tweede deel daarentegen wijzen terug op het oude Sanskrit-fabelboek *Pantjatantra* of zijn uitlooper, de *Hitopadésja*. Reeds vroeg moeten die oud-Indische fabelen hun weg naar den Archipel gevonden hebben, zoodat, bij de Javaansche verzameling die ons thans bezig houdt, van vertaling of slaafsche navolging geen sprake wezen kan; vergeleken met de Sanskrit-

modellen kan zelfs wel eens de prijs van aanschouwelijkheid en levendigheid van schildering aan de Javaansche bewerking worden toegekend. De ingeschoven lessen van hooge levenswijsheid, de van zoo ongeëvenaarde menschenkennis getuigende spreuken der Sanskrit-werken zoeke men evenwel weer niet in de Javaansche verhalen. De eerste der hier vertaalde fabels bijv. herinnert aan 't raamverhaal van het beroemde Mitrabédham — „het doen breken met vrienden” — dat het eerste deel van het Pantjatantra vormt. In het Javaansche verhaal vindt men, ja, aan het slot wel eenige zedelessen, maar de meeste nadruk wordt toch gelegd op de listigheid van den ram en als pointe van het geheel kan men wel beschouwen de Javaansche verklaring van het eigenaardige verschijnsel in de dierenwereld, door van Hœvell aldus beschreven: ¹⁾

„Wanneer een talrijke groep apen in de, dikwijls honderd voet hoge, kruinen der boomen zich gerust aan den slaap heeft overgegeven, dan nadert een groote, gestreepte tijger en vlijt zich aan den voet neder. Nauwelijks heeft een der bevolking in de takken het monster opgemerkt, of de schrik perst hem een klagend gehuil af. Allen ontwaken — allen zien den koning der verschrikking beneden — allen schreeuwen — en alleen de tegenwoordigheid van dat vreeselijke dier jaagt hun zulk een doodsangst aan, dat ze geheel verbijsterd, op en door elkander, van tak tot tak springen en, onder huilen en jammeren, de een den ander verdringen. Ondertusschen blijft de tijger stil en rustig liggen — maar onbewegelijk fonkelen zijne oogen de arme apen aan — totdat er eindelijk een, in de verwarring en het rumoer, naar beneden valt, die dan gegrepen en verslonden wordt.”

Een metrische bewerking van onder het volk in omloop zijnde dierenfabels werd in 1822 vervaardigd door Kjai Rônggô Amongsastrô, schrijver aan de *Kadipatèn* (Hof van den Kroonprins van Soerakarta en deel van het Staatsbestuur, onder hem staande) en in 1878 werd de Javaansche tekst daarvan uitgegeven door Dr W.

¹⁾ Dr W. R. Baron van Hœvell, *Uit het Indische leven*, blz. 131.

Palmer van den Broek. Uit deze uitgave zijn de twee hieronder volgende fabels vertaald.

Terwijl de metrische vorm van dergelijke letterkundige producten aan den eenen kant, door den band, dien hij den dichter aanlegt, aanleiding geeft tot gewrongen constructies, gebruik van verouderde of ongewone woorden, opeenstapeling van synoniemen en onnoodige herhalingen, schenkt hij aan den anderen kant den auteur menigmaal gelegenheid tot teekenachtige vergelijkingen, aardige typeeringen van de ten tooneele gevoerde dieren en groote uitbreiding van de eenvoudige intrige van de fabel.

In zijn „Losse aantekeningen op het boek van den Kantjil” zeide Prof. Kern, dat Dr Palmer van den Broek „ook op de erkentelijkheid van een grooter publiek” (dan door de Javaansch verstaanden gevormd wordt) „zou mogen rekenen, indien hij er toe kon besluiten, den Nederlandschen lezer met den hoofdinhoud van het gedicht bekend te maken,” terwijl dezelfde geleerde elders de bewerking van Amongsastrô „overvloeiende van humor en uitmuntende in fijne, uitvoerige schilderingen” noemt.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat de vertaling niet op alle plaatsen woordelijk kon zijn.

1. *Waarom de apen schatting moeten opbrengen aan de tijgers*

In vroeger tijd at de tijger slechts muggen, vliegen, sprinkhanen enz. Toen was de buffel nog zeer goede vrienden met hem en had zich op zijn gebied vetgegraasd. Dit wekte de afgunst van den aap, die den tijger den raad gaf, den buffel op te eten. De tijger leent aan deze ophitsingen gehoor, maar de buffel neemt zulk een vastberaden houding aan, dat de tijger voor hem op de vlucht gaat.

De buffel, niet gerust, dat hij niet ten slotte de prooi van zijn vroegeren vriend zal worden, zoekt bij allerlei dieren steun, maar geen durft zich verzetten tegen den tijger dan de wedoes *proetjoel*, een ram zonder hoor-

nen; deze belooft hem te zullen helpen.¹⁾

Zwijgen we nu van den buffel en den ram en vertellen we van hem, die zoo haastig weggevlucht was, den koningstijger, die weggekropen was en zich had verscholen tusschen de *glagah*²⁾. Weldra kwam de aap hem weer opzoeken en nadat hij hem had aangetroffen, sprak de aap boos:

„Je naam is tijger, en kijk! je bent bang en gaat er als een haas van door! Wat mij betreft, als ik toch zulke groote tanden had als jij, dan zou ik dien buffel van achteren bespringen, als hij zich niet goedschiks wilde onderwerpen, één van beide! Als ik zulke groote tanden had als jij en zulke nagels aan voor- en achterpooten, waarom zou ik dan wegloopen?”

De koningstijger zeide: „Ik ben niet bang voor dien buffel; ik zat juist te overpeinzen en wilde eerst wat uitrusten in 't struikgewas, om een beetje op adem te komen. Zoo straks, als hij rustig in gebukte houding staat, zal ik zonder gedruisch hem van achteren naderen.”

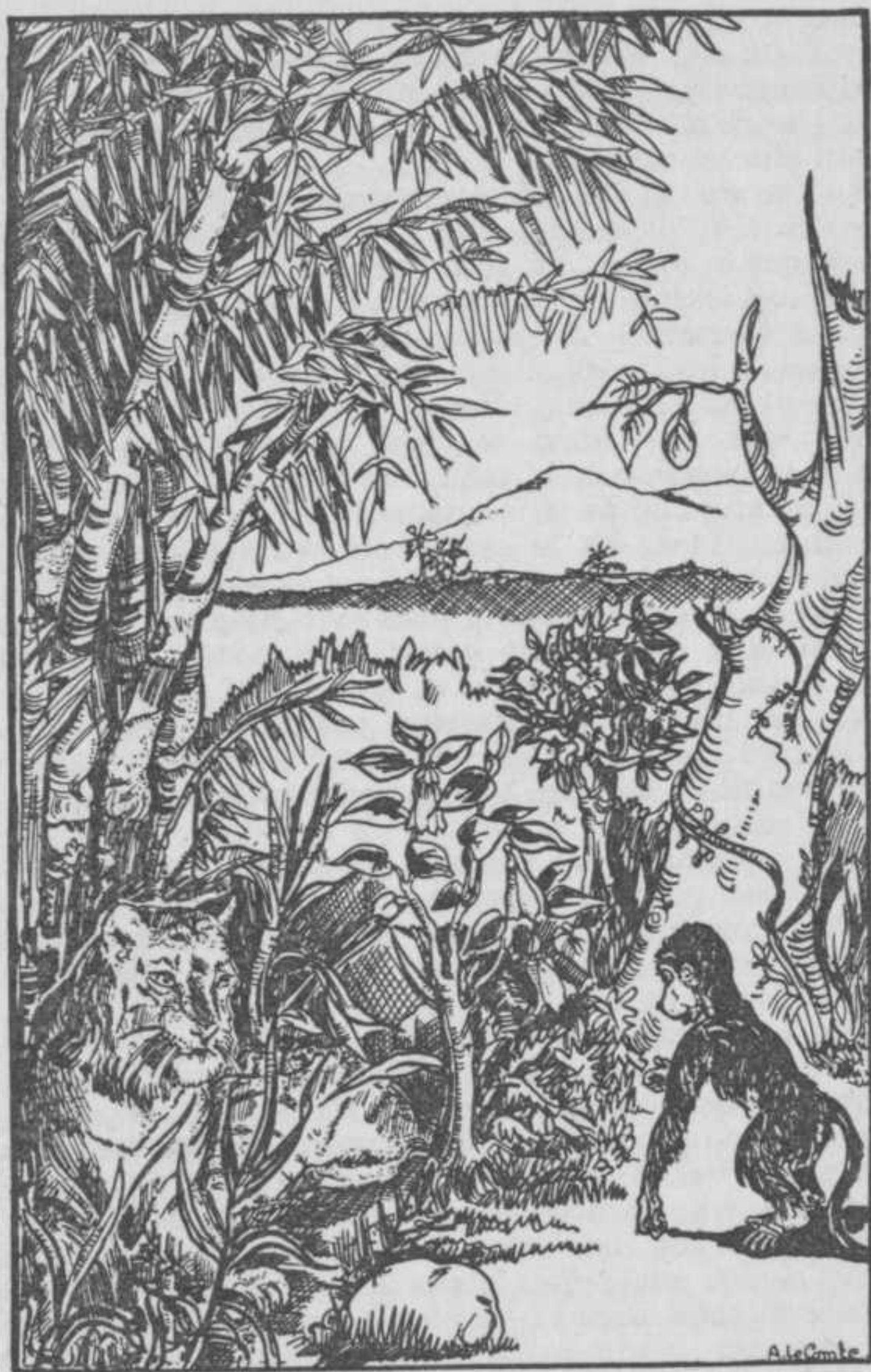
De aap antwoordde: „Je hebt wel gelijk, doch als je den buffel maar onvoorbereid vinden kunt! Want hij is gevlucht, om hulp te zoeken; ik heb een oogje gehouden op al, wat hij deed: hij is hulp gaan zoeken bij den *wedoes proetjoel*. Deze heeft beloofd, het tegen je op te zullen nemen en nog veel anders heeft hij beloofd, genoeg om iemand woedend te maken; ook heeft hij zoo straks gezwetst, dat hij je wel aan kan. Als ik zulke scherpe, groote tanden had als jij, zou ik niet lang aarzelen; ik zou hem den kop kraken, ik zou hem, krak! den nek omdraaien: zijn vleesch zou ik opeten, zijn bloed opslurpen.”

De tijger, dit hoorende, werd woedend en zei luid: „Durft die ram mij werkelijk aan?”

De aap hernam: „Ik zal er toch niet om liegen! De buffel is dan ook al rustig achter den ram gaan liggen, ligt op zijn dooie gemak te herkauwen en rust in de schaduw met zijn dikke lichaam, zoo vet als reuzel.”

¹⁾ Het bovenstaande is de verkorte inhoud van 't eerste deel van de fabel; het verder volgende is de zoo getrouw mogelijke vertaling van het laatste deel.

²⁾ Hoog, dik riet, *Saccharum Spontaneum* L.; wel „wild suikerriet” genoemd.

„Weldra kwam de aap hem weer opzoeken.” blz. 60

Snel begaf nu de tijger zich naar de plaats, waar de ram was. De aap, om op alles te kunnen letten, sprong en klauterde van tak op tak; hij kon van daar uit een oogje op alles houden en tegelijk zich te goed doen aan allerlei vruchten.

De ram was al dien tijd zeer op zijn hoede geweest; hij naderde nu de aanplanting van pisangboomen, die hij vroeger in brand had gestoken, zoodat al de stammen vergaan waren; de buffel week niet van zijn zijde.

Toen beiden bij de pisang-boomen gekomen waren, kwam de koningstijger aan. Op een steenworp afstands van elkaar gekomen, bleef de ram staan en schreeuwde: „Kijk, daar komt de tijger aan! Wil je werkelijk mijn onkwetsbaarheid, mijn voortreffelijkheid en kracht in den strijd op de proef stellen? Welaan, laat ons dan vechten! Maar als je eerst eens een staaltje van mij gezien hebt, als bewijs, dat ik niet te veel gezegd heb, dan kan je er daarna nog eens over denken. Ik zal nu eerst eens een proefje geven. Blijf daar maar staan en zie, wat ik kan. Als je dat gezien hebt, laat ons dan, als je er nog op staat, vechten, zoo dikwijls als je wilt. Maar je mag dan niet wegloopen in 't gevecht, ofschoon ik er wel een voorgevoel van heb, dat je het doen zult.”

Terstond ging nu de ram aan 't werk en bonsde tegen de doode pisang-boomen aan, waarvan de stammen geheel vergaan waren. Terwijl hij her- en derwaarts vloog, vielen ze allen op en over elkaar. Intusschen schreeuwde de ram:

„Nu, tijger, kijk eens naar mij!”

De tijger, dit alles ziende, voelde zijn moed zinken en zette het dadelijk op een loopen. Hij ging 't kreupelhout in en sloop daarna de *glagah* binnen, luid brullend van angst en van de eene plaats naar de andere loopend. Middelerwijl naderde de ram een vijver, zonder een oogenblik van den buffel te scheiden. Hier plukte hij snel eenige jonge *djati*-blaren en begon die te kauwen; door 't lange kauwen liep het roode sap hem bij den mond neer, zoodat het was of zijn mond met bloed bevlekt was.

Na dit alles kwam de aap uit den boom naar beneden

en ging naar den verschrikten tijger, die zich in het struikgewas verscholen had. Hij zeide: „O, tijger, waarom ben je zoo lafhartig gevlucht en heb je je toen verscholen? Waarom den ram niet aangevallen? Kijk je daar nu eens angstig heen en weer loopen!”

De tijger antwoordde zachtjes: „De reden, dat ik gevlucht ben is, dat die ram zoo geweldig van boven-natuurlijke kracht is. Boomen, waartegen hij maar even stootte, vielen bij drie, bij vier en zelfs bij vijf tegelijk om. Zijn kracht is buitengemeen, ik geloof, dat die ram onkwetsbaar is. Als hij maar tegen de boomen zijn huid schuurde, vielen ze bij hoopen om. Dit verwonderde mij erg en ik was zeer bang, toen ik zag, wat een buitengewone kracht die ram had: ik zag het uit de verte, hoe de boomen omvielen, als hij ze maar aanstootte, of er tegen schopte; zonder dat het hem eenige moeite kostte, vielen ze in wanorde door elkaar. Wat voor boomen het waren, weet ik niet, want ik durfde niet naderen.”

De aap schreeuwde: „Jij verdient den naam van onnoozel, hoor tijger. Doordat je niet nauwkeurig oplet, heeft hij je leelijk kunnen beetnemen. Wat dat pisangbosch betreft, dat heeft hij al lang geleden in brand gestoken, en nu zijn de boomen dood: de bladeren zijn verdwenen, de stammen vergaan. Als men er maar tegen blies, moesten ze al omvallen; ik zelf, al waren er duizend of twee duizend geweest, zou niet de minste moeite gehad hebben, om ze te laten omvallen en ik zou er *jou* niet bij te hulp geroepen hebben.”

Verstomd van verbazing toen hij dit hoorde, sprak de tijger ten slotte vriendelijk:

„Als het is, zooals je daar zegt, zal ik zoo dadelijk er nog eens heen gaan; ik ben nu juist wat uitgerust en op adem gekomen.”

De aap voegde er bij: „Sta dan niet te lang te bezinnen, maar val hem in eens maar aan. Die ram is niet gevaarlijk: hij heeft geen horens, heeft geen tanden, waarvoor zou je dus bang zijn? Val hem maar aan, draai hem den nek om, eet zijn vleesch op en krab hem de beide oogen uit.”

De tijger ging nu snel op weg, om den ram op te zoe-

ken. De aap wees hem den weg, van uit de boomen had hij 't oog op al wat er gebeuren zou.

Weldra kwam de tijger bij den ram. Deze sprak op boozen toon:

„Zoo, daar komt de koningstijger weer terug. Het schijnt wel, of hij den dood zoekt. Weet je niet, dat ik tijgers eet? Kijk maar eens wat er in 't water ligt! Zie maar eens in dezen vijver en zet je oogen allebei goed open! Zooeven heb ik nog een tijger opgepeuzeld; zijn overgebleven kop heb ik in 't water gegooid. Kijk maar eens gauw, als je mij niet gelooft!”

En zie, de tijger deed wat hem gezegd was; angstig en vol vrees in 't hart, sloop hij voorzichtig, langzaam naderbij. Aan den rand van den vijver gekomen, keek hij in 't water en zag daar zijn eigen hoofd, weerspiegeld in het water.¹⁾

Brutaal en onbeschroomd kwam de ram op hem af, steeds *djati*-bladeren kauwende, zijn mond bloedrood, en met het sap, dat hem bij den mond neerliep, roode sporen nalatende langs den weg; onverstoord en zonder eenige vrees te doen blijken naderde hij.

De tijger, hem ziende aankomen, vatte het verkeerd op en meende, dat hij hem wilde vermorzelen. Hij sprong op zij en sloeg overhaast op de vlucht; brullend van angst en hevig verschrikt verborg hij zich weer in de *glagah*, in de meening, dat hij op de hielen gezeten werd. Hij geloofde, dat hij in een hinderlaag gelokt was, dat de aap hem den dood had willen doen. Ten hoogste bevreesd ging hij een schuilplaats zoeken in een ontoegankelijk ravijn.

De aap kwam snel uit zijn boom naar beneden, om den tijger te gaan opzoeken. Toen hij hem ontmoet had, sprak de tijger: „Jij hebt me in het ongeluk willen storten; men kan je niet gelooven; van alles wat je zegt, komt niets uit. Wat beteekent het, dat je mij in een valstrik hebt gelokt? De *wedoes proetjoel* eet werkelijk tijgers; ik heb mij er van kunnen overtuigen. Werkelijk was er een tijgerkop in den vijver, het overblijfsel van een tijger, dien hij had verslonden. Als ik

¹⁾ Verg. Pancatantra Dl. I. Vertelling VIII. Vertaling van H. G. v. d. Waals.

niet gauw gevlucht was, had hij mij ook verslonden. Hoogst ongepast en boosaardig is het van je, je vrienden en verwanten van je te verwijderen; hen, die aan je denken, je te doen vergeten. Je bent het uitvaagsel der wereld, een aartsbooswicht!"

Toen zei de aap langzaam, terwijl hij in gebogen houding, nederig voor hem kwam staan: „o, Tijger, ik zal het je nu eens vertellen, — en geloof vrij, wat ik zeg: toch ben je weer door hem verschalkt. Die ram zit vol slinksche streken en heeft je leelijk beet gehad. Het waren djati-blaren, die hij langen tijd gekauwd heeft, en natuurlijk werd zijn bek toen zoo rood als bloed. En wat je in 't water van dien vijver zag, wel dat was het spiegelbeeld van je eigen hoofd. Wat in het water te zien was, dat was wel een tijgerhoofd; natuurlijk, want het beeld was immers gelijk aan je eigen hoofd! Kijk, ik heb hier wat jonge djati-blaren meegebracht!" Toen begon de aap de djati-blaren te kauwen, zoodat het water hem bij den bek neerliep en hij riep: „Kijk, tijger, nu ziet mijn mond ook zoo rood als bloed, — als je soms niet gelooft, dat die *wedoes proetjoel* zoo straks djati-bladeren gekauwd heeft."

Dit ziende, stond de tijger stom van verbazing en had vreeselijke spijt. Toch stond hij nog in twijfel, zijn angst was niet geheel geweken; nog was hij wantrouwend, want nu eens leek het hem *wèl*, dan weer *niet* mogelijk, dat hij werkelijk het slachtoffer van een list zou zijn geweest en dat hij er in 't geheel niets van gemerkt zou hebben.

Bovendien was die ram zoo uiterst kalm geweest, zonder eenige vrees te doen blijken, zonder eenig wantrouwen of schroom.

De aap hernam: „Nu, tijger, geloof je nu al wat ik gezegd heb?"

Langzaam antwoordde de tijger: „Nog maar half."

De aap zei nu op overredenden toon: „Als je mij nog niet gelooft, laat ik je dan geleiden; bind mijn staart aan jouw staart vast, zoodat ik op je rug kan rijden; laat ons dan dadelijk op weg gaan."

De tijger vond het goed; hij bond den staart van den aap stevig met stengels aan den zijnen vast. Zoo gingen

ze terstond op weg en kwamen weldra bij den ram. Op een afstand van anderhalven steenworp, niet dicht-ter of niet verder, riep de ram: „Kijk, daar komt de aap mij zijn schatting in tijgers brengen; maar elken dag brengt hij er mij twee en nu maar één!”

De tijger, deze woorden van den ram hoorende, sprong snel op zij en zette het op een loopen, als de wind ging hij er van door, zonder achterom te zien, zoo was de schrik hem om het hart geslagen. Door de snelle vaart werd de aap van zijn rug geslingerd en viel; zoo werd hij voortgesleurd, terwijl hij heen en weer slingerde, en als waschgoed met den kop tegen de steenen geslagen. Nog was zijn lichaam niet losgekomen, maar 't was geheel verbrijzeld en verscheurd. Eindelijk waren ook zijn beenderen verdwenen en was er niets meer van hem overgebleven dan zijn staart, die vastgebonden zat, en niet kon loskomen.

Door de *glagah* kruipende, in ravijnen afdalende en vallende op scherpe rotsen, snelde de tijger voort, vol angst en vrees. Hij was woedend op dien aap; maar deze was zoo dood als een pier.

Maar voortaan als hij een aap te pakken kon krijgen, brak hij hem den hals en at tot zelfs de beenderen op; dag en nacht, 's morgens en 's avonds was hij aan 't peuzelen. Zoo raakte hij verlekkerd op apevleesch en begon die tijger ook alle andere dieren des wouds te verslinden. Maar *dit* werd vast bepaald: wat stellig het eigendom des tijgers zou worden om hem tot voedsel te dienen (en niet alleen van dezen éénen tijger, maar van alle) dat waren de apen, waar hij nu verlekkerd op was geworden. Behalve die, welke nog bovendien door de tijgers verschalkt werden, moesten de apen vast ieder jaar eenige van hen tot schatting opbrengen aan de tijgers, om door hen te worden opgegeten. Voortaan moest dat zoo, zonder mankeeren, zonder einde doorgaan, tot den dag der opstanding.

Nog steeds brengen de apen dezen cijns op en vloeit hun schatting den tijgers toe. Wanneer zij het niet deden, zouden de apen zich nergens kunnen vertoonen, nergens er op kunnen uitgaan om buit te zoeken. Daarom, zoo zeggen sommige betrouwbare verhalen, als een

troep apen hoog in een waringin-boom zit, ligt daar-
onder een tijger op wacht, die een oog houdt op hun
bewegingen in de boomen, die hun tot wegen dienen.
Hoe lang het ook duren moge, de tijger blijft op wacht
onder den boom; hij gaat niet weg, vóór hem één, of
twee, of drie apen, zooveel als aangewezen worden
door hun hoofdman, gegeven zijn. Wanneer er nu een
is aangewezen om tot schatting te dienen, gaan de apen
aan den gang; hij, die door de uitspraak is aangewezen,
wordt door zijn makkers gedrongen en overal nage-
jaagd. Allen hebben het op hem gemunt; ze rukken,
dringen en stooten hem van rechts en links, tot hij op
den grond valt. Daar vangt de tijger hem op en al
spartelend wordt hij opgeslokt, zoo tot er tien, of twin-
tig zijn, naar gelang der oude gewoonte. Als het getal
vol is, gaat de tijger terstond heen van onder den
waringin-boom. Dan komen dadelijk de apen naar be-
neden, om voedsel te gaan zoeken. Alleen hun koning,
en een groote aap, dien hij tot zijn vizier heeft aan-
gesteld, blijven met hun wijfjes de wacht houden
boven op een grooten tak van den boom. Om het voed-
sel behoeven zij zich niet te bekommeren, daarvan is
een vast deel voor hen bestemd; de andere apen bieden
hun het beste en lekkerste van de spijzen aan. Geen
dag slaan zij het over; zóó zijn de gewoonten der apen.
En als zij maar een goede inborst hadden en niet zoo
boosaardig waren, dan zouden ze, hoe weinig ze ook
bezaten, in voorspoed en geluk te midden van hun
mededieren kunnen leven; want inderdaad hebben zij
van allen het meeste verstand. Maar hun aard is nu
eenmaal gemeen: steeds zijn ze twistziek en opvliegend;
ze streven slechts naar het genot van een oogenblik,
zonder de ellende, die er uit kan voortkomen, in 't oog
te houden. Wisten ze slechts onderscheid te maken tus-
schen verheven en lage daden, wisten zij, dat het goede
zijn loon vindt, zoowel voor het gemoed als voor het
oog der wereld, en overgaat op kinderen en klein-
kinderen! Dan zouden ze niet hun geheele leven lang
een moeilijk bestaan hebben en ieder jaar in grooten
getale aan de tijgers ten prooi vallen.

2. *Wedloop van den kantjil met de slakken*

Op zekeren dag, toen de kantjil weer aan 't rond dwalen was, ging hij naar de rivier om te baden. Aan den oever zag hij een groote menigte slakken, die daar in rijen achter elkander langs de rivier scharrelden. De kantjil zei: „Hoe is het toch mogelijk, slakken, dat jelui er niet beu van wordt, je maar altijd in één richting voort te sleepen? Zonder ooit op zij te wijken, kruipen jelui langs het water, met je huis op den rug. 't Heeft er veel van, of je achteruit gaat, zoo moeielijk is je gang. 't Is toch niet te denken, dat het er je alleen om te doen is, met je schoonheid te pronken, want hoe kan men iets moois aan jelui voorkomen vinden? Dat legt het nog af bij je manier van beweging. Wie houdt er nu van een slak? Je ziet er onbehoorlijk uit, men weet niet, of je laag of hoog bent en met je gedrongen gestalte doe je iemand walgen. 't Is moeielijk te zeggen, hoe je er eigenlijk uitziet; een fatsoen als van een slak is nergens te vinden; het leelijkste van het leelijke is daarin bijeengebracht. Is er iets, ook maar een ziertje, bevalligs aan je? Op en top ben je leelijk, wat zou men er van kunnen uitzonderen? Gewoonlijk toch is het bij alle anderen zóó, dat, al zijn ze leelijk, men er toch iets goeds aan kan ontdekken: sommigen hebben iets liefs, anderen zijn groot en flink, er zijn weer anderen, die snel kunnen loopen, of van een stevigen bouw en geschikt voor het werk zijn. Maar niets daarvan bij jelui, slakken, je bent heelemaal slecht, niets uitgezonderd, en erg ook! Je blijft leelijk en leelijk is je lichaam zoo lang als het is! Wat is er voor bijzonders aan je? 't Eenige is, dat je je huis op den rug draagt, maar daardoor is je gang dan ook zoo lastig, dat je eigenlijk niet loopen kunt en als 't ware over den weg schuift.” Barsch en boos antwoordde één der slakken: „Nu, toch zou ik niet achterblijven, als ik eens met jou om 't hardst ging loopen, hier langs het water; ik zou mij schamen achter te blijven in 't loopen en zou het vlugger doen dan jij, kantjil; moest ik achterblijven bij iemand als jij, dan zou ik liever den naam van slak niet dragen.”

„Barsch en boos antwoordde een der slakken...”. blz. 68

De kantjil keek vreemd op, toen hij deze woorden hoorde en van verwondering den kop achterover gooiende antwoordde hij: „Ach, ach, de slak wil mij op de proef stellen en stelt mij voor met hem een wedloop te houden! Ik zou mij van kant maken, als ik bij een slak moest achterblijven! Kom aan, wie zal vooruit gaan? Zal jij of ik volgen? Toe, dan maar dadelijk!”

De slak antwoordde snel: „Als je met mij om 't hardst wilt lopen, kantjil, en als je 't werkelijk meent, kom dan overmorgen hier terug.”

De kantjil antwoordde: „Dat is heel goed; op welken tijd ook durf ik wel met jou om 't hardst lopen.”

Daarop nam de kantjil afscheid en ging naar huis.

De slak zat er erg over in, dat hij was overeengekomen met den kantjil om het hardst te lopen. Hoe hij ook peinsde, hij kon er niets op vinden en 't werd hem hoe langer hoe benauwder om 't hart: hij zag geen uitweg. Toen riep hij de andere slakken, zijn bloedverwanten, bijeen en vroeg hun om raad. Lang spraken, overlegden en peinsden ze met elkaar en eindelijk hadden ze er wat op gevonden: ze zouden zich verspreid opstellen, langs de rivier, de een hoog, de ander laag (naar 't beloop van den oever) met tusschenruimten van een steenworp, maar elk op zich zelf, geen twee op ééne plaats. In hun antwoorden evenwel moesten ze eenstemmig zijn; ze moesten 't zelfde antwoorden als de kantjil hen ondervroeg.

Zoo was bijna de tijd, tusschen den kantjil en de slak afgesproken, gekomen. 's Morgens kwam de kantjil, en riep langs den oever der rivier: „Kom, slak, houd je aan de afspraak van gisteren, om een wedloop met mij te houden; ik neem het tegen je op.”

De slak antwoordde: „Ja, komaan, laten we gelijk beginnen en langs den waterkant lopen.”

Terstond begon de kantjil te lopen; een eindje afgelegd hebbende, hield hij op om te rusten en riep: „Waar ben je slak?”

Ongeveer een steenworp voor hem uit antwoordde een slak: „Wel, ik ben al hier.”

De kantjil schrikte en stond versteld, dat hij zoover was achtergebleven, maar de slak die een steenworp

vóór hem uit zat, had geantwoord, die vlak bij den kantjil zat, hield zich zoo stil als een muis.

De kantjil hernam: „ja, slak, het is waar, ik heb 't verloren, maar komaan; laten we het nog eens probeeren, laten we weer gelijk beginnen.”

De slak antwoordde: „Goed, zoo als je wilt.”

Dadelijk zette de kantjil het op een loopen en weer hield hij op, een eind verder, terwijl hij weer riep: „Nu slak, waar ben je?”

De slak, op een steenworp afstands vóór hem, antwoordde weer, niet degene, die vlak bij den kantjil was. Deze was nu nog meer verbaasd en verlegen, bij 't besef, dat hij was achtergebleven bij een slak. Lang stond hij verstomd te kijken, maar eindelijk hernam hij: „Inderdaad, ik heb het weer tegen je verloren; maar nog geef ik het niet op: alle goede dingen, slak, bestaan in drieën [letterlijk: alle zaken, als ze volledig (willen) zijn, (moeten) driemaal (gebeuren)]. Laten we dus nog eenmaal loopen!”

De slak riep tot antwoord: „Al wat je maar wilt, zal ik doen, al stelde je mij voor tot zeven maal, negen maal, of tien maal, ik zou het doen, ja, al vroeg je mij tot twintig maal, ik zou niet weigeren. Maar ik voor mij, als ik een kantjil was en ik had iemand voorgesteld met mij om 't hardst te loopen en ik had het tot driemaal toe verloren, als ik mij dan niet van kant maakte, dan zou ik mij toch stellig castreeren! Als ik zoo iets niet deed, zou ik bepaald beschaamd zijn, iemand onder de oogen te komen!”

Weer liep de kantjil een eind en nu spande hij zoo alle krachten in, dat hij nog de helft van den vroegeren afstand er bij liep, vóór hij rustte. Toen riep hij: „Waar ben je nu, slak? Ik heb nu zoo ver geloopt, zeker ben je nu achtergebleven en hebt me niet kunnen inhalen.” Maar weer antwoordde hem een slak en nu was het die, welke nog weer verder zat dan de laatste: „Ik ben al hier, kantjil.”

De kantjil was nog meer verslagen, gevoelende hoe ver hij was achtergebleven. Hij was zeer beschaamd, dat hij niet in staat was, het in snelheid van gang op te nemen tegen zulk een slak. Dus snelde hij heen, met groote

vaart, overal door heen kruipende, zonder het te tellen, dat hij overal zijn lichaam schramde en ophaalde aan de doornen, daar hij te beschaamd was om de slak langer onder de oogen te blijven. Hij zeide bij zichzelf: Zoo lang ik leef, heb ik nog nooit het onderspit gedolven, hetzij in woorden of in bekwaamheden; nooit heb ik mij van mijn stuk laten brengen en door geen vijand heb ik me ooit in 't nauw laten brengen, al was hij nog zoo groot en hoog en nog zoo wild; voor de sterkste der sterken ben ik nooit uit den weg gegaan; maar nu heb ik 't glad afgelegd, tegen de slak heb ik het moeten opgeven; stellig ben ik in verstand ver de mindere van de slak." Omdat de kantjil zich dus zoo vergist had, sprong hij als een razende heen en weer, zonder zich te bekommeren, dat hij zich zelf wondde...

Het verhaal vertelt dan verder, hoe de kantjil, door zijn onbesuisd voortdollen, in een put raakte, waaruit hij zich door een list ten koste van een olifant weet te redden.

V

LEGENDE OMTRENT HET ONTSTAAN VAN HET JAVAANSCH ALPHABET

De naam van den mythischen hoofdpersoon der volgende legende, Adji-Sôkô, is afkomstig van het Sanskritwoord Sjaka, de algemeene benaming voor een tijdrekening, die met de regeering van een beroemd vorst begint, maar bijna uitsluitend toegepast op de tijdrekening, aanvangende met de geboorte van Vorst Sjali-wahana, 78 jaar na Christus. Met zooveel anders hebben de Javanen ook die tijdrekening van de Hindoe's overgenomen en zoo is voor hen dat woord Sjaka (Javaansch Sôkô), de benaming geworden van den mythischen „Adji” (= Vorst), die hun, behalve recht en orde, ook het letterschrift bracht.

Toen Adji-Sôkô naar Java ging, begaf hij zich rechtstreeks naar het gebergte Kendeng. Daar sprak hij tot zijn dienaar, genaamd Sembôdô: „blijf jij hier maar achter en pas op dit mes van mij; ik wil naar het rijk Mendang gaan. En wie ook om dit mes vraagt, als ik zelf het niet ben, dan mag je het niet geven; wat betreft Dorô ¹⁾, dien neem ik mee.”

Vervolgens ging Adji-Sôkô naar het rijk Mendang; Sembôdô bleef achter om op het mes te passen.

Bij zijn aankomst aan de grenzen van het rijk Mendang vroeg Adji-Sôkô aan een dorpeling: „Is het hier het rijk Mendang?” De dorpeling antwoordde: „Ja, dit is het rijk Mendang” en vroeg verder: „Waar komt u vandaan?”

Adji-Sôkô antwoordde: „Ik ben iemand van den overwal en wil den vorst van Mendang gaan dienen.” De dorpeling hernam: „Als ge den vorst van Mendang wilt dienen, zal het u stellig slecht vergaan, want de vorst

¹⁾ De tweede bediende van A. S.

van Mendang is een menscheneter. Vele van de inwoners zijn verhuisd, omdat van hun kinderen hem iederen dag één tot spijs moest dienen. En als er jonggeborenen waren, moesten die hem geleverd worden." Adji-Sôkô evenwel bleef op zijn stuk staan en zeide: „Al moet ik hem ook tot voedsel dienen, toch wil ik gaan."

Adji-Sôkô veranderde zich vervolgens in een klein kind, dat er lief en mollig uitzag; daarop begaf hij zich naar het paleis van den Patih (vizier) van Mendang, en sprak tot hem: „Kyai ¹⁾ Patih, doe mij dienen als voedsel voor Zijne Majesteit." De Patih antwoordde: „Ik ben verwonderd over je wensch, want je vraagt om den dood; als ik je bij den vorst binnenbreng, om hem tot voedsel te dienen, dan moet je sterven." Adji-Sôkô antwoordde: „Het is nu immers eenmaal zoo mijn verlangen? Maar als het mocht gebeuren, dat ik niet kom te sterven, dan vraag ik tot loon slechts een stuk grond ter grootte van mijn hoofddoek." De Patih beloofde hem dat en Adji-Sôkô werd bij den vorst binnengebracht, als voedsel voor dien dag.

Nadat hij aan den vorst was aangeboden, was deze buitengewoon verheugd, het door den Patih geleverde voedsel ziende: een jongetje van schoon uiterlijk en zeer mollig. Z. M. gaf daarop bevel, hem binnen het speciaal voor den vorst bestemde deel van het paleis te brengen. Daar werd het kind gereedgemaakt en toen de tijd dat de vorst zou gaan eten, gekomen was, werd hij voor hem gebracht. Z. M. was zeer gretig, pakte Adji-Sôkô beet en stak hem met 't hoofd in den mond. Toen hij 't hoofd in den mond had, zette Adji-Sôkô zich uit en werd weer een volwassen persoon. Met de eene hand greep hij de bovenlip, met de andere de benedenlip van den vorst en scheurde hem den mond open, met het gevolg, dat de vorst stierf.

Adji-Sôkô ging vervolgens naar het huis van den Patih, weer in de gedaante van een klein kind en berichtte hem, dat de vorst gestorven was, doordat hij hem den mond had opengescheurd.

De Patih was er zeer verwonderd over, dat een klein

¹⁾ Oude man; tevens vereerende titel.

kind den vorst had kunnen dooden, maar in zijn binnenste was hij toch opgeruimd, gevoelende dat het rijk Mendang nu zou kunnen bloeien; want al kwam er ook weer een andere vorst, die zou toch wel geen menschen eten, zooals de nu gestorvene.

Adji-Sôkô maande hem vervolgens om den hem beloofden grond ter grootte van zijn hoofddoek. De Patih gelastte Adji-Sôkô zijn hoofddoek uit te spreiden, terwijl hij zeide: „Wat is nu de grootte van je hoofddoek! Al wil je hem maar gebruiken om op te slapen, dan is hij nog te klein! Al vroeg je mij tot loon een of twee geheele dèsa's, ik zou ze je geven.”

Adji-Sôkô ontrolde vervolgens zijn hoofddoek; toen hij was uitgespreid, was de hoofdplaats Mendang bedekt en nog was de hoofddoek niet ten einde; hij strekte zich zelfs uit over de dorpslanden en nog steeds was de hoofddoek maar niet geheel uitgespreid. Wanneer hij geheel ontrold ware, zou 't geheele eiland Java er door bedekt zijn geworden. De Patih was erg verwonderd zijn bovennatuurlijke kracht te zien. Adji-Sôkô nam weer zijn vroegere gedaante aan en de Patih werd zeer bevreesd. Toen zeide Adji-Sôkô tot hem: „Gij kunt uw belofte niet houden en dus is dit geheele rijk Mendang mijn eigendom geworden.”

De Patih zeide: „Tot Uw dienst” en Adji-Sôkô regeerde vervolgens als vorst in Mendang; het rijk werd zeer volkrijk en welvarend.

Adji-Sôkô herinnerde zich daarop, dat hij het plan had opgevat het Javaansche alfabet te vervaardigen, als tegenhanger van de Arabische letters (sic!). Toen hij naar zijn mes zocht ¹⁾, kwam het hem in de gedachte, dat hij het had achtergelaten op den berg Kendeng, met den last aan zijn volgeling Sembôdô om het te bewaken. Adji-Sôkô ontbood toen zijn volgeling, die Dorô heette, en gelastte hem het mes, dat was achtergebleven onder de hoede van Sembôdô, te gaan halen, zeggende: „je moet het in elk geval meebrengen.” Dorô zeide: „Ja, zooals U beveelt” en vertrok vervolgens.

¹⁾ Zeker om daarmee de letters te snijden in het blad van een lontar-palm, het vroegere schrijfmateriaal op Java.

Er wordt niet verhaald van zijn avonturen onder weg. Toen hij op den berg Kendeng was aangekomen, ontmoette hij Sembôdô en beiden begroetten elkander. Sembôdô zeide: „Waarom heeft het zoo lang geduurd, eer je kwam?” Dorô antwoordde: „Ik denk, dat onze Heer het vergeten had.”

Dorô sprak verder: „Ik kom hier om het mes van mijn Heer, dat je bewaakt, op te vorderen.”

Sembôdô antwoordde: „Ik geef niet wat je vraagt, want bij zijn vertrek heeft mijn Heer mij opgedragen, dat ik het aan niemand, wie het ook zij, mocht afgeven, tenzij aan mijn Heer zelf.”

Dorô hernam: „Ook ik heb een uitdrukkelijk bevel van mijn Heer, n.l. in elk geval het mes, waar jij op past, mee te brengen.”

Het eindigde er mee, dat ze twist kregen en elkander begonnen te steken, zoodat ze gelijktijdig stierven.

Er wordt nu verhaald, dat Adjî-Sôkô voortdurend maar zat te wachten op de komst van zijn bode; toen dat al geruimen tijd geduurd had en deze maar niet kwam, werd Adjî-Sôkô ongerust en ging hem achterna, zonder dat iemand van zijn volk er van wist. Van zijn tocht wordt niets verhaald.

Aangekomen op de plek, waar hij Sembôdô had achtergelaten, vond hij zijn beide volgelingen daar dood.

Adjî-Sôkô had zeer veel berouw, want hij gevoelde, dat het zijn schuld was, omdat hij, Dorô uitzendende, aan hem een even strengen last had gegeven als aan Sembôdô. Ten langen laatste evenwel troostte hij zich met de gedachte, dat het nu eenmaal zoo de wil des Schepers was, en sprak: „Blijkbaar is dit de aanleiding voor mij om het Javaansche alfabet te maken: Hana tjaraka, data sawala, paḍa djajanja, maga baṭanga¹⁾: d.w.z. „Er waren gezanten, deze kregen twist, gelijk was hun moed, ten slotte werden zij lijken.”

¹⁾ Dit zijn de 20 medeklinkers van het Javaansche alfabet in hun volgorde: ha, na, tja, ra, ka, da, ta, sa, wa, la, pa, ḍa, dja, ja, nja, ma, ga, ba, ṭa, nga. Tegenwoordig worden ze, afzonderlijk staande en ook in andere bepaalde gevallen, met den ô-klank uitgesproken.

„Ik geef niet wat je vraagt...”. blz. 76

VI

DE MISLUKTE THEOLOGISCHE STUDENT

Een Soendaneesche vertelling

Het Soendaneesch is de taal van het grootste deel der bevolking van de provincie West-Java (res. Bantam, Preanger, Batavia en Cheribon); in het N. van de res. Bantam wordt Javaansch gesproken, evenals in een deel der res. Cheribon; in een deel der res. Batavia Maleisch. De letterkunde van het Soendaneesch is veel minder uitgebreid dan die van het Javaansch en voor een groot deel onder invloed van het Javaansch ontstaan. Het oudste bestanddeel der Soendaneesche letterkunde vormen de pantoen-verhalen, die, meestal in dichtvorm, de geschiedenis behandelen van de Soendalanden uit den tijd vóór de invoering van den Islâm; de handschriften die deze pantoens bevatten (de Soendaneesche pantoen is geheel iets anders dan het Maleische, vierregelige gedicht), dateeren evenwel pas uit ongeveer de tweede helft der negentiende eeuw. Specifiek Soendaneesch is de toekang mantoen (afgeleid van pantoen), de rondreizende bard, die onder begeleiding van de katjapi, een tokkelinstrument, de pantoens reciteert.

Onder de nieuwere Soendaneesche schrijvers neemt de Panghoeloe (Mohammedaansch geestelijke) van Garoet in de Preanger een voorname plaats in. Radèn Hadji Mohamad Moesa werd in 1822 te Limbangan geboren; nog kind zijnde, werd hij door zijn vader meegenomen op een bedevaart naar Mekka en later voor den geestelijken stand bestemd. Hij bracht het weldra tot de hoogste geestelijke waardigheid, n.l. hoofdpanghoeloe, van het regentschap Limbangan en had dus als adviseur voor het Mohammedaansche recht zitting in

den landraad. Een innige vriendschap verbond hem met den bekenden K. F. Holle, den „Vriend van den Soendanees“, en samen hebben deze beide mannen hun beste krachten ingespannen om de Soendaneezen in geestelijk en stoffelijk opzicht vooruit te helpen.

Omtrent zijn proza zegt Mr G. J. Grashuis in zijn „Soendaneesche bloemlezing“ „dat de Panghoeloe van Garoet daarin een meester is, die al zijn voorgangers verre achter zich laat. In zijn dichtstijl moge hij worden geëvenaard, zijn proza staat geheel alleen, als een prachtige woudboom te midden van laag kreupelhout“.

Uit één der werkjes van den Panghoeloe nam Mr Grashuis twee verhalen op; van een daarvan, den „Santri gagal“ volgt hier een vertaling. Het munt uit door groote aanschouwelijkheid, geeft een goed inzicht in de opvattingen van het Soendaneesche volk, voor zoover de nieuwe Westersche ideeën daar nog geen wortel geschoten hebben, terwijl de verhaaltrant vaak humoristisch getint is.

Tot recht verstand der vertelling ontleenen wij hier aan dezelfde „Inleiding op de Soendaneesche Bloemlezing“ van Mr Grashuis een beschrijving van een Soendaneesche *pasantrèn* (verblijfplaats van *santri's* = Moh. theologische studenten), waarbij in het oog gehouden moet worden, dat deze beschrijving reeds van zestig jaren terug dateert.

„Op eenigen afstand van... ligt de *Pasantrèn*...; in de verte zou men denken, dat het een gehucht was, zoo als vele in den omtrek. Want tusschen het geboomte vertoonen zich eenige huizen en al naderende ontdekt het oog eenige aanplantingen, zoo als de Inlander die dikwerf heeft in de nabijheid zijner woning. In zekeren zin is het dan ook een gehucht, maar slechts van eenigszins bijzonderen aard. Dat blijkt reeds dadelijk, nu wij er binnen gaan; er zijn eenige kleine woningen, die zich door niets onderscheiden van de gewone Soendaneesche huizen. Daar vóór ons echter is eene vierkante ruimte, gedeeltelijk ingenomen door een vijver, gedeeltelijk open grond. Aan de eene zijde staat een woonhuis, eenigszins ruimer dan dat van den kleinen man,

en geen wonder: hier woont de *leeraar* en tegenover zijn huis staat de *tadjoeg* of *langgar*, dienende tot school en bidkapel tevens. Tusschen het huis en de school ligt de vijver, welke dient voor de Islamitische wasschingen. Langs eene andere zijde der opene ruimte staan eenige gebouwen, afgedeeld in vertrekjes, bestemd voor drie of vier bewoners, die er nooit rechtop kunnen staan, maar nadat zij, letterlijk gesproken, door de vierkante opening *gekropen* zijn, steeds in eene liggende houding moeten verkeeren, hetzij op den buik, en dat wel des daags, hetzij op den rug of op de zijde, en dat des nachts. Die merkwaardige gebouwen met de benauwde celletjes zijn de *pondok's*, dat kenmerkende der *pasantrèn*. Na deze beschrijving van het uiterlijke, gaan wij over tot datgene, waarom het ons eigenlijk te doen is, namelijk de beteekenis van dat alles. Beginnende met den naam zullen wij gelegenheid hebben om de belangrijkste vragen betreffende dit onderwerp aan te roeren. *Pasantrèn* beteekent: eene verblijfplaats van of voor *santri's*, d.i. studenten, om een bij ons gewoon woord te bezigen, dat het meest overeenkomt met het Javaansche of Soendaneesche *santri*. Studenten in de *theologie*, wel te verstaan, want deze faculteit omvat hier alle andere. Studeeren in een ruimeren zin is: *ngadji*; dat doet de knaap, die bij zijn vader, of bij 's vaders kundigen vriend of buurman, den Koran leert lezen, dat wil zeggen, leert opdreunen, zonder één woord der heilige taal te verstaan. Dat doet ook de *santri*, maar van hem gebruikt men meer het woord: *masantrèn*, d.i. op studie liggen. Eigenlijk kent de Soendanees en de Javaan slechts één soort van scholen, in den vollen zin des woords; dat zijn de *pasantrèn's*. De *pasantrèn* dan is de school der Mohammedaansche Javanen en Soendaneezen, waar zij zich heen begeven om wijsheid op te doen en van waar zij ook werkelijk eenige kennis medebrengen. De kleine man is reeds zeer geleerd, zoo hij den Koran leest, maar die naar hoogere dingen staan, die hunne godsdienst willen leeren kennen om de voorgeschrevene plichten te kunnen vervullen, moeten gaan studeeren op de *pasantrèn*. Daar leert men ook wel eerst den Koran lezen, doch

men gaat verder en bekomt onderricht tot in de diepste geheimen toe.

Vele pasantrèn's tellen de bewoners bij tientallen, maar het gebeurt wel, dat er honderdtallen zijn, die zich in de leer begeven bij een beroemden goeroe. Want onder de Mohammedaansche schriftgeleerden mag al geen titulatuur in zwang zijn, zoo als de onze, zij maken toch verschil tusschen leeraars en leeraars. Professoren, docenten en onderwijzers kennen zij niet, maar hunne onderscheiding is gegrond op de mate van schriftkennis, die de leeraar heeft en geeft. En de geleerdste trekt de meeste santri's. Het ligt in den aard der zaak, dat al wat de pasantrèn oplevert, een godsdienstige kleur heeft; lezen en schrijven, van het Arabisch karakter, natuurlijk, is daar middel en het doel is de kennis van den *Islam*. Men heeft het woord *santri* wel eens vertaald door priesterleerling; dat is onnauwkeurig. De pasantrèn en het priesterschap¹⁾ zijn niet met elkaar verbonden, zoo als bij ons de theologische faculteit en het predikambt. Ieder kan santri worden, maar ook ieder kan een pasantrèn openen, zelfs al is hij geen hadji. Het is verder niet te ontkennen, dat de pasantrèn althans eenige aanspraak heeft op den naam van *school*, waar men iets leert. Om één ding te noemen, men leert er *schrijven*. Veelal bepaalt zich dit tot het copieeren van den Koran of gedeelten daarvan; maar er zijn ook voorbeelden van santri's, die andere stukjes opstellen of door copieën vermenigvuldigen. Dit geldt in het bijzonder van de Soendalanden, waar niets te ontdekken is van eene overgeleverde geleerdheid, zooals die wordt gevonden onder aanzienlijke Javanen. Dat het nut der pasantrèn's ook onder de Soendaneezen niet zeer hoog mag worden gesteld, willen wij toegeven; het is echter onloochenbaar, dat zij ten minste een zekere soort van beschaving verbreiden, die bijvoorbeeld niet wordt gevonden bij stammen, zooals de Dajakken en de Alfoeren."

Na de behandeling van de op de pasantrèn gebruikelijke leerboeken en behandelde leerstof, ver-

¹⁾ Eigenlijk kan bij den Islâm in het geheel niet van priesters of priesterschap gesproken worden.

volgt de schrijver: „Kennis van de Mohammedaan-
sche legenden en van de religieuze leerboekjes, is
evenwel slechts een deel van den schat, dien de
santri's gedurende hunne leerjaren opzamelen. Een
ander deel is de grondige kennis van de *djampè's* of
bezweringsformules, waardoor de mensch macht heeft
over anderen en over de natuurkrachten. Dat grenzen-
looze rijk van het bijgeloof heeft voor den Inlander veel
aantrekkelijks en het is voor hem, bij zijn geloof aan
Allah, eene behoefte te gelooven aan eene levende en
bezielde natuur, waarin alles samenhangt, waartoe
mede zijn lichaam behoort, maar die onderworpen is
aan de bovennatuurlijke macht van zijn wil, zoodat die
wil weet, welk middel hij moet aanwenden, om in een
bepaald geval aan den loop der natuur of aan het lot
van zijn evenmensch eene of andere richting te geven.
Ter bestrijding van dat bijgeloof heeft zich de Panghoe-
loe van Garoet aangegord en bijna al zijne geschriften
hebben de strekking om den Soendanees te bevrijden
van dien ban, waaronder hij ligt, en hem op verstandige
wijze te leeren, dat het dwaasheid is aan de *djampè* te
gelooven." — Het is vooral in de „Santri gagal", waar-
van wij hier thans een vertaling laten volgen, dat de
Panghoeloe van Garoet de dwaasheid van het geloof in
de *djampè's* bestrijdt.

„Er waren eens twee jongelieden, volle neven, die op
dezelfde pasantrèn studeerden; de eene heette Djahidin,
de andere Abidin. Djahidin nu was tamelijk lui in het
werk, zijn liefhebberij bestond alleen in het opdreunen
van tooverformules. Hij bezat een tooverboek, met zeer
veelsoortigen inhoud; er waren formules in om zich
onzichtbaar te maken, om zich onkwetsbaar te maken,
om rijk te worden, om van alles voldoende te hebben,
om te slagen bij den landbouw, om bemind te worden.
Iederen dag en iederen avond deed Djahidin niets an-
ders dan de tooverformules uit het hoofd leeren, totdat
hij ze geheel van buiten kende. 's Morgens vroeg, na
afloop van de ochtendsalât ¹⁾, las hij die tooverformules

¹⁾ Salât = de ritueele godsdienstoefening, die vijf maal per dag door den
Mohammedaan verricht moet worden.

op, tot de zon opging; na afloop daarvan ging hij bedelen of slapen. Zoo ging het iederen dag.

Maar Abidin was geheel anders. 's Morgens vroeg, na afloop van de ochtendsalât, ging hij den grond bewerken in zijn eigen tuin of in den tuin van het hoofd van de pasantrèn. Na afloop van het patjoelen riep de vrouw van het hoofd hem en gaf hem eten. 's Avonds, na afloop van de avondsalmât, was hij nog niet ledig; vóór hij ging slapen, werkte hij nog eerst; hij vlocht matjes of maakte dingen van rotan, of schreef stukken uit den Koran over om te verkoopen. Aldus deed hij. In den oogsttijd kon Abidin heel wat rijst oversparen, verkregen door voor loon bij anderen te gaan snijden, of door zijn eigen sawah te bewerken. Ook kon hij bij stukjes en beetjes wat geld overleggen, uit den verkoop van door hem aangeplante katjang, mais en verschillende knolgewassen. Met Djahidin was het geheel anders gesteld: wat hij door bedelen kreeg was slechts voor één dag voldoende; en ook bezat hij geen tweede pak kleeven.

Op zekeren tijd, terwijl Djahidin juist weer bezig was met het opdreunen van zijn *djampè's*, vroeg Abidin hem: „Neef, hoe denk je er over? Dag en nacht doe je nooit iets, wat nut kan opleveren, maar je leest alleen maar onzinnige tooverformules en je voert niets uit, wat je nut kan aanbrengen.” Djahidin antwoordde: „Jij noemt dat onzinnige formules, maar luister dan eens wat van elk daarvan de strekking is. Het nut van de *doa halimoenan* is, dat zij, als ze wordt opgelezen, veroorzaakt, dat men niet door de menschen gezien wordt. De *doa kadjajaan* maakt iemand krachtig, zonder verzwakking, ontzien door de menschen. De *doa kabeung-haran*, opgelezen, maakt, dat men weldra rijk wordt en zich niet behoeft te vermoeien met het zoeken naar geld. De *doa kamahian*, opgelezen, veroorzaakt, dat men aan weinig genoeg heeft; als men een beetje rijst heeft, wordt men toch verzadigd, ook wanneer men er met drie of meer van eet. En als de *doa katanian* uit het hoofd geleerd wordt, veroorzaakt dit, dat alle gewassen slagen. Als men de *doa kinasihian* opleest, zullen veel menschen u beminnen en genegen zijn u van alles te

geven. Kijk, dat is de strekking van elk dier formules, die ik uit het hoofd leer; ben je er niet begeerig naar?" Abidin schaterde van het lachen en sprak: „Nu, dat is erg prettig, als het zoo is. Geloof jij dan in al die tooverformules?" Djahidin antwoordde: „Zeker geloof ik er in en ik breng ze ook in toepassing; iederen dag bestudeer ik ze, daar ik het resultaat ervan wensch te bereiken." Abidin zei: „Als je er in gelooft, dan moet je ze maar in toepassing brengen; wat mij betreft, ik ben er niet begeerig naar."

Van dien tijd af voelde Djahidin zich geprikkeld ten aanzien van zijn neef en hij ging naar een andere pasantrèn. Maar hij veranderde niet van gedrag en bleef op dezelfde wijze voortgaan: hij was slechts ijverig in het uit het hoofd leeren der tooverformules, terwijl hij voor voedsel en kleeding alleen dat had, wat hij door bedelen kreeg. Abidin daarentegen werd een veelzijdig man: studeeren kon hij, maar ook werken. Weldra werd hij door zijn leeraar tot schoonzoon genomen, terwijl hem de pasantrèn met toebehooren werd overgedragen. Door zijn vlijt en ernst werd hij een zeer rijk man, wien het aan niets ontbrak. Maar toch vergat hij geenszins zijn neef Djahidin, van wien hij reeds zoo lang gescheiden was en nooit eenig bericht vernomen had.

Op zekeren tijd ging Abidin naar de stad, om inkoopen te doen. Hier ontmoette hij een bedelaar, slordig gekleed, met versleten en gelapt baadje en een ruw om 't hoofd gewonden hoofddoek. Hij naderde Abidin en sprak op klagenden toon, om medelijden te wekken: „Heer, heb toch medelijden met mij, want in drie dagen heb ik maar één rijstkoekje gegeten."

Abidin kreeg medelijden en gaf hem een halven gulden, terwijl hij hem uitnoodigde bij hem te komen, zeggende: „Ga u mee naar mijn huis en blijf bij mij, we kunnen dan samen werken. Ge ziet er gezond uit, zonder gebrek en hebt zeker voldoende lichaamskracht." De bedelaar antwoordde: „Heel graag zal ik u volgen; ik heb niets te eten, als ik het niet krijg door bedelen." Vervolgens nam Abidin den bedelaar mee naar zijn huis. Aan een pleisterplaats gekomen, hield hij stil, om

„Neef, hoe denk je er over?” blz. 83

zich even op te houden in de schaduw van een tamarinde-boom aan den kant van den weg en maakte zijn voorraad open om te gaan eten. Hij gaf er ook van aan den bedelaar, die met de koelies van den Kyai¹⁾ samen at.

Daarna vroeg Abidin aan den bedelaar: „Vriend, ik wenschte de aanleiding te weten, die er u toe bracht, bedelaar te worden, daar ik zie, dat ge een zeer gaaf en gezond mensch zijt.” De bedelaar antwoordde: „U heeft volkomen gelijk, ik ben volkomen gezond. Ik wil u thans alles van het begin af vertellen, wees u zoo goed, het aan te hooren.” De Kyai sprak: „Zeer gaarne wensch ik het te hooren.”

Verhaal van den bedelaar. „Oorspronkelijk ging ik op dezelfde pasantrèn met een neef van mij. Op die pasantrèn gedroeg ik mij geheel anders dan mijn neef. Deze was vlijtig bezig met allerlei werk en in de tusschenpoozen, dat hij niet in den Koran studeerde zat hij toch nooit stil. Des morgens patjoelde hij of vervaardigde allerlei dingen, 's avonds schreef hij of vlocht matjes, aldus deed hij. Maar ik deed anders; ik was alleen ijverig in het uit het hoofd leeren van tooverspreuken, daar ik een tooverboek bezat, een erfstuk van de voorouders en zeer merkwaardig. Ik werd aangetrokken door de daarin vervatte aanwijzingen, waardoor alles wat ik wenschte, mij gemakkelijk zou vallen. Toen ter tijde dacht ik, dat ik in staat zou zijn, den vlijtige te overtreffen, want voor alles waren er tooverformules in. Als men in eens wilde verdwijnen, als men rijk wilde worden of bemind begeerde te worden, dat alles was er in. Maar destijds kreeg ik oneenigheid met mijn neef, daar deze het niet scheen te gelooven en mij gering-schattend toevoegde, dat die tooverformules stellig geen uitwerking zouden hebben. Toen zijn mijn neef en ik van elkaar gescheiden, daar onze wenschen niet meer overeenstemden, en van dien tijd af tot nu toe hebben we elkaar niet meer ontmoet.”

Kyai Abidin vermoedde reeds, dat het zijn neef was,

¹⁾ Soendaneesche titel voor Mohammedaansche leeraars, geestelijken, hadji's enz.

maar hij uitte zich nog niet, daar hij verlangend was, hem tot het einde aan te hooren. Ingeval hij zich vóór het einde uitte, vreesde hij, dat het verhaal in eens zou afbreken. Hij sprak dus tot den bedelaar: „Kom, vriend, ga voort. Hoe hebt ge het aangelegd, nadat u van uw neef gescheiden was, die tooverspreuken in toepassing te brengen? Ik beloof u twee stel nieuwe kleeren te geven, maar dan moet ge volkomen juist alles vertellen, niets verbergen en ook niets er af of er bij doen.” De bedelaar antwoordde: „Ik ben volstrekt niet van plan, iets te verbergen; zelfs durf ik zweren, dat ik alles volkomen naar waarheid zal vertellen; en ik heb idee, dat u wel medelijden zult hebben met mij, ongeluksvogel. Nadat ik van mijn neef gescheiden was, wilde ik de uitwerking van die tooverspreuken op de proef stellen. Ik had gehoord, dat er een weduwe was, bekend om haar rijkdom en met een schappelijk voorkomen. Velen hadden haar al gevraagd, maar geen had zij aangenomen. Ik durfde het ondernemen, daar ik vertrouwde op de uitwerking van die tooverspreuken, en dus ging ik bij die weduwe op bezoek. Zij ontving mij en bood mij koffie en sigaretten aan. Nadat ik die koffie gedronken had, zei ik de tooverformule zeven maal op, met het doel, dat die weduwe mij lief zou krijgen. De weduwe naderde mij en ging dicht bij mij zitten; ik was in mijn schik en meende in mijn dwaasheid, dat mijn tooverspreuk uitwerking op haar had gehad. Daarop sprak ik: „Mejuffrouw, ik heb u iets te zeggen; mogelijk zult u mij niet versmaden.”

Nauwelijks had ik dit gezegd, of de weduwe snauwde mij norsch toe: „Je behoeft niet verder te spreken, ik begrijp het al, je wilt mij tot vrouw hebben. Maar ik verkies volstrekt niet iemand, die er zóó uitziet, zoo leelijk en arm. Wat denk je wel, ik ben geen manzieke vrouw, of weduwe die geen man meer zou kunnen krijgen. Als je het soms nog niet wist, meer dan tien mannen zijn mij al ten huwelijk komen vragen, daaronder aanzienlijken, hadji's, kooplui, maar volstrekt niet een, die er zoo smerig uitzag als jij. En zelfs die heb ik niet gewild. En jou zou ik begeeren? Wat voor begeerlijks heb je, zoo leelijk en arm; en toch heb je

zulke plannen? Waarop kan je je laten voorstaan of beroemen? Vooruit, maak dat je weg komt. Ik bedank er voor, dat er op mijn rustbank iemand zit, die er zóó uitziet en in overeenstemming daarmee zoo onbeschoft, vrijpostig en ongemanierd is. Wat jammer, dat ik nog meelij met je heb gehad en je een aalmoes wilde geven; misschien was het anders niet zoo gelooopen."

"Toen vroeg ik om vergiffenis, betuigde berouw en groette zeer eerbiedig, terwijl ik sprak: „Mejuffrouw, laat u niet door uw toorn meesleepen. Ik verzoek uw toegeeflijkheid, dat ik mij tot een dergelijk voorstel verstout heb. Ook was mijn voorstel van zooeven slechts veronderstellenderwijs; als u er niet over denkt, dan beteekent het ook verder niets; wees u alleen maar niet boos."

De weduwe hernam: „Maak maar niet meer praatjes en scheer je weg"; vervolgens riep ze haar bedienden binnen. Er kwam een aantal van haar bedienden, mannen en vrouwen, aanloopen, tot wie zij zeide: „Deze man is vrijpostig en onbeleefd tegen mij geweest; neemt hem mee naar buiten."

„En zoo werd ik door twee lui weggevoerd, de een greep mij bij de rechter-, de ander bij de linkerhand en tevens zetten zij met roet een teeken op mijn voorhoofd, zoo werd ik naar den grooten weg gesleept.

„Toen liep ik op goed geluk af verder, onophoudelijk denkende: Zou die tooverspreuk dan geen uitwerking hebben, daar dit er het resultaat van is? Maar toch bleef ik er aan gelooven, het niet-slagen ervan toeschrijven de aan de omstandigheid, dat ik misschien niet de goede volgorde in acht had genomen, of iets had overgeslagen bij het opzeggen. Ik hield stil in de schaduw van een boom en opende mijn tooverboek. Toen kwam de gedachte bij mij op, om er nog eens een te probeeren en wel de tooverformule om onzichtbaar te worden. De inhoud van deze djampè was in het Javaansch en luidde: Dit is de *dowô halimoenan*; als ze zevenmaal gelezen wordt en wel met volle aandacht, krijgt men de eigenschap van onzichtbaar te zijn voor de menschen. Ik geloofde volkomen aan de uitwerking van die djampè en daar ik in moeilijkheden verkeerde

en op mijn vragen niets gekregen had, besloot ik, iets te stelen onder het beproeven van die tooverspreuk. Ik ging dus naar den pasar en kwam bij iemand, die allerlei waren verkocht; hij had naast zich liggen een beurs, waarin zilvergeld te zien was, niets dan Spaansche matten en dukaten zaten er in. Ik bleef staan, terwijl ik die tooverspreuk opzeide, maar niet luid, ik veinsde maar te lezen. Toen ik ze zeven malen vol-eindigd had, had ik de overtuiging, dat de koopman mij niet zou kunnen zien. Daar ik vast geloofde in mijn eigen bovennatuurlijke kracht, bukte ik mij voorover en pakte die beurs. De eigenaar staarde mij aan en deed niets tegen. Des te vaster werd mijn geloof in die djampè; ik was overtuigd, dat ik niet gezien was.

Toen ik omstreeks tien passen verder gegaan was, stond de eigenaar van het geld al schreeuwende op en kwam mij achterna, roepende: „Help, help, deze schurk heeft geld gestolen.” Daar er op den pasar veel menschen waren, grepen ze mij bij de armen en ik werd door een aantal menschen weggevoerd. Niet lang daarna kwam een politiedienaar met een touw, ik werd gebonden en naar den *djaksa* (Inlandsch officier van justitie) gevoerd en hem werd medegedeeld, dat ik geld gestolen had, het corpus delicti werd den *djaksa* aangeboden. Hoewel ik niet bekende, was het bewijs toch te overtuigend; ik werd dus in de gevangenis gezet. Na tien dagen werd ik er uit gelaten en kreeg vijftig geeselslagen; tot nu toe zijn er nog de sporen van over, rimpels op mijn derrière.”

Hier kon Kyai Abidin zijn lachen niet meer houden, hij schaterde het uit, terwijl hem de tranen langs het gezicht biggelden. Maar in zijn hart had hij toch buitengewoon veel medelijden, dat zijn neef tot een dergelijk gedrag gekomen was en zulk een groot ongeluk onder-vonden had, vanwege zijn geloof in het tooverboek, daar toch het tooverboek hem dat onheil bezorgd had. Kyai Abidin vroeg, hem nog met „vriend” aansprekend: „Vriend, hoe heet ge?” De bedelaar antwoordde: „Ik heet Djahidin en mijn neef, van wien ik gescheiden ben, Abidin.” Abidin sprak weer: „Waar woont thans uw neef, die Abidin?” De bedelaar antwoordde: „Mij

dunkt, hij zal nu stellig wel de schoonzoon van mijn Kyai goeroe geworden zijn. Tevoren werd hij reeds zeer door hem bemind en zelfs dikwijls als plaatsvervanger benoemd om onderwijs te geven in de school." Kyai Abidin sprak: „Hoe moet het nu, als u op deze wijze blijft voortgaan? Liever dan overal te loopen bedelen, zult ge toch bij uw neef wonen en wie weet of hij het wel niet zou aandurven." De bedelaar antwoordde: „Ach, Kyai, ik kàn het niet, ik ben beschaamd om mijn neef te ontmoeten. Liever getroost ik mij dit leven dan naar mijn neef te gaan. Ik ben bang, dat hij mij niet zou ontvangen, daar we oneenigheid gehad hebben. Moge het maar blijven, zooals het is: mijn neef hoog in rang en gegoed, ik in smart en ellende."

Kyai Abidin, den bedelaar zóó hoorende spreken, kreeg groot medelijden en kon het haast niet langer uithouden, zich niet bekend te maken, maar hij verzette zich, met het doel om straks thuis zich te openbaren. Hij was bang, ingeval hij dat hier reeds deed, dat hij den bedelaar niet zou meekrijgen naar zijn woning, daar hem uit diens spreken gebleken was, dat hij uit beschaamdheid zijn neef niet wilde ontmoeten. Nadat Abidin aldus gedacht had, sprak hij: „Vriend, laten we nu naar mijn huis gaan, blijf bij mij wonen, ik zal u van voedsel en kleeding voorzien. Ik zal u als bloedverwant beschouwen en zweer, dat ik u oprecht als zoodanig behandelen zal." De bedelaar verwonderde zich, dat er zulk een goed man was, en antwoordde schreiend: „Ach, heer, ik wil u overal volgen, als gij u mijner verwaardigen wilt." Alzoo keerden ze terug naar die pasantrèn; de afstand van de stad tot daar was een nacht gaans, waarbij men groote bosschen doortrok.

Op den weg zagen ze een blinde, die tot vermaak der menschen op een *gambang* ¹⁾ sloeg, aan den kant van den weg, vóór een waroeng en daarbij liedjes zong. Hij zong in het Javaansch aldus: „Hebt medelijden, hebt medelijden met een arm man als ik ben. Dat ik arm ben, is niet door mijn luiheid, maar slechts door

¹⁾ Muziekinstrument, bestaande uit een houten bak met daarop liggende houten toetsen.

den wil van Allah. Het is nu eenmaal voorbeschikt, dat ik blinde oogen zou hebben, zoodat ik niet kan werken om mijn levensonderhoud te zoeken." Kyai Abidin, den muzikant ziende en zijn zang hoorende, was zeer bewogen, haalde een halven gulden uit zijn zak en gaf dien den blinde. Deze was zeer verheugd en begon nog ijveriger te musiceeren, terwijl hij zijn liedje veranderde, aldus: „O, dienaar van Allah, moge God de Heer uw weldaden vergelden, want iemand die zóó is, die gaven schenkt aan gebrekkigen, zal vroeg of laat stellig zijn belooning vinden." Allen, die het hoorden, waren er mee ingenomen, daar hij bekwaam was in het slaan op de *gambang*, zijn liedjes fraai waren en goed van inhoud.

Vervolgens ging Kyai Abidin verder. Kort daarna zagen ze aan den kant van den weg een man neergehurkt zitten, die gebeden opzei; maar die man was gezond en frisch, niet half blind of met een scheeven mond, of kreupel, en alleen maar uit luiheid en omdat hij er den brui van gaf zich met werken te vermoeien, stelde hij zijn vertrouwen in het verkoopen van gebeden. Kyai Abidin nam een kapmes, dat hij op de markt gekocht had, en gaf het aan dien man. Deze antwoordde: „Waarom geeft u mij een kapmes? Dat is van geen nut voor mij. Liever dan een kapmes moest u mij een rijstkoekje geven." Kyai Abidin antwoordde: „Kijk, nu wordt je dwaasheid openbaar. Liever dan een kapmes te krijgen, vraag je om een rijstkoekje. Denk eens aan, als je dit kapmes gebruikt om brandhout te gaan halen in het bosch en je verkoopt dat in de stad, dan kan je, naar mijn berekening, op zijn minst een dubbeltje per dag ermee verdienen. Dat is voldoende voor je voedsel en je kunt nog wat geld sparen om een sarong te koopen. En dit kapmes is wel zes maanden te gebruiken." De gebedenkoopman zweeg en zei niets meer.

Kyai Abidin zette zijn reis voort en trok een bosch door, waar hij veel apen van allerlei soort zag. Onder een kastanjeboom zagen ze een aap, die bezig was in een kastanje te bijten en daar blijkbaar erg veel moeite mee had. Toen Djahidin dit zag, sprak hij tot den Kyai: „Heer, zie toch eens in die laagte, onder dien kastanje-

boom is een aap, die naar 't schijnt de domste van zijn soortgenooten is, daar hij zich maar steeds bezig houdt met 't bijten op een kastanje." Kyai Abidin keek in het dal en zag, dat er werkelijk een aap bezig was in een kastanje te bijten. Hij vroeg den bedelaar: „Waarom noemt ge dien aap dom?" De bedelaar antwoordde: „Omdat hij zich zoo afslooft met het bijten in een kastanje, wat hem zoo zwaar valt. Wat mij betreft, liever dan mij aan zoo iets moeilijks te wagen, zou ik een ander voedsel zoeken, dat gemakkelijker te krijgen en toch lekker was." Kyai Abidin antwoordde: „Volgens mijn meening, vriend, is die aap volstrekt niet onnoozel, maar daarentegen ijverig. Dat hij zich die moeite en inspanning getroost, is omdat hij weet, dat er binnenin iets lekkers zit, zoet en malsch; straks, als de schil er af is en hij den inhoud vindt, zal zijn inspanning beloond worden door die lekkernij. Uit het gedrag van dien aap kan men een leering trekken. Men zal nooit iets aangenaams verkrijgen, als men zich in het begin geen moeite en inspanning getroost heeft; de mensch moet in het begin de bezwaren willen, om aan het eind het aangename te verkrijgen." Djahidin gevoelde, dat hij op hem zinspeelde, die niet zoo was, maar in eens het aangename wilde en niet eerst de inspanning. Hij had spijt, dat hij den Kyai den aap gewezen had, die op de kastanje beet, misschien had hij anders niet die zinspeling gemaakt; hij zweeg dus maar, niet wetend, wat te antwoorden.

Verder ging de tocht van den Kyai. Aan den kant van den weg was een groote waringin en daaronder een bron; onder dien waringin waren veel vuurtesten, met sporen, dat er wierook in gebrand was, en veel geld, want ieder, die daar voorbij ging, liet er geld achter en legde dat onder dien waringin, met de bedoeling om onheil en zonde te verwijderen, opdat men in het vervolg voorspoed zou ondervinden. Kyai Abidin ging daar op zij van den weg en verrichtte een kleine behoefte onder dien waringin. Djahidin en de santri's, die den Kyai volgden, verschrikten zeer en vroegen: „Wat is de reden, dat u zoo iets doet? Door anderen wordt deze waringin in hooge eere gehouden en hij is zelfs

een voorwerp van aanbidding en gij ontwijdt hem? Wij begrijpen volstrekt niet deze handelwijze van u." Kyai Abidin antwoordde: „Ge behoeft niet verwonderd te zijn, want deze boom is niet mirakuleus. De menschen, die hier vereering zijn komen bewijzen, zijn allen dwaas. Ik ben niet bang, door zijn vloek getroffen te worden. Dat ik er tegen durfde urineeren is, opdat gij weten zoudt, dat hij niet heilig is. Ik zweer bij Allah, dat er geen machtig is buiten Allah, die almachtig is en wiens wil geschiedt." Kyai Abidin greep toen het geld, dat dicht bij die vuurtesten lag, ten bedrage van ongeveer zes gulden en sprak: „Dit geld is mijn eigendom, daar immers de eigenaars het hebben weggegooid, het is geen bij ongeluk achtergebleven geld." Vervolgens vertrok hij. Nadat ze ongeveer honderd pas gedaan hadden, kwamen drie mannen hen nazetten met knuppels, die hun toeschreeuwden, stil te houden. Toen de Kyai het hoorde, hield hij stil en wachtte op hen. De drie manen kwamen nader en spraken met dreigende blikken: „Jij hebt onze plaats van aanbidding vernield. Als je het nog niet wist, dat is de zetel van Batara Doerga" ¹⁾.

De Kyai behield zijn tegenwoordigheid van geest en antwoordde: „Ja, ik heb ze vernield, op last van Batara Wisèsa ²⁾, om Batara Doerga te straffen, want zij heeft de zonde begaan telkens om geld te vragen, ieder die voorbij gaat laat er steeds wat geld achter." De drie lieden verschrikten, toen ze dit antwoord hoorden, onmiddellijk zaten ze op den grond, maakten de sembah (eerbiedige groet) en spraken: „Is u inderdaad de gevolmachtigde van Batara Wisèsa? En in welke betrekking staat deze tot Batara Doerga?" De Kyai antwoordde: „Zij is niet van zijn familie, maar is slechts zijn onderdaan. Batara Wisèsa is het, die hemel en aarde en al wat daarin is, geschapen heeft en die u en mij gemaakt heeft. Wat wilt gij nu? Als ge u aan mij niet onderwerpt, zal u stellig de ziel uit het lichaam gerukt

¹⁾ Gemalin van Sjiwa.

²⁾ Batara = godheid; wisèsa = almachtig. Door het gebruik van den aan het Sanskrit ontleenden naam Batara Wisèsa wekt de Kyai dadelijk den indruk, dat hij gezant is van een nog machtiger godheid dan Doerga.

worden." De drie antwoordden, terwijl ze zoo nederig mogelijk groetten: „Vergiffenis, wij smeeken slechts om ons leven." De Kyai antwoordde: „Nu, goed, het leven wordt u geschonken, maar waag het volstrekt niet meer, eer te bewijzen aan wat ge den zetel van Batara Doerga noemt. Dat doende, dwaalt gij, want dat kan men noemen, hout en steen aanbidden. Wat Batara Wisèsa betreft, dat is Allah." De drie lieden groetten nederig en zeiden: „Zooals U beveelt, zooals U beveelt." De Kyai haalde uit zijn beurs het geld, dat hij onder den waringin vandaan gehaald had, gaf het aan die drie en sprak: „Hier, deel dat geld in drieën, voor elk evenveel, en gebruik het om er versnaperingen bij de koffie als handelswaar voor te koopen, waarvan de winst kan dienen voor voedsel van je vrouw en kinderen. Dat is beter dan onzinnige dingen te aanbidden." De Kyai en zijn makkers gingen verder en de drie gingen met verheugde gezichten naar huis, daar ze nu geld bij zich hadden als bedrijfskapitaal voor handel in versnaperingen.

Op zijn tocht ging de Kyai bosschen voorbij, sawahs over, tot hij aan de bergen kwam. Ze vonden veel velden, die geoogst zouden worden, met verschillende rijst, slechte en goede. De Kyai sprak tot den bedelaar: „Vriend, zie daar eens die rijst, die geoogst zal worden; welke is de beste, die overbuigt, of die rechtop staat?" De bedelaar antwoordde dadelijk: „Volgens mijn gevoelen is de beste, die zoo rechtop staat, die fraai is om aan te zien." De Kyai sprak lachende: „Kijk, dat komt van uw onwetendheid, het is een teeken, dat ge nooit werk om handen gehad hebt. Dat ze zoo ombuigen, is, doordat ze zwaar zijn van den inhoud. Dat ze rechtop staan, is een teeken, dat ze leeg zijn, zonder inhoud, dus licht, daar niets ze zwaar maakt. Ook dat is een gelijkenis, die men op de menschen kan toepassen. Als iemand grootsprekerig, snoevend en verwaand is, is het een teeken dat hij geen inhoud heeft." De bedelaar antwoordde, blijkbaar beschaamd: „Zoo zal het wel wezen, met uw verlof; ik hoor het nu voor 't eerst." Toen gingen ze weer verder, tot men aan den kant van het erf van den Kyai kwam. De bedelaar herinnerde

zich door verschillende kenteekenen, dat hij hier vroeger gestudeerd had, en was blijkbaar bevreesd zijn neef te ontmoeten. Hij was bijna niet mee naar binnen te krijgen en moest door den Kyai gedwongen worden. Toen men in de voorgalerij van het huis van den Kyai was gaan zitten, keek de bedelaar om zich heen en terzijde, of hij zijn neef niet zag. Onder de lieden van de pasantrèn was er niet één, die zich den bedelaar herinnerde, daar het al zoo lang geleden was en hij er zoo vervallen uitzag. Ook de bedelaar herinnerde er zich maar een paar en wel van de oudsten, maar van de jongeren, die ten tijde van zijn vertrek nog knapen waren, herkende hij er niet één. De Kyai gaf hem drie stel kleeren: sarong, baadje, broek en hoofddoek en maakte voor hem een slaapkamer gereed in de voorgalerij van zijn huis.

Dien avond, na afloop van de avondsalmat, was er een vergadering ten huize van den Kyai, daar hij een offermaal wilde geven ter inlossing van een gelofte. Nadat de spijzen waren opgediend, sprak hij: „Al mijn leerlingen, ik vraag u er van getuige te willen zijn, dat ik dezen offermaaltijd geef als inlossing van een gelofte, daar mijn bede verhoord is. Zoolang ik hier als getrouwd man gevestigd ben, zoolang reeds, dat ik al zeven kinderen heb, droeg ik toch in werkelijkheid een verdriet met mij om. En thans is mijn verdriet geheel verdwenen en is daar een onbeschrijfelijk geluk voor in de plaats gesteld.” Slechts dit zeide de Kyai en vervolgens ging hij eten met zijn verwanten en leerlingen; den bedelaar nam hij daarbij naast zich, zoodat ze samen uit één schotel aten. Gedurende den maaltijd dachten zijn verwanten en zijn leerlingen onophoudelijk na over hetgeen hij gezegd had. „Wat zou hem die vreugde veroorzaakt hebben?” En ze waren er over ontsteld, dat hij den bedelaar uit één schotel met zich liet eten. Maar geen mensch durfde den Kyai de beteekenis dezer zaak vragen. Nadat men gegeten had, deelde de Kyai geld uit, aan elk die aan den maaltijd deelgenomen had ongeveer veertig cents, zeggende: „Dezen maaltijd voor een gelofte heb ik gegeven, omdat ik uit mijn droefheid verlost ben.” De deelnemers

ontvingen dat geld en spraken: „Moge de Heere God U uwe vele weldaden vergelden.” Hoe langer hoe meer onthutst waren alle aanwezigen. Daarna sprak hij weer: „O, al mijne leerlingen, ik begrijp, dat gij allen verwonderd zijt. Het is ook wel natuurlijk, dat ge u verwondert, daar ge het geheim nog niet kent, dat ik tot nu toe bewaard heb. Thans wil ik het openbaren: Deze bedelaar, dien ik uit de stad heb meegebracht, is in werkelijkheid mijn volle neef, Djahidin geheeten. Toen we uit ons dorp gingen, zijn we samen op de pasantrèn gegaan en wel op deze zelfde pasantrèn hier, maar niet lang duurde het, of wij zijn gescheiden. Ik ben steeds hier gebleven, totdat ik tot schoonzoon ben genomen door den thans afgetreden Kyai en tot nu toe zijn onderwijs heb voortgezet. Maar mijn neef Djahidin is van hier weg gegaan, de wijde wereld in, zich te buiten gaande aan gedragingen, die niet goed waren, verleid door een tooverboek, een erfstuk van de voorouders, zoo zelfs, dat hij bedelaar werd en mij als zoodanig in de stad ontmoette. En thans heb ik mijn vreugde betoond, omdat ik weer samengebracht ben met mijn neef, dien ik gedacht had, nooit meer te zullen ontmoeten.”

Djahidin was zeer ontsteld, hij keek verheugd, maar was eenigszins beschaamd. Langzamerhand verdween zijn verlegenheid en bleef alleen zijn vreugde over en hij deed afstand van zijn vertrouwen op dat tooverboek en volgde geheel de leiding van zijn neef.

Na verloop van tijd werd hij een welgesteld man, in het bezit van een flink huis, van sawah's en tuinen. En hij verbood ten strengste aan zijn kinderen en kleinkinderen, om tooverformules uit het hoofd te leeren of er vertrouwen op te stellen, zooals hij zelf gedaan had.

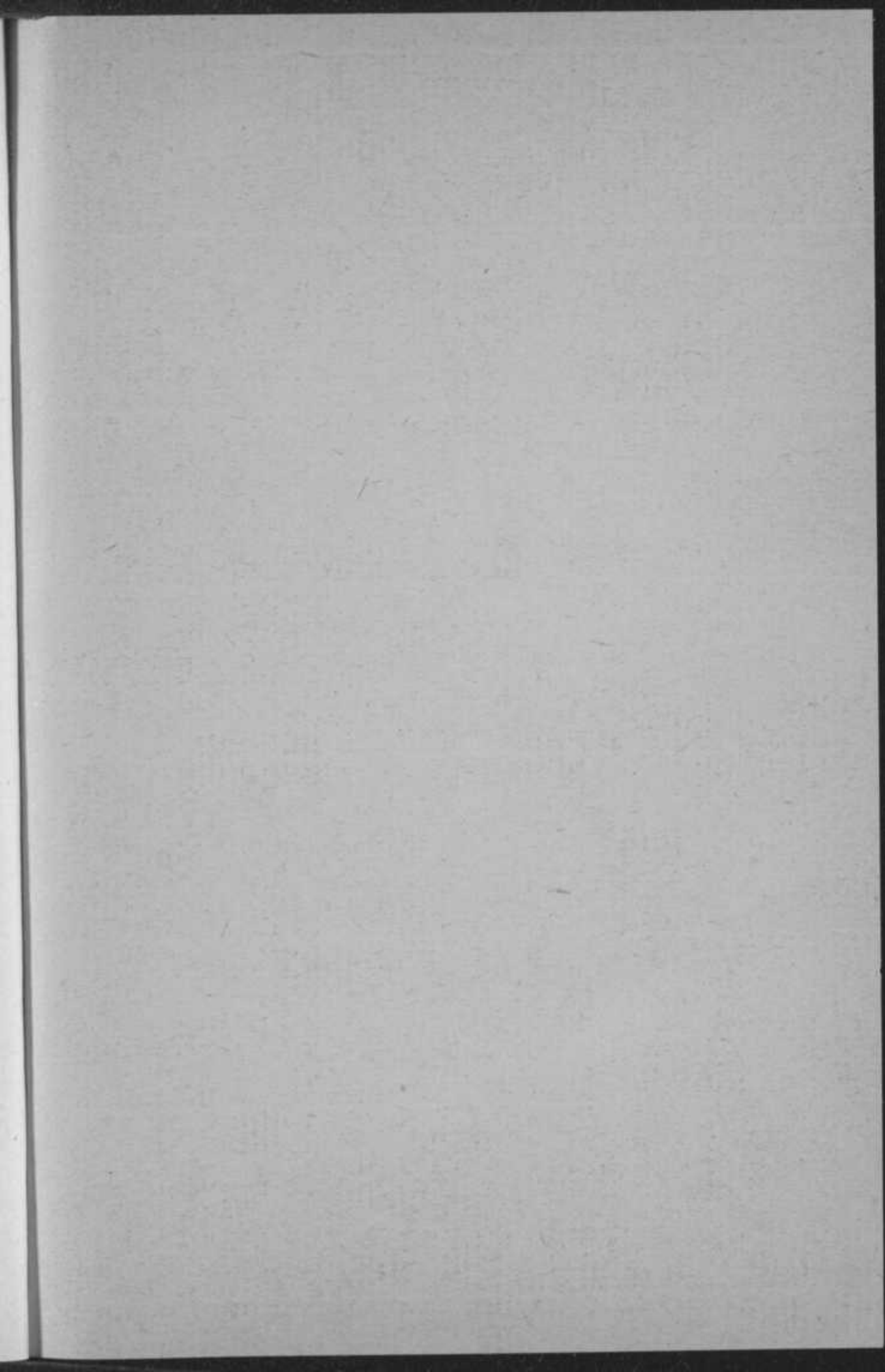
INHOUD

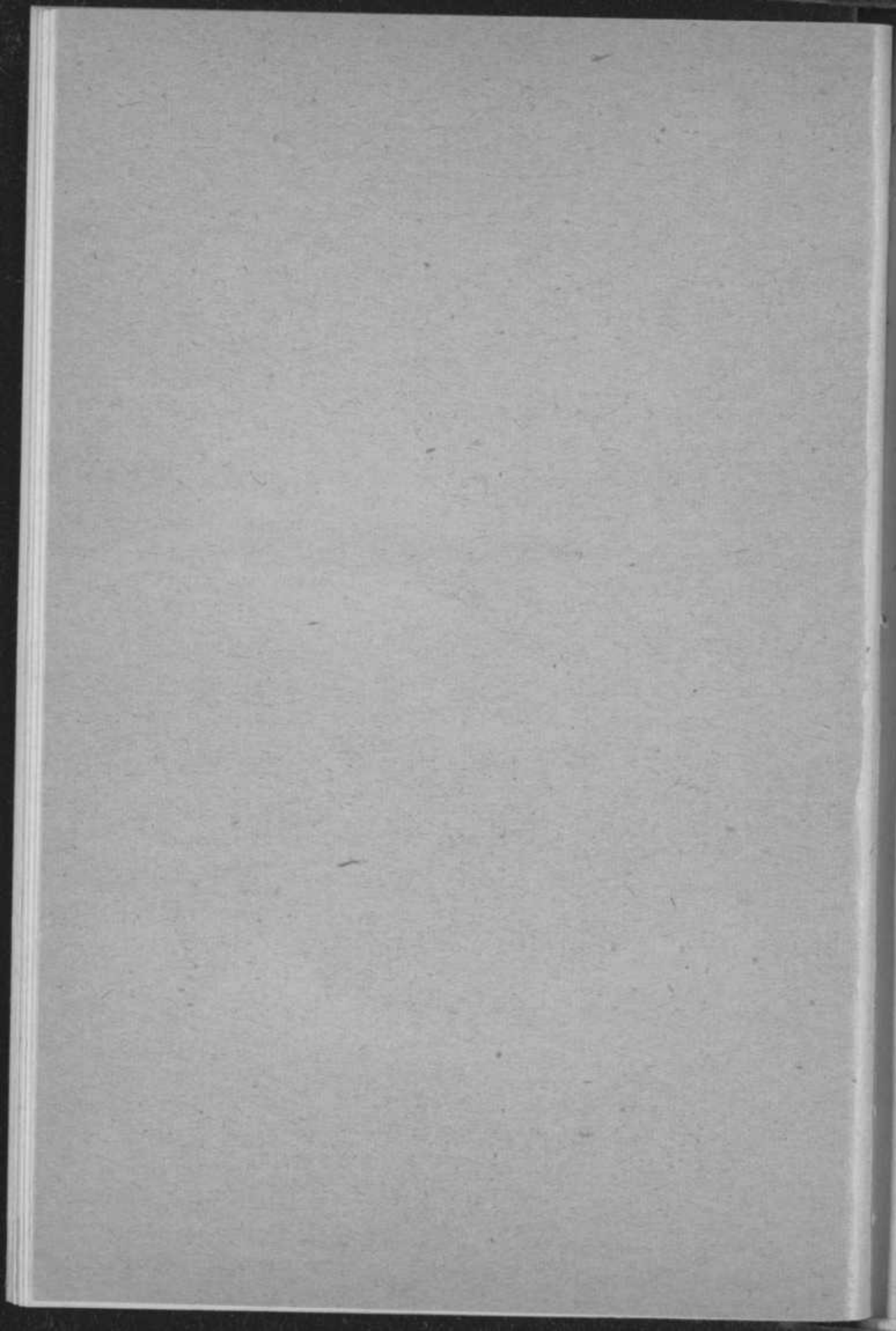
	Blz.
I. Uit de Oud-Javaansche letterkunde	5
1. Sjaköntalâ	5
2. Uit het Râmâyana	15
a. In 't herfstgetij	18
b. Râma en Bharata	22
3. Uit de Nâgarakretâgama	25
II. Javaansche Geschiedschrijving	29
III. Wajang-litteratuur	46
IV. Twee Javaansche dierenfabels	56
1. Waarom de apen schatting moeten opbrengen aan de tijgers	59
2. Wedloop van den kantjil met de slakken	68
V. Legende omtrent het ontstaan van het Javaansche alphabet	73
VI. De mislukte theologische student. Een Soendaanesche vertelling	78

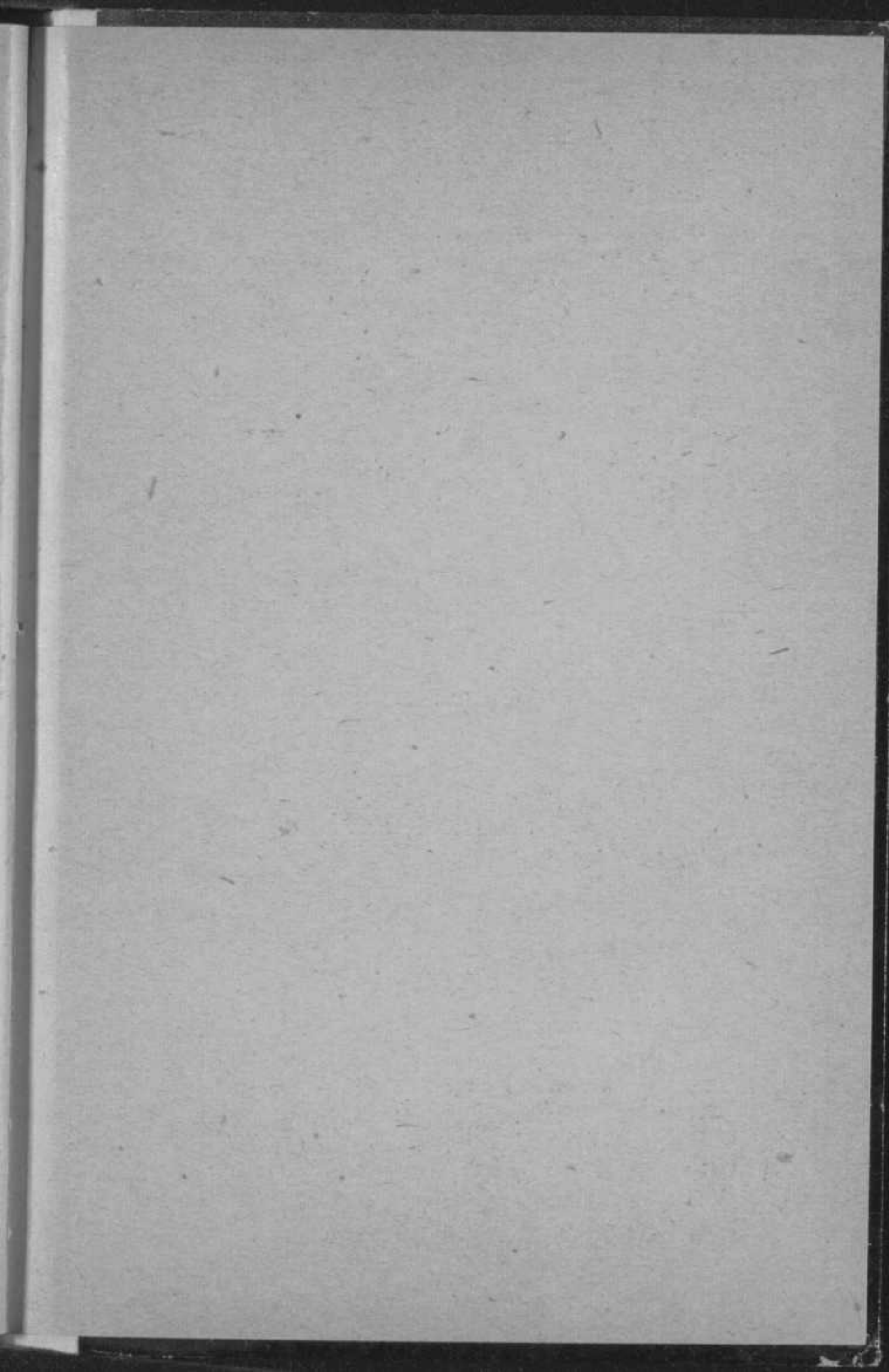
Nr I verscheen in „Oost en West” van 1935 en 1936, Nrs II en VI in „Ned. Indië. Oud en Nieuw” 1925 en 1924, Nrs III en V in „Vragen van den Dag” 1902, Nr IV in „De Gids” 1903. Enkele inleidingen werden bekort of iets gewijzigd.

Druk: H. Veenman & Zonen, Wageningen

BRINKMAN PROD. NR. 8

60 19 225

DÉPOT NED. PUBL.

2 154 251